

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra pomocných věd historických a archivního studia

Bakalářská práce

Ondřej Zich

**Pivovarnictví na komorním panství Brandýs nad Labem
v 16.-17. století**

Brewery in the Chamber Domaine of Brandýs nad Labem
in the 16-17th Century

Praha 2013

Vedoucí práce: PhDr. Zdeněk Hojda, CSc.

Největší zásluhu na vzniku této práce má pan PhDr. Zdeněk Hojda, CSc., jemuž bych rád poděkoval za jeho přínosné rady, kritické poznámky a opravy, bez kterých by nemohla být práce úspěšně dokončena.

Můj dík patří rovněž paní PhDr. Heleně Klímové za všestrannou pomoc při bádání v pramenech v Národním archivu. Pracovníkům Státního okresního archivu Praha-východ se sídlem v Přemyšlení jsem vděčný za jejich ochotu.

Poděkování by si však zasloužili i všichni ti, kdo mě po celou dobu psaní podporovali.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Mratíně dne 9.1.2013

Ondřej Zich

Anotace

Ondřej ZICH, *Pivovarnictví na komorním panství Brandýs nad Labem v 16.-17. století*, bakalářská práce, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2013,

Práce představuje dva hlavní pivovary na brandýském komorním panství v letech 1547 – 1700, a sice společný měšťanský pivovar cechu nákladníků a sladovníků v Brandýse nad Labem a vrchnostenský podnik při zámku tamtéž. Zmapování městského pivovarnictví dává dopodrobna nahlédnout do statut a fungování cechu právovárečných měšťanů, včetně jejich členstva a otázky šenku piva, a to skrze památné knihy městské a památné knihy cechovní. Naproti tomu o prameny Nové manipulace opřené bádání o zámeckém pivovaru ukazuje jeho stavební proměny, zaměstnance a hospodářské výsledky. Závěrečná část práce je věnována vzájemné teritoriální i cenové konkurenci a porovnání obou podniků.

Klíčová slova: Brandýské komorní panství, Brandýs nad Labem, pivovarnictví, 16. a 17. století

Abstract

Ondřej ZICH, *Brewery in the Chamber Domaine of Brandýs nad Labem in the 16-17th Century*, The thesis, Charles University in Prague, The Faculty of Arts, 2013,

The thesis presents the two main breweries in the Chamber Domain of Brandýs nad Labem between 1547 and 1700, the communal municipal brewery of the brewers' guild in Brandýs nad Labem and the emperor's plant by the castle in the same place. The description of the municipal brewery lets us see in detail the statutes and working of the brewers' guild, including its membership and its problems with beer taverns, through the municipal and guild chronicle. On the other hand, research about the castle brewery is based on sources from Nova manipulace indicating its building adjustment, employees and profit. The final part of the thesis is dedicated to the mutual territorial and price competition and a comparison of both breweries.

Key words: Chamber domaine of Brandýs nad Labem, Brandýs nad Labem, Brewery, 16th and 17th century

Obsah

1. ÚVOD.....	7
2. PRAMENY A LITERATURA	9
2.1 Literatura.....	9
2.2 Prameny	11
3. VŠEOBECNÉ INFORMACE.....	13
3.1 Malý slovníček pojmů	13
3.2 Počátky výroby piva	15
3.3 Pivovarnictví ve středověku a raném novověku.....	17
3.4 Technologie vaření piva v raném novověku	19
3.5 Brandýs nad Labem a okolí – nástin historického vývoje	20
3.6 Otázka měř a vah	24
4. BRANDÝSKÝ MĚŠŤANSKÝ PIVOVAR	26
4.1 Vznik, umístění a zaměstnanci.....	27
4.2 Cech brandýských pivovarních nákladníků	32
4.3 Starší cechu nákladníků	38
4.4 Spory o pivní várky	43
4.5 A co šenkýři?.....	47
4.6 Edice památných knih cechu nákladnického v Brandýse nad Labem.....	49
5. ZÁMECKÝ PIVOVAR.....	62
5.1 Vznik, podoba a stavební úpravy	63
5.2 Sládci a ti další	66
5.3 Výstav a hospodářské výsledky Podzámeckého pivovaru.....	70
5.4 Varia.....	75
6. KONKURENCE	77
6.1 Distribuční síť pivovarů.....	77
6.2 Ceny piva	80
7. ZÁVĚR	82
8. SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	84

1. ÚVOD

Když se řekne „pivovarnictví“, naskočí mnoha lidem na tváři potutelný úsměv s pocitem, že se jedná o něco nevážného. Přitom produkce piva tvořila v raném novověku nejdůležitější a v souhrnu nejvýnosnější městskou živnost i odvětví feudálního hospodářství. Ostatně, i v dnešní době reprezentuje výroba piva jednu z nejsilnějších stránek naší produkce a pivo je významnou exportní komoditou. Zmapovat tedy síť pivovarů, určit jejich vlastníky a provozovatele, pokud možno i s hospodářskými výsledky, by bylo pro komplexní představu o raně novověkém hospodářství velmi užitečné.

Tato práce si vytýčila za cíl alespoň trochu poodkrýt závoj, ukrývající informace o pivovarnictví na brandýském panství, na začátku 16. století ještě v držení rodu Krajků z Krajku, později roku 1547 konfiskovaného za aktivní účast jeho majitele Arnošta z Krajku na stavovském povstání proti králi Ferdinandovi I.

Původně zamýšlený rozsah byl zúžen¹ pouze na samotné město Brandýs nad Labem a tudíž na dva podniky – vrchnostenský pivovar při místním zámku a měšťanský pivovar, provozovaný cechem pivovarních nákladníků a sladovníků v Brandýse nad Labem. Záhy se ukázalo, že i tak bude možno získat dobrý přehled o pivovarnictví na brandýském panství, neboť oba podniky představovaly hlavní „hráče“ v oblasti,² s rozdělenými rolmi, přesto si však konkurující. Otázky hospodářské mohly být zkoumány jen do té míry, v které to dovolily prameny, zvláště v případě městského pivovarnictví velmi skromné. Zejména v oblastech, kde se pouštíme na tenký led přepočtů na dnešní jednotky, je třeba brát výsledky především jako ilustrační a vypovídající o tendencích, jaké v místním pivovarnictví převládaly.

Práce se po úvodních partiích člení na část, pro nedostatek fantazie nazvanou „Všeobecné informace“, jež slouží hlavně čtenářům, pro které je téma zcela nové, jako bylo pro mne na počátku bádání. Nástin historie panství v té době je vskutku jen obrysový, pojednává jen o nejdůležitějších událostech a je ukončen velkým konfliktem v 20. letech 17. století.

Následující kapitola, obtěžkána o edici cechovních artikulů brandýského cechu nákladníků, pojednává o jimi spravovaném pivovaru, zejména jeho vnitřním chodu, ale z velké části též o cechu samotném a příslušné členské základně. Mojí snahou tu mj. bylo alespoň trochu oživit postavy dávno zašlých časů.

---

¹ Po dohodě s vedoucím práce panem PhDr. Zdeňkem Hojdou, CSc.

² Mezi další pivovarská místa patřily, jak bude ještě uvedeno i s odkazy na prameny, Čelákovice a Kostelec nad Labem. Mimo samotné panství, avšak v blízké Staré Boleslavi, stál také pivovar při tamní kapitule.

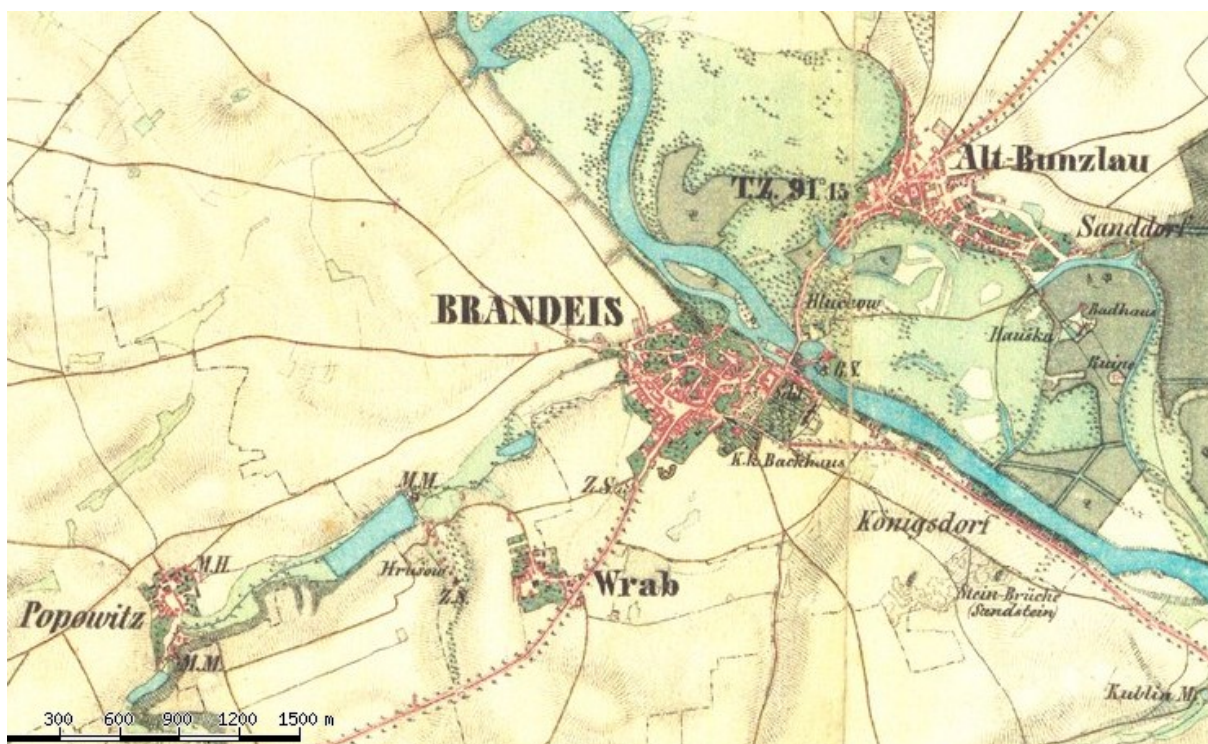
Dalším úsekem je profil vrchnostenského Podzámeckého pivovaru. Nahlížen byl snad ze všech úhlů pohledu, které pramenná základna umožňovala, což znamená položení otázek po jeho vzniku, stavebních úpravách, zaměstnancích a jejich platech a samozřejmě též výstavu piva a hospodářských výsledcích. Náznak dobové atmosféry nám pak dodá několik událostí, zachycených prameny.

Problematika vzájemné konkurence obou podniků je zásadní, a tak je pojednána v samostatné kapitole, a to zejména z hlediska teritorií a odbytových možností a také ceny produkovaného moku.

Závěr je úmyslně pojat stručně, toliko v krátkém shrnutí, uvádějícím výsledky práce do souvislostí. Poté následují nezbytné náležitosti, příslušející bakalářské práci.

V práci jsem poměrně často nechal promlouvat původní prameny, zejména v případech, kdy tak může být poslouženo k čtenářovu zaujetí či pobavení. Texty jsou až na krátké výjimky transliterovány. Jména osob, s výjimkou edice, jsem psal vždy s velkým prvním písmenem, byť by se v některých případech mohlo jednat spíše o povolání.

Nakonec bych chtěl obhájit jazykový styl, jakým je tato práce psána a který může místy vyznít archaicky. Mým záměrem bylo využít bohatosti jazyka českého k zpestření výkladu.

Obr.1 Brandýs nad Labem a okolí (2. vojenském mapování, 1836 – 1852). Všimněte si blízké Staré Boleslavi a obce Popovic v levém dolním rohu, o které bude také zmínka (Kostelní Hlavno je sev. směrem), www.mapy.cz

2. PRAMENY A LITERATURA

2.1 Literatura

O pivovarnictví na brandýském komorním panství bylo dosud pojednáno toliko ve dvou publikacích. Doslova jako fantóm se touto prací prolíná monumentální dílo brandýského badatele Justina Václava Práška,³ zabývající se dopodrobna celým regionem v jeho historickém vývoji. Kniha nejen že posloužila jako vodítko k představení zásadních událostí, které panství formovaly až do třicetileté války, včetně sloučení se sousední vsí Hrádkem a samotného povýšení Brandýsa nad Labem na město, nýbrž i sama obsahuje nemalé množství poznatků, týkajících se zejména místního měšťanského pivovarnictví.

Naproti tomu *Encyklopedie pivovarů*⁴ Pavla Jákla vychází jistě z již Práškem zjištěných informací a v duchu povahy komplexního přehledu nejde do hloubky.

Zvláštní pozornost bylo třeba věnovat literatuře zaměřené přímo na pivovarnictví. Nejdůležitějším dílem pro mě bylo *Pivovarnictví v českých královských městech v 16. století*⁵ od Josefa Janáčka. Autor v ní definuje základní pojmy jako právovárečník či pivovarský nákladník, sladovník apod. Dále charakterizuje pivovarskou výrobu ve městech a uvádí základní druhy piva v raném novověku. Následují kapitoly o produkci piva ve městech a surovinové základně městského pivovarnictví. Poslední část je věnována otázce odbytu piva. Ačkoliv je tématem práce pivovarnictví v královských městech, autor v souvislostech podává i výklad pivovarnictví vrchnostenského, což ještě zvyšuje přínos této publikace.

Podobně lze využít jakožto neocenitelný srovnávací a informační podklad příspěvek Petra Vorla, obsahující přehledné zpracování pardubického pivovarnictví v totožném období, které zajímá i nás, a to ve *Sborníku příspěvků věnovaných prof. dr. Eduardu Maurovi*.⁶

S uvedením tohoto významného jména připomíná se nám jeho práce o českém komorním velkostatku v 17. století,⁷ mající nemalý význam coby přehled širších souvislostí v rámci skládky, jejíž součástí Brandýské panství bylo.

Z literatury o regionálním pivovarnictví ještě uveďme jednak Smolíkovo *Lounské pivovarnictví v předbělohorské době*,⁸ a také *Pivovarnictví na Kladensku a Slánsku*⁹ od Vladimíra Chaloupky, ve které se však autor zabývá hlavně dobou mimo naše vymezení.

³ Justin Václav Prášek, Brandejs nad Labem, město, okres, panství, 1. – 3. díl, Praha 1908 – 1913.

⁴ Pavel Jákl, Encyklopedie pivovarů Čech, Moravy a Slezska, 1. díl. Střední Čechy, Praha 2004.

⁵ Josef Janáček, Pivovarnictví v českých královských městech v 16. století, Praha 1959.

⁶ Petr Vorel, Pardubické pivovarnictví v 16. – 17. stol., in: Historik zapomenutých dějin. Sborník příspěvků věnovaných prof. dr. Eduardu Maurovi., Praha 2003.

⁷ Eduard Maur, Český komorní velkostatek v 17. století. Příspěvek k otázce „druhého nevolnictví“ v českých zemích., Praha 1976.

Podobně zejména piva a pivovarům v novověku se věnují příspěvky ve sborníku *Pivo lepších časů*.¹⁰

Téma šenkování piva popisuje ve svém příspěvku¹¹ Aleš Stejskal.

Dalším literárním kusem, využitým zejména pro všeobecné poznatky o pivovarnictví od jeho počátků do raného novověku je populární práce Ladislava Chládky.¹²

Metrologická příručka Gustava Hofmanna¹³ pro mne byla nezbytností a průvodcem ve světě starých měr a vah, bez níž by nebylo možno vytvořit si jakoukoliv představu o problematice.

Mnohá datování v písemnostech, spadajících do okruhu pramenné základny pro zkoumání městského pivovarnictví v Brandýse nad Labem, jsou uváděna vzhledem k církevním svátkům, a tak se stala naprostou nezbytností komplexní příručka Marie Bláhové *Historická chronologie*.¹⁴

V momentě, kdy jsem se rozhodl pro vytvoření edice cechovních artikulí brandýských nákladníků, se bylo třeba uchýlit k práci *Pravidla pro vydávání pramenů k novějším dějinám* od Františka Roubíka.¹⁵

Pro uvedení základních informací o české komoře byla zdrojem učebnice *Dějiny správy v českých zemích*.¹⁶

Pouze okrajově mohla být využita publikace Františka Hoffmanna *České město ve středověku*.¹⁷

Ač jsem se snažil vycházet téměř výlučně z tištěných zdrojů informací, přeci jen se do práce vloudily některé poznatky z elektronických prostředků. Uveďme tedy web věnovaný pivu v souvislostech, Svět-piva.cz.¹⁸

Využití též našly fotografie z Fabriky.cz.¹⁹ Rytinu F. B. Wenera, zobrazující brandýský zámek i s pivovarem kolem r. 1740, jsem si dovolil použít ze stránek Castles.cz.²⁰

Obrázky z druhého vojenského mapování byly získány z portálu Mapy.cz.²¹

---

⁸ Jan Smolík, Lounské pivovarnictví v předbělohorské době, in: Města severozápadních Čech v raném novověku, Ústí nad Labem 2000, str. 149 – 173.

⁹ Vladimír Chaloupka, Pivovarnictví na Kladensku a Slánsku, Kladno 2002.

¹⁰ Martin Veselý – Kristina Kaiserová (ed.), Pivo lepších časů, Ústí nad Labem 2007.

¹¹ Aleš Stejskal, Instituce hospod v sociální teorii a praxi rožmberského dominia (1550 – 1611), in: Šlechta, měšťané a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku, Prostějov 1997.

¹² Ladislav Chládek, Pivovarnictví, Praha 2007.

¹³ Gustav Hofmann, Metrologická příručka, Státní oblastní archiv v Plzni, Muzeum Šumavy v Sušici, 1984.

¹⁴ Marie Bláhová, Historická chronologie, Praha 2001.

¹⁵ František Roubík, Pravidla pro vydávání pramenů k novějším dějinám (16. – 20. stol.), in: AČ 7, 1957.

¹⁶ Zdeňka Hledíková; Jan Janák; Jan Dobeš, Dějiny správy v českých zemích. Od počátku státu po současnost., Praha 2007.

¹⁷ František Hoffmann, České město ve středověku, Praha 1992.

¹⁸ <http://www.svet-piva.cz>

¹⁹ <http://www.fabriky.cz>

²⁰ <http://www.castles.cz>

2.2 Prameny

Dochované prameny byly pro vznik této práce klíčové, ačkoliv ve výsledku nepřinesly tak bohaté informace na poli hospodářském, jak bychom si přáli. Pro zpracování měšťanského pivovarnictví se ukázaly coby zásadní jednak památné knihy města Brandýsa nad Labem,²² a dále pak památné knihy cechu pivovarských nákladníků a sladovníků v Brandýse nad Labem.²³

Zatímco cechovní knihy jsou podrobně popsány ve vložené edici níže, sloužící jako příloha ke kapitole o brandýském měšťanském pivovaru, o městských knihách si uvedme, že se nacházejí v dosud nezpracovaném fondu Archiv města Brandýsa nad Labem v SokA Praha-východ v Přemyšlení, jsou psány na papíru a uspokojivě zachovalé. Desky jsou z pevné kůže. Počátek jejich nachází se v roce 1561, kdy je začal vést písař Jan Voletický pojmutv do nich též zápisy staršího data z předchozích městských knih, toho času uváděných jakožto „rozbořené“.²⁴ Zápisy pak končí obecním posudkem z roku 1620.²⁵ Při citacích těchto knih, z nichž s užitkem čerpal i Justin Prášek, jsem se řídil novodobou foliací, procházející průběžně celým dokumentem, a nikoliv, jako zmíněný badatel, který použil foliaci původního pramene, rozděleného na knihy dvě, následkem čehož se odkazy na tytéž strany v práci Práškově a této liší.

Další skupinu pramenů tvoří fondy písemností české komory. K té jsem nic nenalezl ve Staré Manipulaci, avšak Nová manipulace nám přináší pro poznání o zámeckém pivovaru zásadní materiál v podobě vzájemné korespondence mezi českou komorou a hejtmanem brandýského panství. Ta byla vedena od 50. let 17. stol. až do prvních let století následujícího, přičemž jejich typickou formou je soustředění všech písemností, týkajících se dané kauzy, dovnitř dvoustrany jednoho listu, nezřídka stojícího na počátku celého jednání. Zatímco písemnosti do české komory přišlé, ponejvíce zprávy hejtmana, někdy též supliky různých žadatelů, doprovázené taktéž vyjádřením správce panství, jsou dochovány kompletně, samotná rozhodnutí komory se vyskytují zpravidla ve formě konceptů, výjimečně též přímo na došlých písemnostech. Datování jest arabskými číslicemi označujícími den a rok, zatímco měsíc uprostřed data je uváděn latinsky, případně zkratkou latinského názvu měsíce.

---

²¹ <http://www.mapy.cz>

²² Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Archiv města (AM) Brandýs nad Labem, Knihy památné města Brandýs nad Labem.

²³ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Cech nákladníků Brandýs nad Labem (Sp.), Vidimus obnovených artikulů 1561-1708.

²⁴ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Archiv města (AM) Brandýs nad Labem, Knihy památné města Brandýs nad Labem, fol. 1r, Justin Prášek, Brandejs nad Labem, město, okres, panství, 1. díl, str. 6.

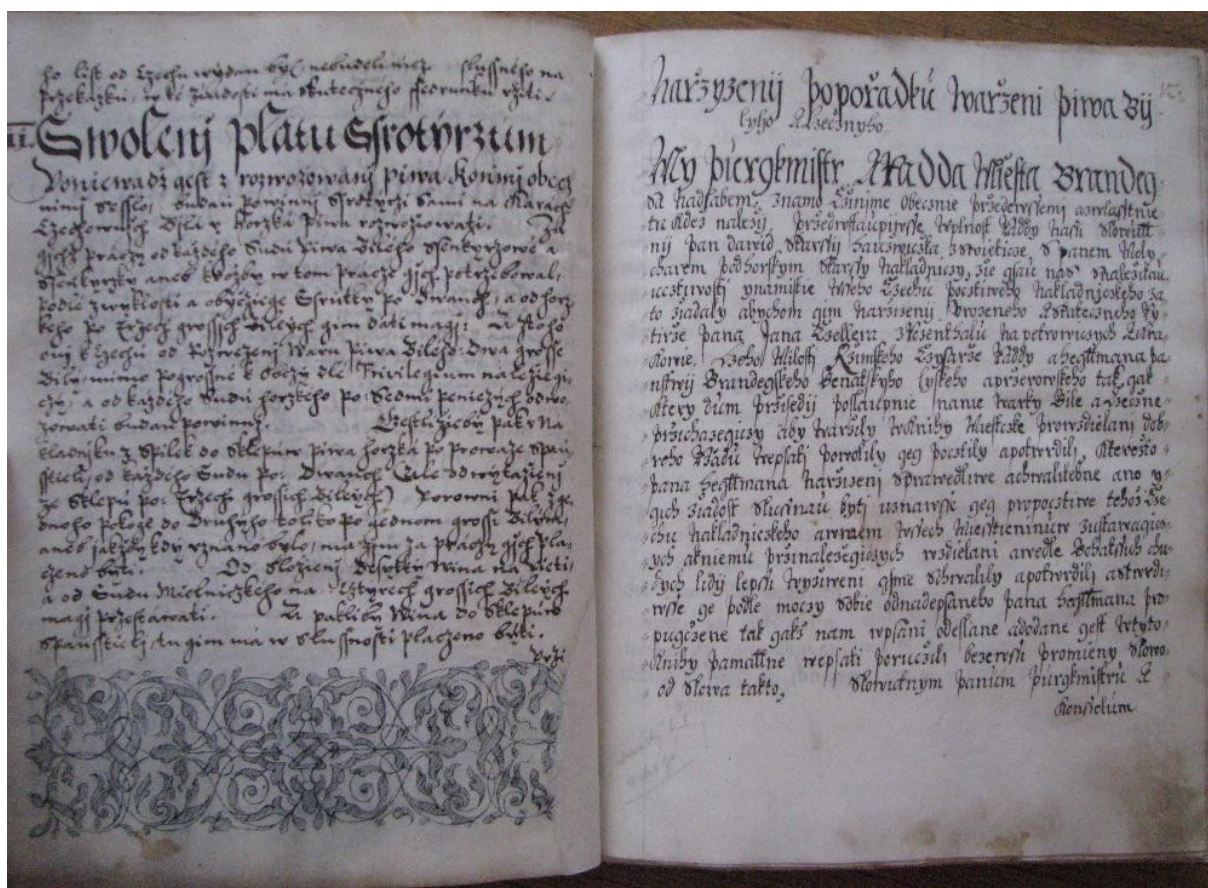
²⁵ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Archiv města (AM) Brandýs nad Labem, Knihy památné města Brandýs nad Labem, fol. 1162v.

Přední mezi všemi signaturami je B37/34²⁶ z let 1652 – 1703, vyplňující obsah kartonu 65, až na vzácné výjimky tvořená písemnostmi českými. Pochází z ní většina informací, které jsem k sestavení profilu Podzámeckého pivovaru využil, a to ve všech kategoriích – od stavebních úprav – přes personálie zaměstnanců až po výstav piva.

Pod další signaturou B37/40²⁷ je uvedeno o zřízení hospody z bývalé celnice.

Sporné záležitosti městského pivovarnictví zachycuje signatura B36/2²⁸ z let 1664 – 1706, užitečná též pro seznamy členstva cechu nákladníků, jejíž obsah však z větší části vyplňuje jen jediná, leč zásadní kauza Václava Nadlabského.

V Nové manipulaci jsem, avšak bez valného úspěchu, prošel též obsáhlé signatury B37/1 a B37/3,²⁹ obsahující účty panství a obilní záležitosti, z nichž jediné relevantní údaje, nicméně v této práci nevyužitě, činily žádosti o přivaření piva.

Obr. 2 Pamětní knihy brandýského cechu pivovarských nákladníků a sladovníků. Foto: autor.

²⁶ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65.

²⁷ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/40, kart. 66.

²⁸ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B36/2, kart. 28.

²⁹ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/1 a B37/3.

3. VŠEOBECNÉ INFORMACE

3.1 Malý slovníček pojmů

Pivovarnictví je regulérním a tradičním hospodářským odvětvím a jako takové jest protkáno pojmy, jejichž význam může být pro laika záhadou. Nebude tedy na škodu vytvořit malý přehled abecedně řazených pojmů, se kterými se v následující práci setkáme. Coby zdroj informací zde posloužily publikace o pivovarnictví, v případě jednotek „Metrologická příručka“ Gustava Hofmanna a v některých definicích pak tomuto oboru věnované webové stránky Svět-piva.cz.³⁰

<i>Humna</i>	Část sladovny, kde v chladném prostředí klíčí namočený ječmen a vzniká zelený slad.
<i>Hvozd</i>	Věžová stavba čtvercového půdorysu, kde se suší sladu. Hvozdění je závěrečnou fází při výrobě sladu, má za cíl přivést zelený slad s vysokým obsahem vody do skladovatelného stavu a vytvořit tak aromatické a barevné látky.
<i>Chmel</i>	Jakožto planě rostoucí rostlina byl znám již od starověku, od počátku našeho letopočtu se pak začíná cíleně pěstovat. Chmel má na pivo krom zkvalitnění chuti též konzervační účinky. Léčebné vlastnosti této rostliny jsou známy od starověku a dodnes se jich užívá při výrobě léků.
<i>Máčecí štok</i>	Nádoba k namáčení ječmene před sladováním. Také označována jako naduvník.
<i>Mladina</i>	Základní meziprodukt při výrobě piva. Jedná se o ochmelenou sladinu, která je výstupním produktem při vaření piva. V další části výrobního procesu je mladina přenesena do spilky, kde probíhá hlavní kvašení - po přidavku kvasnic jsou cukerné látky přetvářeny kvasinkami na alkohol a oxid uhličitý.
<i>Pánev</i>	Nazývána též mladinová pánev, je nádoba, ve které se nejprve vařila sladina, jež se následně dala scedit a pak se v umyté pánvi znovu vařila a směšovala s chmelem. Výsledkem je mladina.
<i>Pinta</i>	Dutá míra na obilí i pivo, reprezentuje 1,95 l.

---

³⁰ Ladislav Chládek, Pivovarnictví, Josef Janáček, Pivovarnictví v českých královských městech v 16. století, Hofmann, Gustav, Metrologická příručka, <http://www.svet-piva.cz/clanky/slovník-pivovarskych-pojmu.php>.

<i>Pivo bílé</i>	Označení pro pivo z pšeničného sladu.
<i>Pivo červené</i>	Pojmenování piva z ječného sladu. V pramenech k pivovarnictví v Brandýse nad Labem se prakticky nevyskytuje.
<i>Pivo hořké</i>	Viz <i>Pivo staré</i> .
<i>Pivo mladé</i>	Nejčastější druh pšeničného (bílého) piva, vzácně ječného.
<i>Pivo staré</i>	Též nazýváno hořké, nejběžnější druh ječného (červeného) piva. Výjimečně bylo jako staré vařeno i pšeničné pivo.
<i>Přivaření piva</i>	Pivo, jež nebylo vařeno pro běžný odbyt, ale na základě schválené žádosti (např. jako pohostinství při slavnostní události).
<i>Slad</i>	Naklíčené a usušené obilné zrnó, nejčastěji pšeničné či ječné, užívané jakožto základní surovina pro výrobu piva. Slad se vyrábí ve sladovně.
<i>Sládek</i>	Pracovník, zodpovědný za vlastní vaření piva. Někdy nazýván pivovarský mistr. Sládků mohlo být v jednom podniku i několik, např. v brandýském Podzámeckém pivovaru před r. 1654 sloužili sládci: starší (který byl hlavním a nejdůležitějším), podstarší, třetí a čtvrtý. ³¹
<i>Sladovník</i>	Nejdůležitější kvalifikovaný pracovník, který připravuje slad.
<i>Spilka</i>	Místo v pivovaru, kde probíhá kvašení mladiny v kvasných nádobách.
<i>Šrotýř, šlotýř, sladčí</i>	Dělník, který vozil slad do mlýna na semletí a odměřoval slad na jednotlivé várky, případně připravoval dřevo pro topení pod varnou pánví. Šrotýři taktéž váleli, či spouštěli (šrotovali) sudy s pivem do sklepů a rozváželi je šenkýřům.
<i>Strych</i>	Dutá míra obilná, odpovídající asi 93,5 l.
<i>Sud čtyřvřederní</i>	Nejběžnější velikost pivního sudu v Brandýse v 16. a 17. století, jeho objem měl být podle patentu z r. 1729 136 pint, tj. asi 265 l. Viz dále podkapitola „Otázka měř a vah“.
<i>Vědro</i>	Jednotka o 61 l (k roku 1764), pivní vědro 63,66 l.
<i>Věrtel</i>	Dutá míra zastupující objem 23,4 l.
<i>Žejdlík</i>	Nejmenší zde užitá dutá míra na obilí i pivo, 0,49 l.

³¹ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1654.

3.2 Počátky výroby piva

Jaké je současné povědomí o počátcích a způsobech vaření piva v lidské historii, o surovinách a postupech, které s ním souvisely? Odpověď na tuto otázku zní, že je podstatně menší, než by odpovídalo vysoké míře konzumace tohoto světově nejprodávanějšího alkoholického nápoje³², tak oblíbeného právě v České republice. Nebude proto na škodu uvést několik vět o jeho původu a způsobu výroby. Přitom však nebudu zabíhat do hlubokých technologických detailů, jejichž chápání jest vyhrazeno toliko vážným zájemcům o problematiku, či profesionálním odborníkům a není ani cílem této práce.

Pivo ve svých různorodých podobách je jedním ze tří nejstarších alkoholických nápojů, které lidstvo zná. V tomto prvenství mu sekundují medovina a datlové víno.³³

Ač původní odborné mínění první poloviny dvacátého století umísťovalo počátky výroby piva do Egypta, záhy poukázaly archeologické nálezy na jeho existenci již v Mezopotámii 4000 až 3000 let před naším letopočtem. Je třeba zmínit též přínos našeho jazykovědce a orientalisty Bedřicha Hrozného, jenž rozluštil chetitský jazyk. Podle současných představ pak nápoje, které bychom mohli nazvat pivem, mají svůj počátek v době, kdy naši předci přestali vést kočovný život a začali se usazovat. Ke vzniku prvních piv totiž došlo pravděpodobně náhodou a v souvislosti s cíleným pěstováním obilí, konkrétně ječmene či pšenice. Celkem tři základní teorie, která předchůdce zlatého moku přišel na svět, operují veskrze s myšlenkou, že se obilná kaše, chléb, nebo těsto na chléb dostaly do kontaktu s vodou a za působení tepla vykvasily. Lze si představit, že by modernímu člověku takový nápoj příliš nechutnal.³⁴

První písemná památka zmiňující se o pivu a zároveň popisující postup jeho výroby z ječného chleba, pochází právě ze sumerské civilizace. Výrobní proces, citující Chládko dílo o pivovarnictví, byl následující: „V pekárně vyrobený chléb, sumersky zvaný „bapiru“, se rozdrobil do vody, pravděpodobně s přísadkou ječného nebo pšeničného sladu nebo nesladovaného ječmene popř. pšenice, vzniklá kaše se nechala kvasit a po nějaké době se toto „pivo“ vypilo. Někdy se pivo vyrábělo ještě s přísadou zelené hořčice nebo jiných rostlin.“³⁵

V říši babylonské bylo známo již na dvacet druhů piv. Všechna tato piva byla kašovitá a pila se slámkami, aby se piják vyhnul konzumaci hořkých kusů. Není bez zajímavosti, že tehdejší pivo mělo být podle některých historiků exportováno až na vzdálenost 1000 km.³⁶

---

³² Ladislav Chládek, Pivovarnictví, str. 9.

³³ Tamtéž, str. 9.

³⁴ Tamtéž, str. 12.

³⁵ Tamtéž, str. 13.

³⁶ Tamtéž, str. 15.

Velmi mnoho informací se dochovalo o pivovarnictví v Egyptě. I zde se pivo vyrábělo pravděpodobně z ječných či pšeničných chlebů, a to v pivovarech, které byly stavěny v těsné blízkosti pekáren.³⁷ K rozkvětu tohoto hospodářského odvětví pak dochází za vlády Ptolemaiovců (323 – 30 př. n. l.), kdy stát získal na výrobu nápoje téměř monopol. Později byly prodávány licence, umožňující soukromou produkci.³⁸

Znalost přípravy kvašených nápojů byla vlastní i dalším starověkým národům. Číňané a Tibeťané pravděpodobně vyráběli pivo z ječmene a není vyloučeno, že pro zlepšení chuti užívali chmele ještě dříve než Evropané.³⁹ Pro Židy se jednalo o nápoj každodenní potřeby, který byl však, na rozdíl od obětního vína, prestiží spíše druhořadým, jako následně tolikrát v dějinách lidského smýšlení.⁴⁰

Antika nám přináší bohaté množství písemných zpráv. Řekové tuto komoditu poznali v Egyptě, nicméně konzumováno bylo spíše nižšími vrstvami, na úkor privilegovaného vína. Odtud se pak nápoj rozšiřuje do Říma, Hispánie, Velké Británie a dále. Taktéž Germáni byli proslulí pro svou produkci a hlavně konzumaci piva, které vařili v bronzových kotlích.⁴¹

Jistě nás zajímá, jak to bylo s počátky českého národního nápoje právě na našem území. Objevuje se kolem 4. století před Kristem s příchodem kmene Bójů, což potvrzují četné archeologické nálezy. Zatímco němečtí Markomané, vytlačivše výše zmíněný kmen, výrobou piva příliš neprosluli, následně přicházející Slované přinesli i znalost chmelení piva.⁴²

Je tedy zřejmé, že nápoje na bázi piva byly široce rozšířené již ve starověku. Mnoho kultur jejich vznik vysvětlovalo jakožto dar od svých božstev. Nápoj se již tehdy stal předmětem každodenní konzumace, jak dokazuje archeologie i první písemné záznamy.

---

³⁷ Tamtéž, str. 18.

³⁸ Tamtéž, str. 22.

³⁹ Tamtéž, str. 22.

⁴⁰ Tamtéž, str. 23.

⁴¹ Tamtéž, str. 24 – 26.

⁴² Tamtéž, str. 26 – 27.

3.3 Pivovarnictví ve středověku a raném novověku

V raném středověku je pivovarnictví spjata především s činností klášterů, snad i proto, že bylo možno tento nápoj pít i v době půstu. Mezi ostatními v tomto vynikal řád benediktínů. Řada klášterních pivovarů fungovala po dlouhá staletí. Ještě dnes se označení klášterních piv dochovalo v názvech některých pivovarů, zejména v Bavorsku, například mnichovské pivovary Paulaner, Franziskaner a Augustiner. Byly to také právě kláštery, které se zasadily o pravidelné užívání chmelu v pivě.⁴³

Paralelně s klášterním pivovarnictvím přetrvává domácí výroba piva, pravděpodobně prostá složitých technologických postupů a vyžadující toliko potřebné suroviny a znalosti.⁴⁴

Další rozvoj tohoto hospodářského odvětví nastával se zakládáním měst. Ta byla nadána privilegií panovníka, povolujícími měšťanům vaření piva. Zpočátku to byli všichni osedlí měšťané, kdož byli tímto právem obdařeni, leč postupem času dochází k zužování tohoto okruhu pouze na tzv. právovárečníky, vlastníky domů, ke kterým se právo varu vztahovalo. Jelikož bylo obtížné pivo skladovat a také proto, aby se zabránilo navaření velkého množství pitiva najednou, bylo určováno pořadí várek tak, aby sousedé připravovali pivo postupně a nevznikl přebytek, ani nenastal nedostatek.

Po určité době, v závislosti na místních podmínkách, dospěl proces k větší efektivitě a tak byly zakládány společné pivovary měšťanské, v nichž měli právovárečníci přidělenou svou várku. Často to pak ani nebyli oni, kdo zajišťoval technický průběh varu, ale již specializovaní zaměstnanci, kteří mají práci na starosti. O právovárečnických pak soudobé prameny mluví jako o pivovarských nákladnících, již výrobu financují v podobě nákupu surovin a přispívání na společný městský pivovar. Navařené pivo pak šenkovali buď přímo nákladníci, častěji jejich manželky a dcery, ve svých domech, nebo právo šenku postupovali jiným šenkýřům a pivo jim prodávali.⁴⁵ Pivovarské nákladnictví stálo svou podstatou někde na pomezí mezi řemeslem a obchodem a krom něho se věnoval nákladník ještě svému původnímu řemeslu.⁴⁶

---

⁴³ Ladislav Chládek, Pivovarnictví, str. 28 – 29.

⁴⁴ Tamtéž, str. 31 – 32.

⁴⁵ O vzniku a podobě pivovarského nákladnictví ve městech pojednává jednak Ladislav Chládek ve své populární práci Pivovarnictví, str. 34-36, a dále pak v odborné publikaci Josef Janáček, Pivovarnictví v českých královských městech v 16. století, str. 4 - 5, stručně František Hoffmann, České město ve středověku, str. 182 Vývoj pivovarnictví na pardubickém panství, jenž přehledně ilustruje posun od vaření piva v domech po založení pivovaru Vilémem z Pernštejna, ale také obecné aspekty pivovarnictví popisuje Petr Vorel, Pardubické pivovarnictví v 16.-17. stol., in: Historik zapomenutých dějin.

⁴⁶ Josef Janáček doslova píše, že bylo otevřenější než ostatní městská řemesla. Pivovarník vyráběl své vlastní produkty, což jej činilo řemeslníkem, měl tedy zároveň právo pivo vařit i jej prodávat. Josef Janáček, Pivovarnictví v českých královských městech v 16. století, str. 12.

Poměrně velmi známým pojmem je tzv. mílové právo, kterým byla města nadána. Poskytovalo městským řemeslníkům monopol do vzdálenosti jedné míle od samotného města (asi 9 až 10 km) a projevovalo se nejsilněji právě v obchodu s pivem. Žádný jiný subjekt tak nebyl oprávněn v této oblasti pivo prodávat, ani vyrábět. Měšťané si mílové právo houževnatě hájili a neváhali na jeho obranu užít i síly. Nakonec však v tomto zápase podlehlí a tak Svatováclavská smlouva z roku 1517, kterou vyvrcholila léta stavovského zápasu mezi městy a šlechtou, prakticky umožnila urozenému stavu - na základě tzv. „propinačního práva“ - vysazovat pivovary i v blízkosti měst a odbývat tam svá piva, s výjimkou výročních trhů.⁴⁷

Nyní zaměříme svou pozornost na druhy pív, která se v raně novověkých pivovarech vařila. Oproti častému mylnému laickému názoru nebyla piva vařena výhradně z pšenice, nýbrž také, s přibývajícím časem stále hojněji, z ječmene. Pivo pšeničné bylo nazýváno „pivem bílým“⁴⁸, zatímco ječné jest někdy nazýváno „červené“. Ještě častěji se v pramenech setkáváme s označením „mladé“, což byl povětšinou způsob vaření piva pšeničného, a naproti tomu „staré“ nebo též „hořké“, nejběžněji vyráběné z ječného sladu. Jen vzácně docházelo k tomu, že by se bílé pšeničné pivo dělalo jako staré a naopak ječné coby mladé. Je třeba podotknout, že výroba starých pív, zejména ječných, byla technologicky náročnější (na výrobu hořkého piva je mj. třeba dvakrát většího množství ječného sladu nežli na uvaření stejného množství piva bílého z pšeničného sladu⁴⁹), avšak takto vznikuvší moky byly kvalitnější a chutnější. Existovala ještě piva míchaná nebo také ovesná, avšak ta byla výjimečná a často zakazovaná.⁵⁰

Ve většině měst (jako například Nymburk, Slaný, Litoměřice) se vařilo bílé pivo pšeničné coby pivo konzumní, ječná piva převažovala v Rakovníku, Kadani a Rokycanech.⁵¹ Zejména pivo Rakovnické bylo dlouhodobě na špici, co se kvality týče, a v dobách odbytové krize od 2. pol. 16. stol. si jako jedno z mála udrželo své výrobní kapacity.⁵²

Též podniky komorního hospodaření, mezi které patřil i brandýský zámecký pivovar, byly neblaze poznamenány poklesem poptávky a následně i výroby v 17. století, zejména v důsledku depopulace a zchudnutí obyvatelstva. Komorní velkostatek pak situaci čelil tím, že ze svého dominikálního trhu vytlačoval pivo městské a pivovary přecházely na výrobu dražšího ječného piva, mj. pro snadnou dostupnost ječmene jeho výkupem od poddaných.⁵³

---

⁴⁷ Ladislav Chládek, Pivovarnictví, str. 38.

⁴⁸ Tamtéž, str. 35.

⁴⁹ Eduard Maur, Český komorní velkostatek v 17. století, str. 43.

⁵⁰ Josef Janáček, Pivovarnictví v českých královských městech v 16. století, str. 19.

⁵¹ Tamtéž, str. 20 – 21.

⁵² Tamtéž, str. 40.

⁵³ Eduard Maur, Český komorní velkostatek v 17. století, str. 43.

3.4 Technologie vaření piva v raném novověku

Věnujme nyní krátce pozornost samotnému výrobnímu procesu piva v námi zkoumaném období. Prvním krokem byla výroba sladu z obilných zrn, kterou měl na starosti sladovník. Sklizená zrna ječmene nebo pšenice se namáčela a nechala klíčit v části sladovny, zvané humna. Naklíčený slad byl následně opět sušen ve věžovité stavbě, nazývané hvozd.⁵⁴ Poté byl slad dělníky, jimž se říkalo šrotýři, odvezen do mlýna a rozemlet na sladový šrot, neboli tluč.

Šrot bylo pak třeba ve varně, místnosti s vysokým stropem s komínem pro odvod páry, vyvařit, čímž se získal sladký roztok (tento proces se nazývá rmutování), sladina. Tu bylo ještě třeba přecedit v scezovací kádi, aby se oddělilo mláto, nerozpustné zbytky sladového šrotu. To pak bylo užíváno ke krmení dobytka. Někdy bylo mláto ještě zaléváno horkou vodou, čímž se získávaly „patoky“, jež se však nesměly míchat s dobrým pivem a sloužily toliko pro výrobu piv horších nebo pro krmení.

K vyvaření sladového šrotu i následnému vaření sladiny s přírodním hlávkovým chmelem, čímž vznikla tzv. „mladina“, docházelo v pánvi, jediné měděné nádobě v tehdejším pivovaru. Pánev byla důležitým a také drahým náčiním, které se nezřídka stávalo předmětem loupění a drancování za válečných časů.

Získanou mladinu bylo třeba opět přecedit, tentokrát za účelem oddělení vylouhovaných zbytků chmele, tzv. „chmelového mláta“, a zchladit, např. použitím přírodního ledu. Pak byla mladina ručně ve vědrech přenesena do „spilky“, chladnější místnosti, kde proběhlo její hlavní kvašení. Posledním krokem bylo stočení piva do sudu, který se pak dal uležet do sklepa.⁵⁵

---

⁵⁴ Ladislav Chládek, Pivovarnictví, str. 79.

Stručně popisuje postup výroby piva též Josef Janáček, Pivovarnictví v českých královských městech v 16. století, str. 17.

⁵⁵ Ladislav Chládek, Pivovarnictví, str. 82 – 84.

3.5 Brandýs nad Labem a okolí – nástin historického vývoje

Město Brandýs leží v úrodném kraji při řece Labi, jehož reliéf je velmi mírný a od dávných dob lákal k osídlení. Právě úrodnost půdy, blízkost vodního toku, stejně jako pražských měst a poloha při důležitých komunikacích byly hlavní faktory, které ovlivňovaly vývoj celé oblasti.

Dříve nežli Brandýs existovala Stará Boleslav, kterou držela česká knížata. Bylo by nemístné rozepisovat se o celé její historii, známé z našich dějin. Uveďme jen, že již tehdy byla vyhlášeným zbožím pro své lesy, příhodné k lovu, jak tomu bylo v rámci brandýského panství po celou jeho další existenci. Důležitým a povznášejícím okamžikem bylo založení kolegiální kapituly a baziliky svatého Václava Břetislavem I. roku 1039 coby pokání udělené papežem za jeho loupežnou výpravu do Polska.⁵⁶

V 13. století bylo boleslavské zboží zapsáno pánům z Michalovic z rodu Markvarticů, načež byly královské úřady přeneseny do nedalekého Kostelce nad Labem.

Mezi léta 1290 a 1304 můžeme umístit první zmínku o Brandýsu, toho času trhové vsi, vlastněné pány z Michalovic. Nejstarším tvarem jména sídla jest Brandejs, tehdy název relativně rozšířený. Obyvatelstvo obce pak bylo české, beze stop po německých osadnících, tehdy hojně se v Čechách usazujících.

Sousední vsí byl Hrádek, nejspíše staroslovanské sídliště, se kterým se Brandýs těsně prostupoval a skutečná hranice mezi oběma obcemi byla nejasná.⁵⁷

O zámku brandýském, vypínajícím se u Labe na straně brandýského břehu, se poprvé dozvídáme pravděpodobně roku 1317, kdy byl zbudován coby malý hrádek k ochraně mostu přes řeku.⁵⁸

Městečkem, a to v té době již po několik let, je uváděn Brandýs roku 1404.⁵⁹

Za husitských válek stál Jan starší z Michalovic pevně na katolické straně a když bylo městečko dobyto, dostalo se na několik let pod nadvládu Pražanů. Později bylo obyvatelům Brandýsa povoleno svobodné vyznání. Sousední Hrádek roku 1454 přešel do královských rukou.⁶⁰

O něco později získává již existující brandýské panství Jan Tovačovský z Cimburka, jenž je vyženil se svou chotí Magdalénou. Po její smrti si pak vzal roku 1479 Johanku z Krajku, osobnost, která je pro následující vývoj stěžejní.⁶¹

---

⁵⁶ Justin Prášek, Brandejs nad Labem, město, okres, panství, 1. díl, str. 102 a 107.

⁵⁷ Tamtéž, str. 124 – 126.

⁵⁸ Tamtéž, str. 126 a 127.

⁵⁹ Tamtéž, str. 129.

⁶⁰ Tamtéž, str. 129 – 132.

⁶¹ Tamtéž, str. 133 – 134.

Paní Johanka nebyla v právě jednoduché situaci, neboť se veřejně hlásila k bratrům českým a poskytovala jim na svém panství ochranu. Když roku 1509 zemřel její druhý manžel Jan z Šelnberka, stupňovali její odpůrci v čele s kancléřem Albrechtem z Kolovrat, svůj tlak. Šlechtičně se však, s přispěním jejích přátel, podařilo ubránit a nakonec našla zastání i u krále Vladislava II. Jagellonského.⁶²

Právě paní Johanka je spjata s rozsáhlou aktivitou ku podpoře hospodářství na panství. Jak ještě seznáme později, roku 1508 udělila městečku Brandýsu právo prodeje soli a, což je z našeho pohledu mnohem zajímavější, vaření piva.⁶³ Toto datum tedy lze brát za počátek městské pivovarské tradice v Brandýse nad Labem.

V následujících letech převedla paní Johanka z Krajku panství na svého bratra Konráda, jenž čile provozoval myslivost v okolních lesích, a to na úkor jejich hospodářského využití. Dokonce si roku 1528 vyžádal u krále povolení plavit dřevo až z hor za Turnovem (po řece Jizeře do Labe a odtud do Brandýsa)⁶⁴.

Konrád zemřel roku 1542. Jeho syn Arnošt z Krajku byl již po dlouhá léta před smrtí svého otce spoluúčasten na správě panství.⁶⁵

Roku 1545 povolil pak, již jako samostatný majitel panství, aby se sousedé osedlí městečka Brandýsa usazovali a grunty skupovali dle své vůle, bez omezení vrchnosti. Další jeho činnost však byla poznamenána nadcházejícími událostmi, které vedly k Arnoštově úplné ztrátě panství.

Pan Arnošt z Krajku byl horlivým členem Jednoty bratrské, a tak když roku 1546 svolal král Ferdinand I. zemskou hotovost v souvislosti s bojem svého bratra císaře Karla V. v boji proti šmalkaldské jednotě, odmítl se Arnošt, podobně jako většina stavů, na hotovosti podílet.

24. dubna porazilo císařské vojsko v bitvě u Mühlberku šmalkaldský spolek, což uspišilo konec stavovského povstání. Arnošt z Krajku byl 6. července u Brandýsa zajat a po následném soudu zbaven svých majetků na panství brandýském. Citujme nyní z díla Justina Práška, co vše zabavený majetek obsahoval, čímž si uděláme představu o podobě a rozsahu celého záboru: „18. srpna 1547 vložen do desek zemských zápis, jímž pan Arnošt Krajíř králi

---

⁶²Tamtéž, str. 134 – 135.

⁶³ Tamtéž, str. 136. Na tomto místě je třeba poukázat, že není vyloučeno, že obyvatelé Brandýsa mohli piva v menším množství vařit podomácku „na černo“ již předtím.

⁶⁴Tamtéž, str. 137 – 139. Není to jediný případ, kdy nastal nedostatek dřeva pro hospodářské účely. V roce 1697 kupříkladu píše česká komora hejtmanovi brandýského panství v souvislosti s vysokými výdaji na nákup palivového dřeva pro zámecký pivovar, aby se poohlédl po nějakém statku s lesem u Labe, který by byl na prodej. Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1697.

⁶⁵ Justin Prášek, Brandejs nad Labem, město, okres, panství, 1. díl, str. 140 Tuto skutečnost dokládá mj. nařízení Arnošta z Krajku o vaření piva z roku 1531. Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Archiv města (AM) Brandýs nad Labem, Knihy památné města Brandýs nad Labem, fol. 35v.

odstoupil dědictví svého v Brandejse, zámku, dvoru, městečka tudíž, domův, krčem a dvorův s platem, v Čelákovících, v Mečeříži, Staré Boleslavi a Toušeni městeček, domův, krčem a dvorův kmetcích s platem, ve Chřeníku, ve Lhotě, v Hlavenci, v Konětotech, v Hřibně, v Kochánku, v Předměřicích, v Tuřici, v Sobětuchách, v Skorkově, v Sojovicích, v Otradovicích vesnice celé s dvory kmetcími, v Vesci, v Nedomících dvory kmetcí, což tu má, v Hlavně Kostelním na některých lidech, též na jednom člověku v Benátkách plat z luk bez panství, v Opočně dvůr poplužní, v Dřevčicích dvoru kmetčího s platem, což tu má platu komorního, plat komorní půl druhé kopy a šest grošů z dědin Škvorče, les k Brandejsu příslušející, Bor řečený, s hony, lovy, zahradami, štěpnicemi, chmelnicemi, vinicemi, s řekami Labem a Jizerou, s mostem u Brandejsa, s podacím kostelním v Brandejse, v Čelákovících, v Staré Boleslavi u Matky Boží, v Mečeříži, v Předměřicích, v Skorkově, s tím vším dědictvím, co k zámkům Brandejsu a Toušeni přikoupil a připojil.⁶⁶

Jak patrně, Arnošt z Krajku svou účastí na povstání ztratil značný rodový majetek, který nyní připadl do královských rukou a stal se součástí rozsáhlého polabského dominia, na jehož budování Habsburkové cílevědomě pracovali.⁶⁷

Nejzásadnějším aktem, provedeným panovníkem Ferdinandem I., bylo spojení Brandýsa se sousední vsí Hrádkem. Vztahy mezi oběma sídly byly vzájemně propletené a jak už to u sousedů bývá, ne vždy ideální. Aby se předešlo různicím, bylo posléze hrádeckým

Obr. 3 Brandýs nad Labem a okolí (1836 – 1852). Vlevo nahoře Kostelec nad Labem, vpravo dole Čelákovice. Všimněme si meandrujícího Labe a rozsáhlých lesů. V pravé části přitéká ze severu Jizera, www.mapy.cz.

⁶⁶ Justin Prášek, Brandýs nad Labem, město, okres, panství, 1. díl, str. 140 – 142.

⁶⁷ Habsburkové vytvořili namísto roztržitých komorních majetků dvě centrální panství: polabské a brdské. Polabské obsahovalo krom starších Poděbrad a Kolína nově právě Brandýs a dále pak Přerov, Lysou a Chlumec nad Cidlinou a posléze Pardubice, r. 1560 koupené od zadlužených Pernštejnů. Eduard Maur, Český komorní velkostatek v 17. století, str. 15.

nařízeno, aby zapsali své grunty do brandýských městských knih a spravovali se jejich právem. Král také nakázal stavební úpravy zámku pro své potřeby, přičemž množství úředníků a služebnictva značně vzrostlo, což bylo následováno čilou výstavbou v Brandýse a rozvojem městečka.⁶⁸

Zatímco Maxmilián II. toliko potvrdil dosavadní výsady městečka, skutečný průlom znamenala vláda Rudolfa II, jemuž Brandýs občas sloužil, vedle Pražského hradu, jakožto panovnické sídlo. Aby bylo dodáno významu Brandýsu, který, bouřlivě se rozrůstající, skýtal nyní výstavná přístřeší dvorským úředníkům, vyhověl císař roku 1581 žádosti měšťanů a povýšil Brandýs na město. Komisaři, kteří prosbu měšťanů posuzovali, sice doporučovali její kladné vyřízení, ale současně nabádali, aby císař Brandýsu přikázal stavbu hradeb. Panovník tak neučinil, a proto nebylo město nikdy chráněno opevněním. O to silnější fortifikací byl nyní obdařen zámek. Brandýs pak byl prohlášen městem komorním, což znamenalo, že jeho správu vykonával hejtman brandýského panství, avšak konečné slovo měla, jak ještě později uvidíme, vždy česká komora.⁶⁹ A jestliže některé již dříve zastavené komorní majetky byly za Rudolfa II. definitivně rozprodávány, v okolí Prahy a zejména na brandýském panství se naopak přikupovaly statky nové.⁷⁰ Dobu rudolfínskou tak můžeme hodnotit jako pro Brandýs bezesporu nejdůležitější v období raného novověku, přinášející značný rozkvět čerstvě povýšeného města.

Na přelomu prvního a druhého desetiletí 17. století zasáhly do chodu panství neblahým způsobem rozepře mezi Rudolfem II. a jeho bratrem Matyášem, neboť přes Brandýs a okolí táhla vojska obou zneprátelených stran.

Při následném stavovském povstání roku 1618 stáli měšťané brandýští, povětšinou vyznáním podobojí, na straně stavů. Před bitvou na Bílé hoře přitáhlo k městu na 8000 Uhrů, vyslaných sedmihradským knížetem Bethlenem Gáborem.⁷¹

Zatímco v dobách míru byla poloha v blízkosti Prahy a na hlavních zemských komunikacích výhodou, umožňující snadnější odbyt výrobků, v časech válečných se stávala prokletím, neb bylo panství často pustošeno vojsky.⁷² V neposlední řadě pak byly významným faktorem, ovlivňujícím hospodářství v Brandýse a zejména pak odbyt piva, náboženské pouti do Staré Boleslavi.

---

⁶⁸ Justin Prášek, Brandejs nad Labem, město, okres, panství, 1. díl, str. 143 – 145.

⁶⁹ Tamtéž, str. 146 – 149. Zde jen pro připomenutí: Česká komora byla zřízena 25. března 1527 králem Ferdinandem I. jako úřad pro správu a povznesení královského hospodářství, od počátku podřízený nadstátní habsburské dvorské komoře, přičemž plným uplatněním písemného úřadování se stává prvním byrokratickým úřadem v plném slova smyslu. Hledíková, Zdeňka; Janák, Jan; Dobeš, Jan, Dějiny správy v českých zemích, Praha 2007.

⁷⁰ Eduard Maur, Český komorní velkostatek v 17. století, str. 16.

⁷¹ Justin Prášek, Brandejs nad Labem, město, okres, panství, 1. díl, str. 150 – 154.

⁷² Eduard Maur, Český komorní velkostatek v 17. století, str. 18 – 20.

3.6 Otázka měr a vah

Majíce v záměru řešit v této práci též otázky povahy hospodářské, nemůžeme se vyhnout dobovým měrným jednotkám, které byly značně odlišné od desítkové soustavy, zavedené v rakouských zemích až roku 1871 dle vzoru Francie.⁷³

Starobylé míry a váhy byly nejen místně nejednotné, ale též časově proměnlivé, což značně znesnadňuje jejich uchopení a převod na současné jednotky. Ku pomoci nám v tomto případě bude v první řadě práce Gustava Hofmanna: *Metrologická příručka*, a také již mnohokrát citované *Pivovarnictví* od Ladislava Chládky.

Největší naši pozornost přitahují duté míry pivní. Dobrá shoda zde panuje u nejmenších z těchto jednotek: žejdlíku a pinty. Žejdlík byl s největší pravděpodobností vsutku nádoba, kterou tak občas nazýváme ještě dnes, chceme-li dodat pití poetický ráz, čili jednalo se o půllitr. Vskutku objem žejdlíku je shodně uváděn 0,48 litru. Čtyři žejdlíky pak tvořily jednu pintu českou o objemu 1,95 litru. Zde je třeba neplést si naši pintu českou s pintou anglickou, mající toliko 0,57 l.

Další používanou jednotkou jest vědro. Chládek uvádí jeho objem 61 l, Hofmann pak dodává, že tato hodnota byla dána patentem z roku 1764 a jako české pivní vědro uvádí objem 63,66 l.⁷⁴ Oba dva rozměry nám dávají představu o velikosti této míry.

Nejistota může nastat v případě nejdůležitější jednotky – pivního sudu, určujícího celkový výstav pivovaru. Že situace v oněch dobách byla nepřehledná, dokládá Hofmann v odstavci, který si dovoluji citovat: „V druhém desetiletí 18. století se dostala na pořad dne i otázka nejednotných pivních sudů. Kontrolami se totiž zjistilo, že byly používány sudy až o čtyři věrtele větší. Tím byl stát poškozován na nápojové dani, která se vybírala podle množství vystavených sudů. Proto r. 1725 nařizovali místodržící krajským hejtmanům, aby dbali na stejnou velikost sudů. Nakonec byl císař Karel VI. nucen vydat r. 1729 patent, jímž se zaváděla jednotná velikost pivních sudů a sice tak, že vědro mělo mít 34 pinty, dvouvěderní sud 68 pint a čtyřvěderní 136 pint. O tom, jaké až doposud panovaly nepořádky, se zmiňuje uvedený patent, který uváděl, že byly zjištěny sudy větší o 8, 14, 17 až 27 pint, tj. o 15,5 a 48,4 litru, tj. o 5,9 a 18,4% více než nařizeno.“⁷⁵ V osmnáctém století pak byly s úspěchem zavedeny dolnorakouské duté míry, hlavně na pivo, víno a líc pro potřeby nápojové daně.⁷⁶ To je však již v období, které leží mimo tuto práci.

⁷³ Ladislav Chládek, *Pivovarnictví*, str. 191.

⁷⁴ Tamtéž, str. 193 a Hofmann, Gustav, *Metrologická příručka*, str. 80 a 95.

⁷⁵ Hofmann, Gustav, *Metrologická příručka*, str. 20.

⁷⁶ Tamtéž, str. 30.

Z pramenů o pivovarnictví v Brandýse velmi dobře víme, že sudy zde vystavené byly sudy čtyřvěderní a řídily se mírou pražskou.⁷⁷ Chládek i Hofmann pro sudy čtyřvěderní uvádí bez dalších podrobností hodnotu kolem 347 litrů,⁷⁸ což je však v rozporu s výše uvedeným nařízením Karla VI., kterému by odpovídalo množství asi 265 litrů. Touto mírou se budeme tedy v této práci řídit.

Zajímavostí je, že na kontrolu nejen pivních měr byli v Brandýse každoročně ustavováni úředníci při městské radě, již měli na jejich dodržování dbát, jak se to dozvídáme z pravidelných posudků, zachycených v městských knihách památných.⁷⁹

Bez významu pro nás nejsou ani duté míry obilné, neb právě jich se užívalo pro odměřování pšeničných a ječných sladů. Základní a největší jednotku zde na počátku 17. století reprezentuje strych (sebraný z korce obilí), odpovídající asi 93,5 l. Čtyřikrát menší byl věrtel s objemem 23,4 l. Také zde se setkáváme s pintou a žejdlíkem o stejné kapacitě, jako tomu bylo u měr tekutých, čili 0,48 l pro žejdlík a 1,95 l dávající nám jednu pintu.⁸⁰

Dodejme ještě, že u obilných měr rozlišujeme míry sháněné a vrchovaté. Naštěstí v je pramenech Nové manipulace vysloveně uvedeno užití měr sháněných pro brandýské panství.⁸¹

Jak bylo řečeno již na počátku této podkapitoly, uvedené údaje slouží spíše pro vytvoření hrubé představy a nelze je brát jako zcela exaktní, zvláště pokud přihlédneme k přirozené lidské snaze šidit a okrádat, projevující se, přese všechny kontroly a nařízení, v nedodržování daných měr.

---

⁷⁷ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1652.

⁷⁸ Ladislav Chládek, Pivovarnictví, str. 192, Hofmann v *Metrologické příručce* na str. 95 uvádí 345,78 l.

⁷⁹ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Archiv města (AM) Brandýs nad Labem, Knihy památné města Brandýs nad Labem.

⁸⁰ Hofmann, Gustav, *Metrologická příručka*, str. 18 a 45.

⁸¹ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1675.

4. BRANDÝSKÝ MĚŠŤANSKÝ PIVOVAR

V nástinu dějinného vývoje města Brandýsa jsme se již dotkli vzniku místní pivovarnické tradice obdarováním paní Johanky z Krajku měšťanům dne 12. dubna 1508.⁸² Vskutku tímto datem počínaje, odvíjí se nám v pramenech, v této souvislosti reprezentovaných hlavně brandýskými městskými knihami památnými a dále památnými knihami brandýského cechu nákladníků, nesouvislá nit záznamů a informací, dávající nám velmi dobře tušit podobu zdejšího městského pivovarnictví v 16. a 17. století, méně však již konkrétní hospodářské výsledky a pravidelný výstav piva, což tvořilo oblast našeho hlavního zájmu. Zaměříme se tedy na poznatky, které z pramenů a z literatury extrahovat můžeme: umístění měšťanského pivovaru, stanovy a chod cechu nákladníků v Brandýse nad Labem, včetně jmenovitého výčtu osob, spory o pivní várky, tvořící neodmyslitelný folklór raněnovověkého městského života a další události, k zmíněnému cechu se přimykající.

Samostatná podkapitola by mohla být vytvořena z poznatků, které již v literatuře publikovány byly, a to zásluhou brandýského historika Justina Václava Práška. Jelikož pracoval též mj. s brandýskými knihami památnými, jež se v některém obsahu kryjí s památnými knihami cechu nákladníků, neponechal tento pracovitý badatel často příliš mnoho prostoru k objevným zjištěním. Avšak zahrnuv poznatky z pramenů do své monumentální práce, nešel Prášek do detailů, což nás motivuje ještě o to více proniknout „ke zdroji“, výsledkem čehož je, pro ukázkou čtenáři, aby si vytvořil představu o cechovních artikulech, jejich krátká edice jakožto příloha na konci kapitoly, věnované brandýskému měšťanskému pivovaru.

Ačkoliv tato práce vychází převážně z pramenů, uvedu vždy pro úplnost, bude-li to na místě, v odkazech na zdroj i odkaz na dílo výše zmíněného badatele.

---

⁸² Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Archiv města (AM) Brandýs nad Labem, Knihy památné města Brandýs nad Labem, fol. 21, odkud opsáno do památných knih cechu nákladnického: Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Cech nákladníků Brandýs nad Labem (Sp.), Vidimus obnovených artikulů 1561-1708, dále též níže v příloze – edici cechovních artikulů.

4.1 Vznik, umístění a zaměstnanci

Bylo by výborné, kdybychom v pramenech našli něco jako zakládací listinu brandýského měšťanského pivovaru, dávající nám přesné datum vzniku podniku. Nic takového bohužel neexistuje.

Otázka tudíž musí být řešena na základě jiných dochovaných zpráv. Justin Prášek uvádí, že byl pivovar zřízen na základě obdarování paní Johanky z Krajku.⁸³ Samotné obdarování se však zmiňuje jen o pivech domácích. Práci v pivovaru doslova cituje smlouva z 8. února 1517.⁸⁴ Tento dokument vyjmenovává povinnosti zaměstnanců pivovaru. Podívejme se na zápis podrobněji, pro větší srozumitelnost v podobě velmi volného přepisu, abychom se dozvěděli více o náplni práce zaměstnanců pivovaru.

Smlouva byla vyhotovena v přítomnosti purkmistra Jana Pekaře, dále pak brandýských konšelů Jana Hladíka, Ondřeje Kováře, Petra Klačína, Šimona Hrnčíře, Duška Štětiny a rychtáře Jiříka a dále pak některých neuvedených nákladníků.⁸⁵ Na jejím základě je zjednan pivovarský mistr Jan, aby vařil pivo společně s pomahačem Fabiánem a následuje vypsání povinností a postihů při jejich nedodržování:

- Mají každému nákladníkovi, nebo sousedu, který by chtěl vařit pivo, skropit slad, do pytlů jej pomoci nasypat a pomoci naložit na vůz, jet do mlýna společně s formanem, v mlýně pomoci vyložit slad z vozu, dřev na vůz naložit a v pivovaru vyložit, do mlýna s formanem pro slad jet, naložit jej a v pivovaře opět pomoci vyložit.
- V pivovaru mají být pilní při vaření i při jiných potřebách, poslouchat a dotazovat se hospodáře, kterému patří statek (čímž je sand myšlena várka). Až je uvařeno, mají pomoci piva slít, odnést mláto, pomoci se spíláním piva.
- Pokud by se tak nechovali a bylo na ně některým nákladníkem žalováno, má je napomínat a trestat pan purkmistr.
- Povinnosti nákladníků jsou pak takové, že má oba den před várkou pohostit večeří, v den varu jídlem, pitím a jinými potřebami poté, co svaří pivo, další den pak snídaní poté, co odspílají a zaplatit za jejich práci po 5 groších a 1 dukátu, případně více, bude-li nákladník chtít.

---

⁸³ Justin Prášek, Brandejs nad Labem, město, okres, panství, 1. díl, str. 202.

⁸⁴ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Archiv města (AM) Brandýs nad Labem, Knihy památné města Brandýs nad Labem, fol. 168r – 169v.

⁸⁵ Justin Prášek v této souvislosti uvádí, že se jedná o první vyjmenování městské rady. Justin Prášek, Brandejs nad Labem, město, okres, panství, 1. díl, str. 168.

- Mistr Jan má dobře zacházet se svým pomahačem, který jej má poslouchat, neb pokud nebude, může se s vědomím nákladníků mistr po jiném poptat.⁸⁶

Časté zmiňování pivovaru by značilo jeho existenci, ačkoliv se v textu nikde neuvádí, jak je to později běžné, že se má jednat o pivovar obecní.

Spolehlivě víme, že společný pivovar existoval několik let před rokem 1574. 8. února toho roku je totiž na základě usnesení purkmistra (jímž je Ondřej Štětina) a starších obecních rozhodnuto zvýšit poplatek na provoz obecního pivovaru. Jelikož současných 6 grošů od každého souseda za var bílého piva sotva postačuje, zvyšuje se na 10 grošů.⁸⁷ Vybírání tohoto poplatku by snad šlo ztotožnit s úřednickou funkcí „nad kotlem pivovarním“, jež se objevuje v každoročních posudcích městské rady od roku 1564.⁸⁸

Taktéž instrukce starším nákladnickým z roku 1568 (o níž bude pojednáno dále), zmiňuje obecní pivovar.⁸⁹ Jisté vodítko bychom však mohli najít jinde.

Na rozdíl od pivovaru zámeckého nemáme žádné zprávy o stavebních úpravách pivovaru měšťanského a je dost dobře možné, že vzhledem k menším finančním možnostem v porovnání s možnostmi české komory, nedocházelo k zásadním změnám a přestavbám, obzvláště, když se v průběhu sledovaného období nijak výrazně nezměnila výrobní technologie. Jedinou doloženou zmínkou tak zůstává paměť o zakoupení nové mladinové pánve roku 1576. Nová varná nádoba byla asi o 50% těžší nežli původní, avšak o jejím objemu se nic neuvádí. Brandýské nákladníky vyšla celkem na 123 kop a 50 grošů míšenských, přičemž cena před srážkou za odprodej mědi ze staré pánve činila 182 kop a 30 grošů míšenských. Dílo vyrobil kotlár Tomáš z Nového Města pražského.⁹⁰

Povážíme-li že v pivovaře zámeckém byla varná pánev měněna, jak se ještě dozvíme, po 47 letech provozu, je skoro jisté, že i zde předcházelo výměně několik desetiletí činnosti. Nezbyvá tedy, než se smířit s tím, že nemáme k dispozici konkrétní údaj, avšak je pravděpodobné, že nákladníci přistoupili k zařízení pivovaru nedlouho po zisku práva varu.

---

⁸⁶ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Archiv města (AM) Brandýs nad Labem, Knihy památné města Brandýs nad Labem, fol. 168r – 169v.

⁸⁷ Justin Prášek uvádí, že se 6, respektive 10 grošů odvádělo za jeden *sud* uvařeného piva. Justin Prášek, Brandejs nad Labem, město, okres, panství, 1. díl, str. 205 – 206. Výše zmíněné usnesení však doslova uvádí: „... se svolili Aby odkazdeho Waru Piwa byleho 10 [grošů českých] od každého Sauseda, kdožby w Piwovarže Obecnijm Piwo Byle waržyti dal, do duchoduow obecných platczeno bylo.“ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Archiv města (AM) Brandýs nad Labem, Knihy památné města Brandýs nad Labem, fol. 211r.

⁸⁸ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Archiv města (AM) Brandýs nad Labem, Knihy památné města Brandýs nad Labem, fol. 178r.

⁸⁹ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Archiv města (AM) Brandýs nad Labem, Knihy památné města Brandýs nad Labem, fol. 183r.

⁹⁰ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Archiv města (AM) Brandýs nad Labem, Knihy památné města Brandýs nad Labem, fol. 234v.

Pivovarníci, kteří měli samotné vaření piva na starosti, skládali tuto přísahu:

„Przysahám panu Bohu wssemohauczemu w Trogicz y S[vaté] poziehnanemu, zie w této Službie mé wiernie prawie y Sprawedliwie w warzżenij piwa y také w Smierżowanij Sladu yak k gednomu, tak Druhému Nakladnijku gakż mi Oznameno y[es]t, se chowati a Starssich Nakladniczkych skutecznie poslauchati budu. Toho mi racż dopomoczy pan Buoh wssemohucz y na wieky poziehnaný. Amen.“⁹¹

Dále jsou známa jména sládků pro konec sledovaného období, a sice roku 1708 Matouš Andrlé a 1710 Jan Karel Lázeňský, jenž byl ještě toho roku nahrazen Josefem Ježkem.⁹²

Více se však o zaměstnancích pivovaru bohužel dozvědět nemůžeme⁹³ a přejdeme tedy k určení umístění samotné budovy podniku, což není nic složitého, neb již Justin Prášek situuje pivovar do Pražské ulice v pozadí jižní strany náměstí, v místech, kde vedl potůček z pramenů pitné vody, s pozdějším číslem popisným 90. Při pivovaru stála též obecní sladovna, vzadu s ním spojená (pozdější č. p. 89). Další sladovny, již soukromé, byly v domech později číslovaných 11, 5 a 201.⁹⁴

Pravidla provozu uvnitř pivovaru byla nastíněna v instrukcích pivovarníkům a starším nákladnickým a také, jistě na základě neblahých zkušeností, v samotných cechovních artikulech, které se podle potřeby rozšiřovaly s tím, jak zjišťovali nákladníci nutnost zamezit jednání, ohrožujícímu bezpečnost, plynulost vaření piva i kvalitu výsledných produktů.

S absencí pravidelných služeb hasičských v oněch dobách projevovali obyvatelé měst neobyčejný strach o svůj majetek a životy skrze ohrožení ohněm, který byl často příčinou rozsáhlé a pustošivé zkázy. Musivše nákladníci topit pod kotlem pivovarním dřevem usnadňovali si starosti složením polen dlouho před svou várkou, což mělo za následek jednak znemožnění provozu v ulici a jednak vytváření hranic, jakožto potenciálního ohniska požáru. A tak pokud zjištěno, že nákladníci skládají dříví u pivovaru, dříve nežli na ně přijde várka,

---

⁹¹ Zapsána do městských knih památných roku 1561. Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Archiv města (AM) Brandýs nad Labem, Knihy památné města Brandýs nad Labem, fol. 109v.

⁹² Justin Prášek, Brandejs nad Labem, město, okres, panství, 2. díl, str. 116.

⁹³ Až na přítomnost pomahaček a sudomyjek, které budou zmíněny v instrukcích starším nákladníkům v podkapitole o cechu nákladníků v Brandýse nad Labem.

⁹⁴ Justin Prášek, Brandejs nad Labem, město, okres, panství, 1. díl, str. 27 a 206 .

mají starší nákladníci povinnost upozornit pana purkmistra, jenž disponuje pravomocí provinilce trestat šatlavou, pokud topivo neodklidí.⁹⁵

Aby se předešlo prodlevám ve vaření piva, bylo vydáno další nařízení, prikazující nákladníkům prodej droždí⁹⁶ dalším, na které přichází várka, a to za fixní cenu 5 bílých grošů, pokud jsou o potřebě včas zpraveni. Odmítnutí takové spolupráce mělo být trestáno pokutou 15 grošů bílých.⁹⁷

Nákladník si také byl nucen opatřit slad alespoň čtyři týdny předtím, než na něj vycházela várka, aby jej pak nesháněl na poslední chvíli.⁹⁸

Značně nepříjemným lajdáctvím bylo, pokud nákladník zanechával řídké pivo ještě několik dní po várce v kádi, neboť jej nemohl hned udat, výsledkem čehož bylo, hlavně v letních časech, znehodnocování nádoby (jak praví samotný článek v památných knihách cechu: „kad' hnocigze agj nakwassugicze“). Kromě vylití piva zde byla trestem pokuta 5 grošů bílých.⁹⁹

Do šenků se sudy s mokem dostávaly zprvu na obecních povozech, které však časem přestaly být k dispozici, a tak práce připadla šrotýřům. Jejich odměňování bylo přesně stanoveno, včetně toho, když by pomáhali nákladníkům přemísťovat sudy ze spilek do sklepů, zda sudy spouštěli, či vytahovali nahoru.¹⁰⁰

Zásadním tématem pro nás je objem produkce pivovaru, nicméně právě otázku po množství vystaveného piva je bez pramenů, o které bychom se mohli opřít, zhora nemožné zodpovědět. A tak si alespoň shrňme několik málo známých poznatků, které však pocházejí až ze samého konce zkoumaného období.

Roku 1713 byl pivovar zařízen na var 20 sudů.¹⁰¹ Před koncem 17. století se dávalo 33 strychů ječmene na várku. Nelze s určitostí říci, zda se v té době jednalo o várku o 20 sudech, zdá se však podivné, že by nákladníci vařili na vstupní suroviny chudší pivo, než bylo pivo z Podzámeckého pivovaru na panství, jež si, jak ještě uvidíme, v 2. pol. 17. století udržovalo

---

⁹⁵ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Cech nákladníků Brandýs nad Labem (Sp.), Vidimus obnovených artikulů 1561-1708, článek 6., dále též níže v příloze – edici cechovních artikulů. Srov. Justin Prášek, Brandejs nad Labem, město, okres, panství, 1. díl, str. 189.

⁹⁶ V dnešním slova smyslu spíše pivních kvasinek.

⁹⁷ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Cech nákladníků Brandýs nad Labem (Sp.), Vidimus obnovených artikulů 1561-1708, článek 5., dále též níže v příloze – edici cechovních artikulů.

⁹⁸ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Cech nákladníků Brandýs nad Labem (Sp.), Vidimus obnovených artikulů 1561-1708, článek 1., dále též níže v příloze – edici cechovních artikulů.

⁹⁹ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Cech nákladníků Brandýs nad Labem (Sp.), Vidimus obnovených artikulů 1561-1708, článek 4., dále též níže v příloze – edici cechovních artikulů.

¹⁰⁰ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Cech nákladníků Brandýs nad Labem (Sp.), Vidimus obnovených artikulů 1561-1708, článek 11., dále též níže v příloze – edici cechovních artikulů.

¹⁰¹ Justin Prášek, Brandejs nad Labem, město, okres, panství, 2. díl, str. 115.

stálý obsah surovin dva a více strychů ječmene na jeden sud, případně bylo „dosypáváno“ pšeničným sladem. Navíc je sypání roku 1700 sníženo na 30 strychů ječmene na var, dokud bude trvat dražota obilí.¹⁰² O čtyři roky později je opět uváděn vstup surovin 33 strychů s tím, že zůstává z předchozích let, rok 1700 tedy byl spíše výjimečně chudý, co se úrody týče.¹⁰³

Pro první polovinu 18. století pak v literatuře Pavel Jákl udává výstav měšťanského pivovaru 1800 hl ročně.¹⁰⁴

Jistota naopak panuje v druzích piva, brandýskými nákladníky vařenými. Zpočátku se jednalo jen o pivo bílé čili pšeničné. Avšak roku 1561 se usnesli nákladníci, že bude stejným pořádkem vařeno i pivo staré, a sice tak, že bude mít každý soused právo jedné várky starého piva ročně, pokud bude chtít a moci. Pokud by chtěl svařit více, půjde to na vrub piva bílého. Proti tomuto snesení byli toliko tři nákladníci, a sice Matyáš Krejčí, Urban Kovář a jeho syn Matěj, kteří na schůzi oznámili, že poprvé v Brandýse uvařili pivo staré (a chtěli je tedy pravděpodobně vařit mimo posloupnost).¹⁰⁵

Nicméně významné snesení z roku 1582, určující ceny piva v Brandýse, uvádí pouze hodnoty pro piva řídká a bílá. Taktéž článek v artikulechh pamatuje na to, aby nově přijatí nákladníci nejprve uvařili dle pořádku várku piva bílého a až teprve poté měli právo vařit piva ječná.¹⁰⁶

V první půlce 17. století je zmiňováno jak pivo bílé, tak ječné¹⁰⁷, zatímco ke konci století, jak jsme se již dozvěděli, se sype jen slad ječný. Odpovídá to celkovému trendu v pivovarnictví té doby, kdy se zvýšila poptávka po pivu ječném.

---

¹⁰² Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Cech nákladníků Brandýs nad Labem (Sp.), Vidimus obnovených artikulů 1561-1708, r. 1700.

¹⁰³ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Cech nákladníků Brandýs nad Labem (Sp.), Vidimus obnovených artikulů 1561-1708, r. 1704.

¹⁰⁴ Pavel Jákl, Encyklopedie pivovarů Čech, Moravy a Slezska, 1. díl. Střední Čechy, str. 22 – 23.

¹⁰⁵ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Archiv města (AM) Brandýs nad Labem, Knihy památné města Brandýs nad Labem, fol. 36v.

¹⁰⁶ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Cech nákladníků Brandýs nad Labem (Sp.), Vidimus obnovených artikulů 1561-1708, snesení z roku 1582 a článek 9.

¹⁰⁷ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Cech nákladníků Brandýs nad Labem (Sp.), Vidimus obnovených artikulů 1561-1708, list hejtmana nákladníkům z r. 1624, zapsán do knih 6. ledna 1655.

4.2 Cech brandýských pivovarních nákladníků

Nemůžeme-li zjistit mnoho o hospodaření brandýských nákladníků, zaměříme pozornost na složení a fungování cechu jako takového, včetně jeho členské základny.

Počátky cechu lze spatřovat v opatření Arnošta z Krajku, který 15. března 1531 stanovuje, jakým pořádkem¹⁰⁸ se mají nákladníci řídit (plné znění viz v edici níže).

Cech má být podle nařízení veden staršími přísežnými, později v pramenech zpravidla označovanými jako starší nákladníci, vybíranými každoročně městskou radou. Rozsáhle se stanovují jejich práva a povinnosti (podrobně je probereme později).

Dokument zakládá nemalou suverenitu cechu, včetně udělování pokut, omezenou jen rozhodnutím purkmistra a konšelů, bude-li to nutné. Cokoliv, co nákladníci mezi sebou rozhodnou a na čem se usnesou, má pak být předloženo ke schválení právě městské radě, jež má usnesení potvrdit, nebo zamítnout.¹⁰⁹

Dále se stanovuje přísný zákaz spekulace se slady, aby je nikdo z nákladníků neschovával na dobu drahoty, pod trestem zabavení sladů a zpeněžení ve prospěch obce a odejmutí živnosti.¹¹⁰

Členy cechu čili těmi, kdo měli právo vařit piva, byli zprvu majitelé gruntů s domy v Brandýse nad Labem, neboli obyvatelé osedlí. Postupem času však vyvstala otázka, co činit v případě, že bude chtít přistoupit do cechu majitel gruntu nového, zprvu várkou neobdařeného. Výše zmíněný artikul pana Arnošta z Krajku situaci řeší jen obecně konstatováním, že kdo by chtěl být k vaření piva připuštěn, má požádat starší přísežné.

Měl-li být do cechu přijat nový člen, musel zaplatit 10 grošů českých příjmemého. Na cechovní schůzi 8. června 1561 však nákladníci řešili obtížnou finanční situaci, a tak rozhodli, že poplatek 10 grošů zůstane jen pro syny současných nákladníků, kteří žádají o přijetí, zatímco ostatním, včetně těch, kteří se ožení s vdovou po právovárečnickovi, se zvýší na 30 grošů.¹¹¹

Když taková žádost o přijetí do cechu nákladnického skutečně přišla, a sice roku 1573 od Řehoře Lukáše Krejčího a Samuela, syna Matěje Špičky, vyžádali si starší nákladníci právní naučení od městské rady, obávající se, že bude chtít být nyní do cechu přijat kdejaký

¹⁰⁸ Slovo „pořádek“ lze v tomto kontextu vnímat též jako synonymum k označení pro cech, nebo jeho předstupeň. Nesmíme ho však zaměnit s vařením piva „po pořádku“, jak se označovalo, aby šla várka od jednoho domu právovárečného měšťana k druhému.

¹⁰⁹ Právě výslovné uvedení, že mají sami o sobě rozhodovat, bylo později nejpádnějším argumentem strany městské rady a cechu nákladníků při sporech o kompetence s českou komorou. Viz dále spory o pivní várky.

¹¹⁰ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Archiv města (AM) Brandýs nad Labem, Knihy památné města Brandýs nad Labem, fol. 35v, odkud opsáno do památných knih cechu nákladnického: Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Cech nákladníků Brandýs nad Labem (Sp.), Vidimus obnovených artikulů 1561-1708.

¹¹¹ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Archiv města (AM) Brandýs nad Labem, Knihy památné města Brandýs nad Labem, fol. 56r – 58v, do knih zapsáno 17.8.1561.

chalupník v Brandýse nad Labem. Pan purkmistr a konšelé rozhodli ve prospěch žadatelů, neboť ti své domy slušně zvelebili a nesou obecní břemena.¹¹²

Aby byl do záležitosti vpraven řád, konala se 9. března 1582 schůze městské rady, starších obecních a obecních volenců, jejímž výsledkem bylo následující usnesení o právu várky a přijímání do cechu nákladníků:

- Všichni, kdož toto právo dosud měli, si jej ponechávají.
- Vlastníci domů starobylých a nerozdvojitých (nerozdělených na dva grunty) mají být po žádosti připuštěni do cechu, mají si však včas opatřovat obilí na slad, aby nezdržovali várky.
- Pokud některý nákladník odprodá díl svého gruntu, má být hned rozhodnuto, u kterého zůstane právo várky.¹¹³

Vlastní praxe získávání práva pivních várek pak byla často předmětem sporů, o kterých je v této práci samostatná podkapitola.

Cechovní artikuly upravují i přijímání mladíků do učení sladovnickému řemeslu. Jak bylo obvyklé, museli vstoupit do učení u mistra, majícího vlastní sladovnu. K přijetí do cechu (který byl pro nákladníky a sladovníky společný) byla nutná žádost a doložení manželského původu. Vedle zaplacení mistrovi za učení pak bylo třeba složit rukojemství, zaplatit písaři 4 groše za zápis o přistoupení do učení a složit do cechu 2 libry vosku. Stejný poplatek poté vyučený uhrazoval za vysvědčení o vyučení.¹¹⁴

Časem vyvstala otázka, co činit v případě sirotků po nákladnících. A tak musí městská rada rozhodovat a nalézat právo, když před ní 13. listopadu roku 1606 předstoupil Adam Chytraeus z Karlšperku s žádostí, aby bylo sirotkům, kterým byl on poručníkem, a sice Anně, Lukášovi a Václavovi, všem dětem po Pavlovi Matějčkově a jeho manželce Lidmile, přiznáno právo várky, přičemž se odvolával se na někdejší případ osiřelých dětí po Pavlovi Trnkovi, kterým byl poručníkem Heřman Voletický.

Konšelé jeho žádosti vyhověli seznavše, že jejich otec byl do cechu řádně přijat a oni byly právoplatní dědicové oné živnosti. Pro další případy do budoucna pak stanovili, že nezletilí sirotci obdrží poručníka buď dle závěti svých rodičů, nebo na základě rozhodnutí městské rady, ten pak bude mít na starost je vést k povinnostem v cechu nákladnickém a

¹¹² Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Archiv města (AM) Brandýs nad Labem, Knihy památné města Brandýs nad Labem, fol. 211v. Srov. Justin Prášek, Brandejs nad Labem, město, okres, panství, 1. díl, str. 204.

¹¹³ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Archiv města (AM) Brandýs nad Labem, Knihy památné města Brandýs nad Labem, fol. 1091r a v knihách památných cechu nákladnického: Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Cech nákladníků Brandýs nad Labem (Sp.), Vidimus obnovených artikulů 1561-1708.

¹¹⁴ Praha-východ, Cech nákladníků Brandýs nad Labem (Sp.), číslo listu NAD 308, Vidimus obnovených artikulů 1561-1708.

skládat účty panu purkmistrovi. Teprve až dospějí, budou moci tito sirotci žádat o plné přijetí do cechu dle všech náležitostí.¹¹⁵

Ač cechovní artikuly neobsahují konkrétní hospodářské výsledky, můžeme si jejich základě udělat představu o životě brandýských nákladníků v raném novověku.

Mezi povinnosti členů cechu patřilo např. chodit na pohřby, myšleno ostatních nákladníků. Neomluvená neúčast na smutečním obřadu či vyslání manželky místo sebe, bylo pokutováno 5 groši míšenskými, neboť se manželky nepřijímaly do cechu a nemohly být využity k nesení těl nebožtíků. Roku 1705 bylo pak penále změněno na půl libry vosku, nebo zaplacení 15 krejcarů.¹¹⁶

Podobně byla stanovena pokuta 6 krejcarů pokud není nákladník na pohřbu oděn v plášť a cech byl též postaven před problém absence černých plášťů u těch členů, kteří byli určeni k nesení nebožtíka. Řešení bylo nalezeno v uvaření jedné várky ječného piva, za jejíž prodej bylo pořízeno sukno na ušití 8 černých plášťů a klobouků. Ty si pak mohli dotyční nákladníci proti složení 6 krejcarů vypůjčit.¹¹⁷

Právováreční měšťané si samozřejmě důkladně střežili své teritorium a poznamenali to též do památných knih svého cechu – pokud by se někdo opovážil šenkovat ve městě cizí pivo, měl mu být (jejich slovy) „kontrabant“ odňat.¹¹⁸

Při sledování členské základny cechu můžeme využít jen vzácných zápisů ze schůzí, ve kterých byl z různých důvodů v úplnosti uveden přehled brandýských nákladníků.

V první řadě se jedná o usnesení z 8. června 1561, jež rozhodlo o zvýšení poplatku pro nové členy cechu, jak o tom již bylo pojednáno. Zápis obsahuje 37 jmen: předně starší nákladníky, kterými byli Jan Vejdovský¹¹⁹ a Jiří Zámečník, a dále pak ostatní nákladníky, pravděpodobně reprezentující cech v celé jeho úplnosti: Petr Czeydlar, Jan Pleskač, Jakub Trampota, Jan Kropáček, Vít Bečvář, Jan Hrnčíř, Daniel Mydlář, pan Matěj Škopek, Mistr

---

¹¹⁵ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Archiv města (AM) Brandýs nad Labem, Knihy památné města Brandýs nad Labem, fol. 964v, do knih zapsáno 5. února 1607 a nachází se též v památných knihách cechu nákladnického, viz zde v edici, článek 8. Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Cech nákladníků Brandýs nad Labem (Sp.), Vidimus obnovených artikulů 1561-1708. Srov. Justin Prášek, Brandejs nad Labem, město, okres, panství, 1. díl, str. 205.

¹¹⁶ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Cech nákladníků Brandýs nad Labem (Sp.), Vidimus obnovených artikulů 1561-1708, článek 7 a zápis z 18. listopadu 1705.

¹¹⁷ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Cech nákladníků Brandýs nad Labem (Sp.), Vidimus obnovených artikulů 1561-1708, zápis z 18. listopadu 1705.

¹¹⁸ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Cech nákladníků Brandýs nad Labem (Sp.), Vidimus obnovených artikulů 1561-1708, zápis z 26. září 1704.

¹¹⁹ V posudku z toho roku však uveden místo Vejdovského Matyáš Krejčí. Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Archiv města (AM) Brandýs nad Labem, Knihy památné města Brandýs nad Labem, str. 163r.

Mates, Johanes Písař, Matyáš Krejčí, Ondřej Krejčí, Jan Ševčík, Urban Kovář, David Truhlář, Viktorín Štěrbecký, Jan Otradovský, Havel Korferšt, Jakub Sautor, Jan Žáček, Jeremiáš Šalda, Bartoň Mečíř, Antoš Tkadlec, Šimon Kapira, Matěj Urbanův, Šalamoun Truhlář, Jan Starejch, Hanzl Kovář, Jan Mydlář, Ondřej Hůlka, Pavel Pacholíkuv, Regina Šebestová, Johana Bodláčková, Lída Švendová a Lukeš Pleskačův.¹²⁰

Bohužel, pro četné změny majitelů gruntů v raném novověku, která se týkala i Brandýsa nad Labem, není možné vždy vysledovat spojitost mezi nákladníky a domy, které vlastnili, navíc ne vždy se muselo jednat o stavení, na které připadala várka, pokud hospodařil dotyčný na více gruntech. K některým z výše uvedených jmen však informace máme a můžeme si k nim uvést více, včetně vlastnictví gruntů v době tohoto usnesení.¹²¹

Ondřej Hůlka zastával funkci „nad kotlem pivovarním“ mezi roky 1564 – 1571 a v letech 1583 a 1585, dohlížel na dodržování měr ve městě r. 1583 a 1585 a hlavně byl starším cechu nákladníků v letech 1568 a 1584. Mezi roky 1560 – 1564 byl uváděn na gruntu (pozdější číslo popisné 91), v těsné blízkosti pivovaru a sladovny.

Urban Kovář byl majitelem Urbanovského gruntu na náměstí, který zdědil jeho syn Matěj Urbanův. Urban Kovář později rozdělil dům mezi své dva syny a zůstaly tak grundy Urbanovský a Kovářovský. Oba později koupil významný nákladník David Starší Houžvička.¹²² Byl to právě Urban Kovář a jeho syn Matěj, kteří společně s tehdejší starším nákladníkem Matyášem Krejčím jako první vařili v Brandýse nad Labem ječné pivo.

Matyáš Krejčí byl kromě toho majitelem sousedního gruntu s budoucím číslem popisným 61. Roku 1582 na něm hospodařil významný starší nákladník Pavel Trnka. Na začátku 17. stol. byl dům po majiteli zván Burianovským a byl skvělým hostincem s bohatým zázemím.¹²³

Jan Pleskač obýval nedaleký dům s pozdějším č. p. 63, přičemž jeho (s největší pravděpodobností) příbuzný a další z nákladníků Pleskačův působil též mezi lety 1575 – 1576 jako výběrčí posudného¹²⁴ a v roce 1569 jako úředník „nad kotlem pivovarním“. Grunt

---

¹²⁰ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Archiv města (AM) Brandýs nad Labem, Knihy památné města Brandýs nad Labem, fol. 56v – 58v, do knih zapsáno 17.8.1561.

¹²¹ Odkazy na folia z památných knih města Brandýsa nad Labem, kde lze záznam o níže uvedených úřednických funkcích členů cechu k danému roku nalézt, jsou uvedeny v seznamu starších nákladníků v této práci o několik stran níže.

¹²² Justin Prášek, Brandejs nad Labem, město, okres, panství, 1. díl, str. 17.

¹²³ Tamtéž, str. 17 – 18.

¹²⁴ O kterém se nám bohužel nedochovaly doklady, neboť by to byl skvělý pramen pro zjišťování výstavu pivovaru.

odkoupil roku 1617 od Davida Khellera z Libachu Petr Hýle,¹²⁵ který r. 1583 dohlížel na dodržování měř, stejně jako mezi lety 1596 – 1597 a 1600.

Jan Žáček obýval malý domek na jižní straně náměstí (pozdější č. p. 94), později roku 1600 prodaný budoucímu staršímu nákladníku Adamu Chytraeusovi z Karlšperku.¹²⁶ V letech 1567 a 1568 sloužil Žáček jako úředník nad kotlem pivovarním.

Regina Šebestová může být ztotožněna s vlastnictvím stejnojmenného domu proti tehdejší radnici (později č. p. 98), jenž měl být v době usnesení ve vlastnictví sladovníka Šebesty. Samotná Regina pak byla uvedena jakožto vlastník r. 1591.¹²⁷

Šalamoun Truhlář měl tehdy na severní straně náměstí dům, později č. p. 18. a jeho soused (č. p. 19) je Bartoň Mečíř.¹²⁸

Daniel Mydlář vlastnil mezi lety 1551 – 1564 dům s poetickým jménem Ráj, ležící ve Svinské ulici (č. p. 102 a 103).¹²⁹

Jan Otradovský byl držitelem rozsáhlého stejnojmenného gruntu (č. p. 5), ležícího na tehdejší hlavní komunikaci, zvané Stříbrná nebo Kostelecká či nejčastěji „ulice jdoucí k mostu kamennému“. Podle všeho byl statek od počátku koncipován coby zájezdní hostinec, ač je tato skutečnost doložena až v 17. stol.¹³⁰

Přímo proti gruntu Otradovskému ležel dům (č. p. 13), vlastněný v době usnesení Jakubem Trampotou.¹³¹

Havel Korferšt (někdy označován jako sladovník) obýval dům (později č. p. 11) v Pekařské ulici, stejně jako Jan Mydlář (č. p. 218).¹³²

Další přehled členstva následuje až roku 1658, konkrétně z usnesení cechu ve věci žádosti Adama Kosteleckého o várku na svůj druhý dům 2. února zmíněného roku. Uvádí se, že se cech sešel v plném počtu a mimo staršího nákladníka Václava Nadlabského můžeme sledovat tyto členy: Václav Šembera, Jakub Pelikán, Stanislav (bez příjmení), Václav Neypaw, Jan Bautler, Mikuláš Benatský, Melichar Hygter, Václav Punčoch, Michal Havránek, Jan Kavin, Václav Bukač, Václav Saně, Šalamoun Houžvička, Václav Dlouhý, Matěj Zámecký, Jiří Sudkovský, Andreš Mráz, Pavel Dvorský, Hendrych Světák a Jan

---

¹²⁵ Justin Prášek, Brandejs nad Labem, město, okres, panství, 1. díl, str. 18.

¹²⁶ Tamtéž, str. 19.

¹²⁷ Tamtéž, str. 20.

¹²⁸ Tamtéž, str. 21 a 22.

¹²⁹ Tamtéž, str. 27.

¹³⁰ Tamtéž, str. 30.

¹³¹ Tamtéž, str. 31.

¹³² Tamtéž, str. 32 – 33.

Jelínek, celkem, včetně žádajícího Adama Kosteleckého, který neměl v této záležitosti právo hlasovat, 22 jmen.¹³³

Když se jen o několik let později, 24.2.1664 schází cech k projednání záležitosti Václava Nadlabského, můžeme napočítat už 42 členů. Kromě jeho samotného to jsou: Hanuš Sta[...], Šalamoun Pylc, Fabián Suchánek, Pavel Řešetář, Jan Hás, Daniel Suchánek, Yakub Pelikán, Matouš Neypaur, Hanuš Majer, Václav Šembera, Václav Neypaur, Jakub Columbán, Jan Zámecký, Hanuš Bautler, Jakub Jelínek, Melichar Hýl, Matěj Jirgke, Matěj Ryšavý, Václav Dlouhý, Jan Kavin, Kašpar Starší Werner, Adam Svoboda, Henrych Fylmon, Daniel Válek, Václav Klíh, Eliáš Straka, Šebestyán Kheller, Jošt Pipper rytmistr, Rudolf Pelikán, Kristián Dyringer, Kašpar Mladší Werner, Bartoloměj Složvoda, Václav Tišnovský, Andreš Mráz, Matěj Zámecký, Jiří Sudkovský, Pavel Dvorský, Karel Domanský, Jan Jelínek, Šalamoun Houžvička a Adam Kostelecký.¹³⁴

Žádné další seznamy již v pramenech nemáme a tak se jen porůznu objevují jména v jednotlivých zprávách a zápisech. Dodejme ještě, že k roku 1623 uvádí Justin Prášek nejmenovitě 33 nákladníků, ovšem s tím, že mezi nimi nebyli uvedeni sousedé evangeličtí, k roku 1713 uvádí již 73 sousedů.¹³⁵ Po přečtení podkapitoly o sporech o pivní várky pochopíme, že krom pravděpodobně zvyšujícího se zalidnění v nárůstu hrála hlavní roli liberalizace práv na pivní várky.

---

¹³³ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B36/2, kart. 28. Výpis pochází z 2.11.1664.

¹³⁴ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B36/2, kart. 28, r. 1664.

¹³⁵ Justin Prášek, Brandejs nad Labem, město, okres, panství, 2. díl, str. 115.

4.3 Starší cechů nákladníků

Vedení cechu reprezentovali starší nákladníci, nebo též starší přísežní. Až na jednu doložitelnou výjimku to byli vždy dva členové cechu. Dá se předpokládat, že starší nákladníci museli mít kromě respektu a zkušeností také slušný nemovitý majetek, lépe řečeno prostorný dům, neboť schůze svolávali k sobě domů a to v zimních časech. Bylo to jedno z práv, které jim ukládalo výše zmíněné nařízení pana Arnošta z Krajku z roku 1531. Mezi dalšími pravomocemi lze uvést rozhodovací pravomoc přijímat členy do cechu či propouštět z cechu, včetně přidělení času várky novému členovi, dohled na spravedlivý prodej piva domácím i cizím (tím jsou s největší pravděpodobností myšleni pocestní na velkých cestách a poutníci do Staré Boleslavi), taktéž zajišťovat dostatek piva v časech láce i drahoty (obilí) a dávat pozor, aby měly všechny sousedské várky stejné množství vstupních surovin (aby si měšťané navzájem nekonkurovali kvalitnějšími pivy). Starší nákladníci pak byli jako výkonný orgán cechu odpovědní za vybírání pokut, uložených samotným cechem a komunikaci s purkmistrem a konšeli.¹³⁶

Ne vždy byly ve funkci starších přísežných osoby čínorodé, a tak se 12. ledna 1568 ustanovily další povinnosti, kterých by měli starší nákladníci dbát:

- Často docházet do obecního pivovaru a dohlížet, aby pivovarníci byli pilní při práci, dobře vyvařovali slad a vysmažovali chmel a přes míru se neopíjeli, či přímo neožírali. Též jim je stanoven dohled nad nápravou škod na sladu, které by případně pivovarníci nákladníkům způsobili, ať již úmyslně či omylem.
- Kontrolovat, aby pomahačky, sudomyjky, ale i pivovarníci bez vědomí nákladníka, kterému náležela várka, nevynášeli pivo v soudcích nebo konvích (pro svou potřebu) a v případě přistížení je trestat a více k takové práci nepřipustit.
- Každou neděli po obědě k sobě povolat pivovarníky, přinejmenším mistra (sládka) a poroučet jim, kolik varů by se ten týden mělo udělat. Zvláště letního času mají dbát, aby byl piva dostatek, obecně pak nebránit várkám bez povolení pana purkmistra pod hrozbou trestu, a pokud by se obávali zkysnutí nápoje pro jeho přebytek, mají si zažádat o naučení, aby sousedé nepřišli kvůli nim ke škodě.
- Dohlížet, aby sudomyjky pracovaly hospodárně a šetrně a pokud by je nechtěly poslouchat, mají si zjednat jiné, pilnější.

---

¹³⁶ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Archiv města (AM) Brandýs nad Labem, Knihy památné města Brandýs nad Labem, fol. 35v, odkud opsáno do památných knih cechu nákladnického: Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Cech nákladníků Brandýs nad Labem (Sp.), Vidimus obnovených artikulů 1561-1708.

- Vždy o suchých dnech u sebe nebo na radnici pořádat schůze všech nákladníků a jednat o tom, co je zrovna třeba. Zvláště nemají zanedbávat vybírání sbírek dle starých obyčejů (například na provoz pivovaru).
- Při zanedbávání těchto povinností se mohou řadoví členové cechu obrátit na purkmistra a konšely. A naopak, při nechuti nákladníků schůzovat budou pokutováni skrze radu starších obecních.¹³⁷

Jak vidíme, jako s každou funkcí, ani starší nákladníci to neměli jednoduché, navíc spravovali cechovní finance. Na oplátku však měli vliv na přidělování pivních várek. Podobně jako pivovarníci, i představitelé cechu nákladníků skládali přísahu, zanesenou roku 1561 do městských knih:

„Przysaham panu Bohu wssemohuczemu Stworzyteli a wykupiteli swe[mu] zie wtemto vrzadie mém Sprawedlnost obeczna u waziti a sprawedliwie Sauditi, dostatek piwa dobrého obmegssleti. Warky bez hodne przyczyny abez powolenij panie purmistrowa nezastawowati, przy przymijch y wydanij Nakladniczych wiernost a sprawedlnost zachowati. Toho mi racz dopomocy pan Buoh wssemohuczy nawieky poziehnaney Amen.“¹³⁸

Přísaha však nemohla starší nákladníky ochránit před zanedbáváním svých povinností, jak jim bylo vytýkáno na schůzi roku 1582.¹³⁹

Velký spor mezi nákladníky a představenými cechu vzplál roku 1602, kdy padaly proti Janovi Kropáčkovi a zvláště pak proti Davidovi Houžvičkovi obvinění, že neoprávněně v šenku prodali Andrejovi Jelínkovi pivní várku za 50 kop grošů, a to mimo vědomí ostatních nákladníků, ač před tím byl David Houžvička ostatními třikrát varován. Členové cechu pak žádali městskou radu o jeho propuštění z funkce, což však obecní úředníci pod dojmem jeho obhajoby odmítli, poukávavše, že se starší nákladníci ničeho neslušného proti poctivosti své nedopustili. Současně však, že jednali bez vědomí ostatních nákladníků, úřad potrestal oba pokutou 10 kop grošů.¹⁴⁰

Nyní si, na základě každoročních posudků v městských knihách památných, udělejme přehled personálního zastoupení funkcí starších nákladníků mezi lety 1560 – 1619:

¹³⁷ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Archiv města (AM) Brandýs nad Labem, Knihy památné města Brandýs nad Labem, fol. 183r a 184v. Srov. Justin Prášek, Brandejs nad Labem, město, okres, panství, 1. díl, str. 206.

¹³⁸ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Archiv města (AM) Brandýs nad Labem, Knihy památné města Brandýs nad Labem, fol. 110r.

¹³⁹ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Cech nákladníků Brandýs nad Labem (Sp.), Vidimus obnovených artikulů 1561-1708, viz v edici v této práci.

¹⁴⁰ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Archiv města (AM) Brandýs nad Labem, Knihy památné města Brandýs nad Labem, fol. 906v.

Starší nákladníci v Brandýse nad Labem 1560 – 1619¹⁴¹

1560	Matyáš Krejčí, Viktorín Štěrbský	122
1561	Matyáš Krejčí, Jiří Zámečník ¹⁴²	163
1562	Matyáš Krejčí, Jan Kropáček	170
1564	Jan Vejdovský, Jiří Kolář	178
1565	Jan Kropáček, Bartoň Šebesta	178
1566	Jan Kropáček, Šalamoun Truhlář	178
1567	Jan Hrnčír, Jan Starých	179
1568	Jiří Kolář, Ondřej Hůlka	180
1569	Bartoloměj Mečíř, Jan Kropáček	197
1571	Matěj Špička, Vít Bečvář	197
1572	Matěj Špička, Havel Korferšt	198
1573	Jan Hrnčír, Jan Kropáček	208
1574	Bartoloměj Šebesta, Šťastnej Přezletickej	210
1575	Jan Kropáček, Pavel Trnka	216 – 217
1576	Bartoloměj Šebesta, Pavel Trnka	232
1577	Havel Korferšt, Pavel Trnka	238
1578	Urban Procházka, Pavel Trnka	247
1579	Bartoloměj Šebesta, Jiří Kolář	252
1580	Jan Kropáček, Pavel Trnka	257
1581	Urban Procházka, Jan Kropáček	269
1582	Bartoloměj Šebesta, Jakub Hlaváček	280
1583	Jakub Hlaváček, Pavel Trnka	693
1584	Jakub Hlaváček, Ondřej Hůlka	696
1585	Tomáš Kantor, Jan Kropáček	707
1586	David Houžvička, Pavel Trnka	714
1587	Tomáš Kantor, Pavel Trnka	728
1588	Tomáš Kantor, Jan Kropáček	744
1589	Tomáš Kantor, Pavel Trnka	758

¹⁴¹ K údajům: vlevo je rok působení (chybí-li nebyla rada toho roku obnovena, jako např. roku 1606 z důvodu změny hejtmana brandýského panství), uprostřed starší nákladníci vybraní posudkem, vpravo, není-li uvedeno poznámkou jinak, folium v městských památných knihách (pro odlišení kurzívou), na které lze posudek nalézt. Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Archiv města (AM) Brandýs nad Labem, Knihy památné města Brandýs nad Labem.

¹⁴² V cechovním usnesení z 8.června 1561 se však krom Jiřího Zámečníka uvádí Jan Vejdovský. Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Archiv města (AM) Brandýs nad Labem, Knihy památné města Brandýs nad Labem, fol. 56v – 58v.

1590	Tomáš Kantor, Pavel Trnka	763
1592	Tomáš Kantor, Jan Sautor	797
1593	David Houžvička, Pavel Trnka	809
1594	Blažej Zhorský, Pavel Trnka	823
1595	p. ¹⁴³ Matouš Kladrubský, Jan Kropáček	837
1596	Matouš Kladrubský, Jiřík Šebestův	845
1597	p. Matouš Kladrubský, Jiřík z Růžku	851
1598	p. Matouš Kladrubský, Jan Kropáček	866
1599	p. Blažej, Jan Kropáček	872
1600	p. Pavel Matějčíček, Jan Kropáček	883
1601	p. primas Matouš Kladrubský, p. Pavel Matějčíček	891
1602	Jan Kropáček, David Houžvička	902
1603	David Starší Houžvička, Šimon Jičínský	910
1604	Jakub Sedlčanský, Šimon Jičínský, Jiřík Šebestův, Ferdinand Klol ¹⁴⁴	937
1605	Jakub Sedlčanský, Jan Kropáček	944
1607	Matouš Šiblín ze Světice, Daniel Winkler	968
1608	Matouš Šiblín ze Světice, Daniel Winkler	977
1609	Jakub Sedlčanský, Adam Chytraeus z Karlšperku	995
1610	Starší cechu nákladníků neuvedeni	1011
1611	Starší všech cechů neuvedeni	1036
1612	p. Matouš Šiblín, Adam Chytraeus	1041
1613	p. Matouš Šiblín, Adam Chytraeus	1062
1614	Starší cechu nákladníků neuvedeni	1087
1615	Starší cechu nákladníků neuvedeni	1104
1617	Adam Chytraeus, Matěj Škoda	1114
1618	p. David Starší Houžvička ze Světice, p. Jan Menc	1132
1619	Adam Chytraeus z Karlšperku, Jakub Švestka	1143
1620	Starší cechu nákladníků neuvedeni	1162

¹⁴³ Zkratka samozřejmě znamená „pan“.

¹⁴⁴ V tomto roce byli podle všeho skutečně ustanoveni čtyři starší nákladníci.

Tento přehled nám uvádí několik - v úzce regionálním pohledu - významných osob, o kterých by stálo za to napsat trochu více:¹⁴⁵

David Starší Houžvička ze Světic je asi nejvýraznější osobností brandýského městského pivovarnictví v 2. polovině 16. a počátkem 17. století. Byl to měšťan na zdejší poměry zámožný, neb roku 1592 koupil nárožní dům Urbanovský a později též vedlejší dům Kovářský, které původně tvořily jeden grunt Urbanovský, držený Urbanem Kovářem (roku 1561 doloženým pivovarským nákladníkem¹⁴⁶). V roce 1617 však oba dva domy vyhořely, a tak je o šest let později prodal brandýskému hejtmanovi Janovi Cellarovi z Rozentálu, se kterým se setkal jakožto starší nákladník ještě o dva roky později při řešení neutěšené situace pivních várek a dodržování pořádku v nich. Později ještě vlastnil dům Tomášovský (pozdější č. p. 96, získaný skrze manželství s Annou, dcerou Daniela Mydláře), jenž byl často v šlechtických rukou, kam se vrátil, když jej prodal pro změnu Zuzaně Cellarové z Rozentálu.¹⁴⁷ Houžvička velmi často vystupuje v městských knihách při nejrůznějších úředních pořízeních. Byla to osobnost určitě mimořádně činná a podnikavá, zastával místa v městské radě, ovšem jak jsem zjistil, nikdy nebyl jmenován do „řadových“ obecních funkcí, jako byl třeba dohled nad dodržováním měř.

Pavel Trnka byl dlouholetý starší cechovní nákladník, v kteréžto funkci se objevuje od roku 1575. Když jím nebyl roku 1592, dohlížel alespoň na dodržování měř ve městě.

Yan Kropáček představoval jistě zasloužilého a mimořádně dlouholetého člena cechu. Kromě hodnosti nejvyššího nákladníka, kterou měl doložitelně již roku 1562, byl uváděn „nad kotlem pivovarním“ v letech 1564, 1566, 1571, 1584, 1586 a 1587 a dohlížel na dodržování měř v letech 1596 a 1597. Jako první, společně s Jiřikem Kamenickým, zastával nově vytvořenou úřednickou funkci „nad sladovnou obecní“ v roce 1605, 1606 a 1608, kdy se také v posudcích objevil naposledy. V následujících letech jej nahradil pravděpodobně příbuzný, snad přímo syn, Matěj Kropáček.

---

¹⁴⁵ Odkazy na folia městských knih památných s posudky jsou opět u úřednických funkcí totožné s těmi u příslušných let v přehledu starších nákladníků.

¹⁴⁶ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Archiv města (AM) Brandýs nad Labem, Knihy památné města Brandýs nad Labem, fol. 56v – 58v.

¹⁴⁷ Justin Prášek, Brandejs nad Labem, město, okres, panství, 1. díl, str. 17, o setkání viz podkapitola Spory o pivní várky.

4.4 Spory o pivní várky

Živnost nákladnická jest často označována za jednu z předních živností a za zdroj - na městské poměry - nemalých příjmů. S tím ovšem souvisí také to, že se často stávala ohniskem tvrdých sousedských rozepří, jak jsme již poznali v případě přijímání nových členů do cechu roku 1573, kdy se nemohli nákladníci shodnout na výkladu svých artikulí, a také v záležitosti prodeje pivní várky Davidem Haužvičkou roku 1602. Brandýs nad Labem v tomto samozřejmě nebyl ojedinělý a podobné spory probíhaly i jinde.¹⁴⁸

Nyní si v malém přehledu stručně projdeme v pramenech popsání případy. 24. dubna 1581 žádal městskou radu Jan Tichej Krejčí, aby mu byla přiznána várka na dům, který byl oddělen od gruntu Šimona Morávka, maje v tom přímluvy několika přátel, mj. i forštmistra panství brandýského Jana Drastského z Drast. Věc se měla tak, že, jak již víme, nákladníci v té době usuzovali a posléze i na schůzi následujícího roku ustanovili, že by při rozdělení gruntu měla zůstat várka vždy při jednom z domů, což v tomto případě nebyl ten o který se žádalo. Přesto magistrát rozhodl, že mu právo varu přiznáno bude, ovšem jen do doby, než by se počala tato živnost vést na původním dílu Šimona Morávka. Tehdy má věc rozhodnout pan purkmistr.¹⁴⁹

V 20. letech 16. století překračovaly pravděpodobně nepořádky v pivních várkách únosnou mez, a tak dostávají nákladníci list od hejtmana brandýského panství Yana Cellerera z Roenthalu, ve kterém je napomíná, aby nemíchali slady pšeničné a ječné, aby si včas nachystali slad, když vědí, že na ně várky přichází a také je vyzývá k respektování pořadí várek, začínajících od domu Jiříka Hlaváčka. Hejtman si též neváhá postěžovat: „[várka]... dokrocžiti mohla tak aby giž aspoň gednau bez dalssiho meho zaneprazdnienj an sem toho dosti wte prziczynie Magicz dosti ginssiho wpotrżebach G. M. Cz. Zaneprazdnenj poczijtiti musyl...“¹⁵⁰

Další známé jednání pochází až z roku 1658 a odbylo se jen mezi samotnými nákladníky v rámci cechu. Jedná se o žádost Adama Kosteleckýho o várku na svůj druhý dům ve městě. Schůze v domě staršího nákladníka Václava Nadlabskýho rozhodla jednohlasně, včetně hlasu samotného Nadlabského, žádosti nevyhovět, neb to bylo proti cechovním artikulům.¹⁵¹

¹⁴⁸ Ladislav Chládek, Pivovarnictví, str. 35.

¹⁴⁹ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Archiv města (AM) Brandýs nad Labem, Knihy památné města Brandýs nad Labem, fol. 278r.

¹⁵⁰ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Cech nákladníků Brandýs nad Labem (Sp.), Vidimus obnovených artikulů 1561-1708, 28. srpna 1624.

¹⁵¹ Právě z této schůze pochází, jak již bylo uvedeno, jmenovitý seznam nákladníků v Brandýse nad Labem. Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B36/2, kart. 28. Výpis je z 2.11.1664.

Jak paradoxně vyzní Nadlabského hlasování, když se o několik let později rozvinul obsáhlý¹⁵² případ jeho vlastního požadavku druhé várky. Václav Nadlabský měl v úmyslu dostavět dům, do nějž již investoval 500 zlatých. Požádal proto o várku na svůj další dům ve městě, aby mohl tento dostavět a, jak uvádí v žádosti komoře, platit z něj daně. Když se setkal s odmítnutím ze strany magistrátu, chtěl dům nechat napsat na svého nezletilého syna, ale ani to nestačilo. Ač komora výslovně nařídila, aby mu byla várka přiznána,¹⁵³ konšelé i cech nákladníků zůstali neústupní.

28. dubna 1665 předstoupily obě strany před hejtmana, snažícího se o smírné řešení, leč bezúspěšně. Městská rada argumentovala, že pivní várky jsou nejlepší a nejpřednější živností a varovala před zavedením zlého zvyku, kdy někdo, maje tři nezletilých synů, skoupí domy a bude mít tři várky a že je nutno, aby várka byla zapsána na syna dospělého. Oháněli se též svými privilegii, zejména pak vůlí pana Arnošta z roku 1531. Ve své zprávě české komoře pak neváhal hejtman žalovat na svého předchůdce, že neměl právo jim privilegia bez jejího vědomí potvrzovat.¹⁵⁴

Případ však nakonec přeci jen, byť až po létech, nejspíš skončil ve prospěch Nadlabského, neboť česká komora měla zájem na zvelebování města (pro možnost placení daně z postaveného domu a pro časté „residírování“ císaře a dvora v Brandýse) a opět nařídila, aby mu byla jak minulá várka na dům, zapsaný na nezletilého syna, tak várky budoucí povoleny.¹⁵⁵

Rok 1581 byl na podobné spory bohatý. Nejprve se setkáváme s pamětí o komorním rozhodnutí, jež sice povoluje Davidu Baltazarovi Wöllerovi rozdělit grunt na dva, ale ne již várky, čímž vyhovují magistrátu, který proti udělení práva opět brojil.¹⁵⁶

Odmítnutí je o to podivnější, že 10. října toho roku rozhoduje česká komora ve prospěch suplikující vdovy Kateřiny Domanské povolující jí várku i na druhý její dům ve městě s tím, že se várky nařízením panovníka mají vztahovat na všechny měšťanské domy a zmiňuje tu i precedens Václava Nadlabského.¹⁵⁷ Vysvětlení snad lze spatřovat v tom, že

---

¹⁵² Případ sice zabírá v Nové Manipulaci pod signaturou 36/2 jen léta 1664 – cca 1669, avšak objemově činí komunikace mezi českou komorou, hejtmanem brandýského panství a brandýským magistrátem odhadem 5 – 8 cm archiválií. Důvodem je jistě i to, že se v tomto případě nejednalo jen o spor o jednu pivní várku, ale přímo o principiální roztržku o to, zda má komora právo zasahovat do chodu města a cechu. Navíc, jak uvidíme záhy, posloužil případ Nadlabského, přesně jak se úředníci v Brandýse obávali, jakožto precedens, na jehož základě byly některé případy v budoucnu posuzovány.

¹⁵³ Například v konceptu z 3.2.1665. Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B36/2, kart. 28.

¹⁵⁴ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B36/2, kart. 28, r. 1665.

¹⁵⁵ Koncept z 7.8.1669, Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B36/2, kart. 28.

¹⁵⁶ Doslova se v rozhodnutí české komory píše: „... takowe narozdilne stránky rozmnožowanj warek Proti gich obecnemu Rziadu czelj a k zlemu přžikladu se schyluge.“ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Cech nákladníků Brandýs nad Labem (Sp.), Vidimus obnovených artikulů 1561-1708, r. 1681.

¹⁵⁷ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B36/2, kart. 28, r.1681.

nebyla komora ochotna přiznat právo varu výše zmíněnému Davidu Baltazarovi Wöllerovi při rozdělování do té doby jednolitého gruntu, naproti pravděpodobně „regulérním“ dvěma domům Kateřiny Domanské a Václava Nadlabského.

Poslední záležitostí toho roku pak byl spor, kdy starší rychtář Šebestyán Petka 10. listopadu usiloval o pivní várku, tentokráte pouze na svůj jediný dům. Písař přitom na žádost uvedl, že byl dotyčný již několikrát seznámen s tím, že na jeho dům není várka vedena, neb se jedná pouze o chalupu. 16. března následujícího roku se hejtman brandýského panství vyjádřil v jeho prospěch, ale jak byl případ rozhodnut, se nedozvídáme.¹⁵⁸

Udělení živnosti mohly bránit i jiné okolnosti, jako např. když 15. prosince 1699 předstoupili před plénum cechu potomci Jana Straky, nákladníka, na jehož dům právě přicházela várka, o kterou oni nyní usilují. Ta jim však přiznána nebyla, neboť se nebožtík Straka provinil proti regulím a zvyklostem cechu, když se usadil v pražských městech a provozoval tam nákladnické řemeslo.¹⁵⁹

Poslední případ hodný uvedení, hlavně pro liknavost komorního rozhodování, pochází z roku 1701. Vdova Anna Czaynikerová žádala o obnovení várky na její dům, odňaté kdysi nebožtíku jejímu manželovi pro špatný stav jejich stavení. Žena uvedla, že měl její muž špatné zdraví a ona po jeho smrti musela živit sirotky a neopomněla připomenout, že kdyby jí právo bylo přiznáno, dům ze získaných prostředků opraví.

Magistrát její žádost odmítl a při následném sporu starší nákladníci argumentovali tím, že se nejedná o grunt, ale (jako jsme to viděli již v případě Šebestyána Petky) toliko o chalupu, dále že takových je v Brandýse 19 a hrozí tu precedens, po kterém by každý z nich žádal o pivní várku na své chalupy.

Roku 1703 zaznamenáváme doporučení hejtmana, aby bylo zastaveno bezpráví, vdově činěné a várka jí povolena, konečné rozhodnutí našim zrakům však uniká, když ještě 2. října 1705 požaduje komora opětovné vyjádření hejtmana i magistrátu...¹⁶⁰

Při bilancování kritérií, která vedla k postoji magistrátu a cechu nákladníků, vždy odmítavému, na jedné, a ke konkrétním komorním rozhodnutím na druhé straně, můžeme zjistit následující motivy.

Cech se pochopitelně snažil nerozšiřovat počet svých členů a nezvětšovat množství várek, což by se projevilo v delších intervalech, jenž by připadaly na jednotlivé nákladníky.

---

¹⁵⁸ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B36/2, kart. 28, r.1681 a 1682.

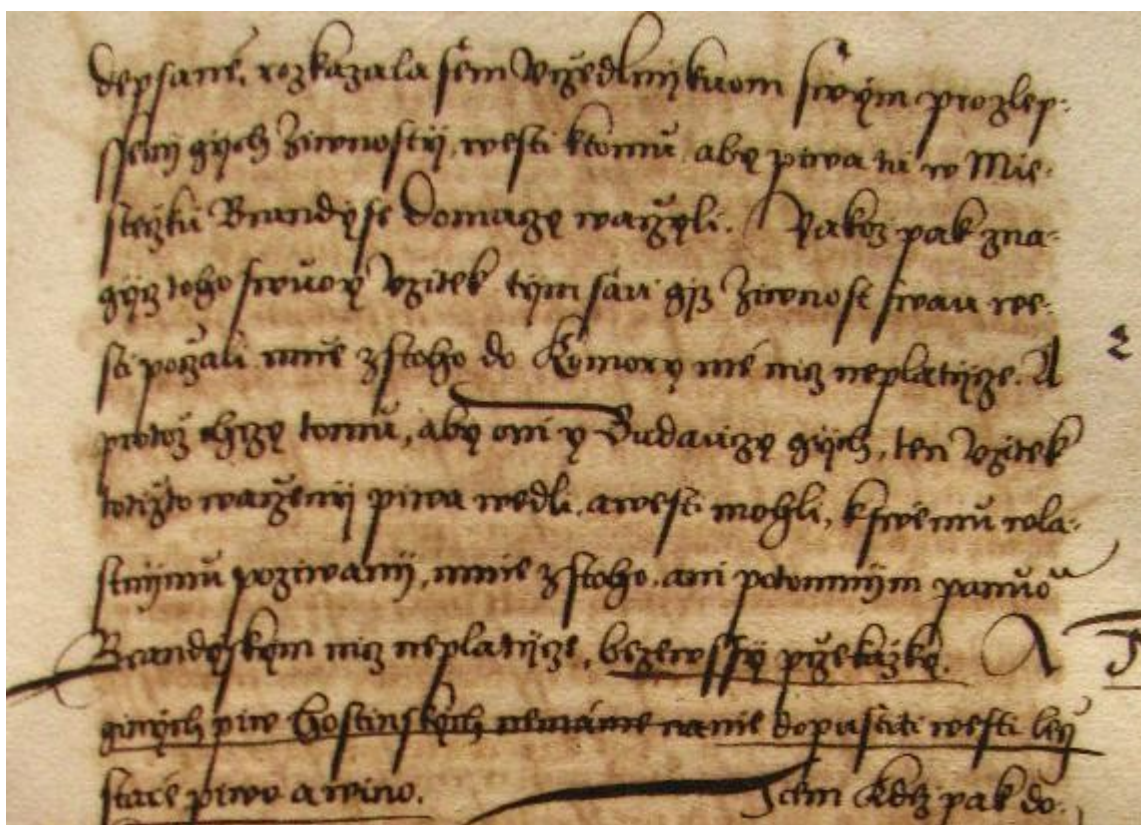
¹⁵⁹ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Cech nákladníků Brandýs nad Labem (Sp.), Vidimus obnovených artikulů 1561-1708, r. 1699.

¹⁶⁰ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B36/2, kart. 28, léta 1701 – 1705.

Městské radě šlo hlavně o suverenitu vlastního rozhodování. Dále pak v ní bylo jistě mnoho radních současně trpících s cechem a majících na věci svůj osobní zájem. Je zde evidentní snaha odepírat várky těm, kteří neměli dostatečně reprezentativní stavení.

Česká komora naopak důsledně prosazovala svůj dohled a rozhodovací pravomoc, ač konečné rozhodnutí a hlavně podvolení se brandýských úřadů přicházelo často se značným časovým odstupem. Velkou komorní¹⁶¹ snahou dále bylo povzbuzení výstavby a zvelebování domů v Brandýse nad Labem, stejně jako rozšiřování počtu nemovitostí, ze kterých budou odváděny daně. Přesto lze sledovat i jistou profesionalitu v rozhodování, když si česká komora vždy vyžádala názor hejtmana panství a podle všeho občas i nestranný nebo odborný posudek.¹⁶²

Výsledkem lze pozorovat postupnou liberalizaci práv pivních várek v posunu od striktního pravidla jeden dům osedlého nákladníka = jedna várka, až po konstatování, že várka může připadat na jakýkoliv měšťanský dům bez personálního ohledu.

Obr. 4 Obdarování paní Johanky z Krajku v brandýských památných knihách, umožňující měšťanům vařit pivo. Foto: autor.

¹⁶¹ Tato slovní hříčka užita vědomě.

¹⁶² Bylo tomu tak pravděpodobně v případech Kateřiny Domanské a Anny Czaynikerové.

4.5 A co šenkýři?

Při zkoumání pivovarnictví v Brandýse nad Labem se jistě nelze nedotknout též problematiky šenků, která však bude posuzována toliko ve vztahu k nákladníkům a nelze jí věnovat stejný prostor, jako kdybychom se zaměřovali právě na ni.

Jedno z nejstarších ustanovení z roku 1538 šenkýřům přikazuje, že si nemají nechávat žádné pivo stranou s výjimkou jednoho sudu pro svou potřebu a jednoho sudu pro panstvo a formany v zájezdním hostinci. Všechno ostatní pivo má být vyšenkováno, a to i přespolním a potřebným. Jestliže by u nich bylo nalezeno pivo, které zapřeli, bude odvezeno na radnici a zpeněženo ve prospěch obce. A pokud by snad purkmistr, jenž měl pivo zabavit, z přízně opatření neuskutečnil, bude sám povinován zaplatit pokutu ve výši hodnoty zadržovaného nápoje.¹⁶³

Pivo, jež nákladníci vyrobili, buď sami vytáčeli, nebo prodávali jiným šenkýřům. Platilo zde však ustanovení, že dotyčný hostinský nemá pivo dál prodávat.¹⁶⁴ Zajímavé je, že byli šenkýři povinni platit za sud až teprve tehdy, když jej vytočili, což zavedlo praxi prodlužování výplat s argumentací, že na dně sudu ještě trochu piva zbývá... Aby se tomu zabránilo, ustanovilo se, že musí šenkýř za sud piva zaplatit do čtyř týdnů od jeho vystavení. Pokud tak neučinil, byl mu zastaven šrůtek (dodej piva od nákladníků), dokud dluh nesrovnal. Předpisy také stanovovaly, aby se za pivo skládala rukojemství, buď samotným šenkýřem, nebo hospodářem, u kterého by byla živnost provozována. Ten měl také dbát, aby neměl výčepní dluhy vůči nákladníkům.¹⁶⁵ Na konci 17. století pak nedůvěra vůči šenkýřům postoupila do té míry, že pokud byli „nedostatečně usedlí“, bez jakéhokoliv zakoupení ve městě, museli sud zaplatit dokonce před vytažením ze spilky.¹⁶⁶

V 16. století nebyli ještě šenkýři nikterak organizováni a řídili se stejnými předpisy, jako ostatní obyvatelstvo města. Situace se změnila roku 1612, kdy se ustanovil pořádek šenkýřů¹⁶⁷, a ti, kteří chtěli pivo či víno vytáčet v domech nákladnických (tedy v podobě pronájmu, nikoliv nákladníci samotní), měli požádat starší šenkýře o přijetí do pořádku.

---

¹⁶³ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Archiv města (AM) Brandýs nad Labem, Knihy památné města Brandýs nad Labem, fol. 51v.

¹⁶⁴ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Cech nákladníků Brandýs nad Labem (Sp.), Vidimus obnovených artikulů 1561-1708, v edici níže, článek 1.

¹⁶⁵ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Archiv města (AM) Brandýs nad Labem, Knihy památné města Brandýs nad Labem, fol. 1049v – 1052r a Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Cech nákladníků Brandýs nad Labem (Sp.), Vidimus obnovených artikulů 1561-1708, v edici níže, článek 2., Srov. Justin Prášek, Brandejs nad Labem, město, okres, panství, 1. díl, str. 207 a 208.

¹⁶⁶ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Cech nákladníků Brandýs nad Labem (Sp.), Vidimus obnovených artikulů 1561-1708, r. 1700.

¹⁶⁷ Zaznamenán v brandýských památných knihách. Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Archiv města (AM) Brandýs nad Labem, Knihy památné města Brandýs nad Labem, fol. 1049v – 1054r.

Obec samozřejmě, skrze své úředníky, dohlížela na dodržování správné míry, a tak o nedělích chodily pravidelné kontroly a zjišťovaly, zda se nalévá správná míra. Často se též objevují nařízení, zakazující čepování piva a vína, stejně jako hraní her v neděli mezi bohoslužbami.¹⁶⁸

Za purkmistra Jakuba Trampoty se celá obec již roku 1559 snesla: „... *czo se tiech stupkuow, cztwerakuow a powaleczuow dotyczie kterzijzby den podni zpeniez dijel nadennijch dielati nechcieli, ale hrali, zahaleli, a ozirali se aneb sobie dijela wybijrali, Takowých aby žiadney Saused vsebe neprzechowawal, neffedrowal niczijmž, Nybrž kterzijzby takowij zahalcziwij lotrży byli vkterehožkoli Sauseda hospodau, aby gijm skrze rychtarze napomenutij se stalo aby dielali v Sauseduow a nezahaleli...*“¹⁶⁹

Ceny byly zpravidla stanovovány cechem a městskou radou, jak tomu bylo například obecním usnesením z roku 1582.¹⁷⁰

Vyjma šenků existovaly také domy hostinské, jež sloužily hlavně pocestným a skrze Brandýs projíždějícímu panstvu, formanům a kupcům. Například původně šenkovní dům Jandův na náměstí byl počátkem 17. století již velikým hostinským domem Burianovským. Hojně navštěvován byl hostinec v radnici. Hrádek měl svou krčmu Kocandu.¹⁷¹

Nakonec si uveďme jako příklad spolupráce mezi právníky a šenkýři smlouvu mezi nákladníkem Janem Hrnčářem a Vaňkem, který u něj šenkoval po dobu masopustu, jakožto zkušební lhůty. Povolení mělo podmínku, že Vaněk nebude tolerovat hry ani přeseďávání do noci. Naopak, pokud se osvědčí, bude uvažováno o prodloužení jeho živnosti.¹⁷²

---

¹⁶⁸ Justin Prášek, Brandejs nad Labem, město, okres, panství, 1. díl, str. 208.

¹⁶⁹ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Archiv města (AM) Brandýs nad Labem, Knihy památné města Brandýs nad Labem, fol. 118v.

¹⁷⁰ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Archiv města (AM) Brandýs nad Labem, Knihy památné města Brandýs nad Labem, fol. 1091r.

¹⁷¹ Justin Prášek, Brandejs nad Labem, město, okres, panství, 1. díl, str. 207.

¹⁷² Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Archiv města (AM) Brandýs nad Labem, Knihy památné města Brandýs nad Labem, fol. 119r.

4.6 Edice památných knih cechu nákladnického v Brandýse nad Labem

Jakožto příloha ke kapitole o brandýském městském pivovarnictví slouží tato malá edice obnovených artikulí cechu brandýských nákladníků a sladovníků. Ty tvoří první polovinu obsahu památných knih zmíněného cechu.¹⁷³ Tento pramen je uložen v SokA Praha-východ v Přemyšlení, kam se dostal společně s archivem města Brandýs nad Labem. V současnosti jsou knihy po restaurování, neb jejich původní stav byl velmi špatný. Vazbu tvoří tuhé kožené desky, zapisováno jest na papírové listy, přičemž první stránka je zdobena malováním a vyobrazením sv. Václava. Taktéž další strany artikulí nesou zdobení na dolním okraji. Pozdější záznamy mimo editované obnovené artikuly jsou již na obyčejných nezdobených stránkách.

Pokud bychom chtěli sledovat historii zápisů, které jsou zde editovány, zjistili bychom, že obdarování paní Johanky z Krajku a nařízení pana Arnošta z Krajku mají svůj původ ještě před zavedením brandýských památných knih, do kterých byly opsány,¹⁷⁴ následně vidimovány brandýským nákladníkům 10. října 1561 s přivěšením pečeti města Brandýsa nad Labem¹⁷⁵ a odtud opět přepsány do památných knih cechovních, a to jistě při jejich zakládání, které však není datováno. Současně však byly přidány cechovní artikule schválené na obecním snesení 9. března 1582, pravděpodobně také v podobě přepisu starších zápisů. To vše je psáno jednou písařskou rukou se značnou pečlivostí. Není pravděpodobné, že by tedy tento pramen měl svůj počátek dříve než po 7. lednu 1613, kdy bylo výše zmíněné snesení zapsáno do městských knih.¹⁷⁶ Další zápis navíc pochází až z 6. ledna 1655, kdy je do knih zapsáno starší nařízení hejtmána Brandýského panství Jana Cellara z Rozentálu.

Důvodem vzniku této malé edice je jednak možnost porovnat, či v případě zájmu rozšířit, znění cechovních artikulí se závěry v této práci, a také zpřístupnit tento místy velmi zajímavý pramen zejména příležitostnému laickému čtenáři, aby si mohl vytvořit představu o takovém dokumentu a dobovém jazyku bez paleografické bariéry.

---

¹⁷³ Které jsou však v SokA evidovány právě jen jako vidimus obnovených artikulí, ačkoliv obsahují i zápisy z pozdějších snesení. Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Cech nákladníků Brandýs nad Labem (Sp.), Vidimus obnovených artikulí 1561-1708.

¹⁷⁴ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Archiv města (AM) Brandýs nad Labem, Knihy památné města Brandýs nad Labem, fol. 21r a 35r.

¹⁷⁵ Viz dále v edici.

¹⁷⁶ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Archiv města (AM) Brandýs nad Labem, Knihy památné města Brandýs nad Labem, fol. 116v.

Pro přepis pramene je užito důkladné transliterace, plně v původním znění, bez úprav či převedení do dnešního jazykového stylu a to včetně psaní malých a velkých písmen ve jménech. Formátování do odstavců veskrze kopíruje původní, ačkoliv pouhá separace odstavců mezerou v písemném prameni je řešena běžným tištěným odstavcem s odsazením prvního řádku. Výrazná oddělení textu jsou znázorněna mezerou. V prameni jsou užívány arabské číslice.

Vzorem pro tento přístup mi byl příspěvek Františka Roubíka v Archívním časopise.¹⁷⁷

Obr. 5 Titulní strana památných knih brandýského cechu nákladníků s vyobrazením Sv. Václava. Foto: autor.

¹⁷⁷ František Roubík, Pravidla pro vydávání pramenů k novějším dějinám (16. – 20. stol.), in: AČ 7, 1957.

My Purgmistr a Radda Miesta Brandejsa nad Labem známo činime tímto listem obecnie a przedewssemi a zwlásttie tu kdež náležj; zie gsme od spolu Miesstianau nassich, ku Pocztiwému Czechu Nákladniczkeho porzádku w Obczy nassi przynáležiegcich, vcztiwie Žiadánj, abychom gjm njzie Psané Vidimus przedkuw nassich tehďáz Spráwczuw Miestečzka Brandeysa, gimž gsau, dobré a wzucztné pamňeti, Vrozená Pani Pani Iohanka z Krayku a na Mladém Boleslawi w léthu Pánie – 1508 w Strzedu Przed Kwietnau Nedielj:¹⁷⁸ a Vrozený Pán Pan Arnosst z Krayku tež na Mladém Boleslawi a Brandeyse w Strzedu po Sw Rzehorzi letha Pánie – 1531:¹⁷⁹ niekdy Pani a Pán diediczni Panstvj Brandeyskeho, Czech Nákladniczky w Obczy nassj wyzdwihlj a wysadilj. Podle milostiwých Obcze nassj weysad a Privilegij od przedesslych panstvj Brandeyskeho držiteluw z zwlasstnj milosti a lásky nadaných, a od Gich milostj Czýsarzuw Rzimských a Králuw Czieských a téhož panstvj Brandeyského Pánůw Panuw Diedicžných a neymilostiwiegssich Magestáty [ge]gich M[ilostmi] rozdilnými léthy a Čziasy Stwrzených, obnowiti, a ktémuž obnowenému Vidimus z Obecného Snesenj létha Pánie – 1582 w pátek po Nedieli Invocavit¹⁸⁰ zawezeneho Artykul Pátý, též y niektera Czechownj S Powolenjm Przedkuw nassich tudiž y nassim Swolená Snessenj prziložiti powolili, a Czechu wyzdwizieného, wysazeného a Stwrzeného Obnowenj a Nových Artykuluw Przyložienj, listownie peczietj wietssj Miestskau potvrdilj a pogistilj.

Y vznáwage giž psaných spolu Miesstian nassich ziadost slussnau a Sprawedliwau byti, gi gsme pro pocztiwé téhož Czechu Nákladniczkeho při sobě místo dali, a ktomuto njžie položenému a obnowenému vidimus, Actum aneb Dathum Conffirmaczý a Stwrzenj, wyzdwiženj a weysady cziastopsaného Czechu z gednoho každeho Privilegium, Též y Artykul wyß gmenowaný z Obecniho Snessenj, a poniem následugiczý Czechownj, rozdilnými léthy a čziasy Swolená, a nám przednessená Snessenj, w následugiczých Slowjch przyložiti dalj.

Vidimus

My purmistr a Radda Miestecka Brandysa nad Labem.

Znamo činime tymto nassym listem wuobecz predewssemi nynieyssymi y potomnymi lidmi, zie sme ziadostiwie prosseni od niekterých spolu sauseduow swych kterýž žiwnost w warzenij piw domatczych wedau, Abychme gjm z obdarowanij nam wúobecz z milosti daných a geho milosti czýsarzkau panem nassým neymilostiwiegssijm z stwrzených, niekteré Artykule kteréž se na tauž žiwnost warzenij piw wztahuogij wypsané daly.

---

¹⁷⁸ 12. dubna 1508.

¹⁷⁹ 15. března 1531.

¹⁸⁰ 9. března 1582.

Kdež my ziadostij gegich oslyseti nemohaucze tyto dwa Artykule niź psane sme gijm dotohoto listu nasseho otewrżeneho wepsati dali a Vidimowali.

Prwy Artykul z listu dobre pamieti niekdy vrozene pany pany Yohanky z Krayku, tehdaž držitelkyně panství Brandýského.

A druhý Artykul z knieh pamatných narzýzenij dobré pamieti pana Arnossta odtudž z Krayku niekdy pana nasseho milostiweho.

Kterayžto prwnij Artykul gest slowo od slowa takto. Item kdež pak též poddané swe nadepsané rozkazala sem Urzednijkuom swým pro zlepssenij gijch ziwnosti westi k tomu aby Piwa tu w Miesteczku Brandýse domaczý warzyli, gakož pak znagicz toho swuoy vzitek tijnm sau giž žiwnost swau westi poczali mnie z toho do komory me nicz neplaticze.

A protož chcy tomu aby oni y budauczy gegych ten vzitek, to tižto warzenij Piwa wedli a westi mohli k swému vlastnijmu poziwánij, mnie z toho, ani potomnijm panuom Brandýským nicz neplaticze bezewssij przekažky. A giných piw hostinských nemame nanie dopustiti wezti lecz stare Piwo a Wijno.

Druhy Artykul Nařízení panie Arnoštowo gest slowo od slowa takto, Czož se pak dotyczie Piwa a Nákladniczy z Sauseduow kterzijž nynij piwo warzij neb potomnie warzyti by chtieli. ti att také porzadek napodobnie yako pekarzy magij.

A starssij przýsežnij at' se gijm také kazdeho roku od purkmistra a konsseluow posazugij (I ten obchod piwa warzenij ač g[es]t žiwnost obeczna wssech sauseduow vsedlych. Wssak z potomnijch kdož by chtil piwo warzyti ten aby newaržyl lecby prwe skrze ziadost připusstien byl) A kdyžby chtiel kdo przystaupiti y odstaupiti ma starssich przysežných poziadati A oni budau powinni gemu den položiti a porzadek obeslati bud' od Purkmistra a Konsseluow gsau cz k cziemu napomenuti bud' yakau sami os sebe potrebu obecnau vznagicze. A ktakowemu odsylany budau wssycknj y gedna každa osoba powinni przychazet y bez gych wule odtudž neodchazeti pod pokutami a trestanijm. A tu pro polehcžienij Purmistra a Konsseluow, przedkem sami od sebe sprawedlnost Obecnau wažiti a vsuzowati magij. Obmayslegicze Piwa dostatky a poczem kdy kterého času dražssyho y laczyniejsiho na sprawedlnosti sud piwa czyzym y domatczym mielby prodawan byti.

Y také kdy koliko korzuw sladu na geden war, gedni yako druży gednostaynie y seypati magij.

A též czo nad pocžeth korezuow sladu na Piwa bráno a wystawowano byti, bez ffalsse litij, a prodawanij rzydkeho Piwa w dobrem. Též y przy vssech giných Sprawedlnostech obecných cziniti magij pod trestanijm a pokutami na to wložienymi.

A czož kdykoli takoweho mezy sebau vvažij a vsaudij, přzedkem to magij na Purkmistra a konssely wznýsti a to gijm oznamiti. A vznagili to za sprawedlive byti, magij gijm toho potwrditi. Pakli nicz, magij ge w tom naprawiti. A oni tak powinni se budau zachovati wssyckni y gedna každá osoba pod složienijm a zastawenij[m] te žiwnosti. Y také w tom porzadku budau se moczy sami neb srze starssij swe prijsežne naprawowati a trestati y pokutowati. Kdoby pak proti dobremu a sprawedliwemu toho porzadku. Neb Purmistra a konsseluow vsauzeny swewolnie czo czynil a bylby wtom nenaprawitelny a nevstupny. O takowem magij na Purmistra a konssely wznesti a gijm y podati a tu má skuteczně podle winy trestán byti az nayvyžssijm trestanijm a pokutau aby newinnij proň pokuth a trestánij vcházeli.

A kdožby pak slady mage a podle porzadku a vložienij newarzył ale na draho by slady chował, neb ge wen prodawal, tomu každému aby pobrán byl y zpeniezien k Obczy a žiwnost gemu ta zastawena a sloziena aby byla.

Czo se pak dotyczie giných narzizjenij a swolenij Nakladniczkých a confirmowanych to sme gijm my Purkmistr a rada swrchu psaný do knih pořádku nákladniczkého z kniech památných Miestských pod Menssij pecžetij wepsati poruczili a rozkazali.

Tomu na swiedomij ktomuto listu genž slowe Vidimus pecžeth wietssij nadepsaneho Miesta s dobrým nassijm wiedzomím przywiesyti sme dali a rozkazali.

Czehož dathum w Brandýse nad Labem w Pátek po Swatem Diwissy Letha Panie Tisyczyjo pietistého Ssedesateho Prwnijho.¹⁸¹

Tiechto dwau w nadepsané Vidimus wvedených a obnowených Artykulów, podle giných Milostij a Obdarowanij od wrchnostij a gich milostij králów Čžieských a Czýsarzów Ržimských panstwij Brandeyského panów panów dle diedicžných a neymilostiwiegssijch Obczy Brandeyské Vcziniených listy a Magestaty schwalený a Conffirmaczy w originalich týchž listów a magestatuw nachazý se dathum:

Przednie: w listu dobré a wzácné pamieti niekdy Vrozeného pana pana Arnossta z Kayku na mladém Boleslawi a brandeyse létha pánie - 1545 w sobotu po Swatem Stanislawu.¹⁸²

Druhé: w Magestatu Slawné a Swaté pamieti krále Ferdynanda, w sobotu po swazých Trij Králjich lethu Božiho - 1555¹⁸³

---

¹⁸¹ 10. října 1561.

¹⁸² 9. května 1545.

Trzeti: G. M. Czýsarz Maxymilian Druhý též slawné a swaté pamieti nadepsaných Artykulúw w Privilegium swym potwrditi gest raczil w pondieli po nedieli Misericordia letha panie – 1567¹⁸⁴

Cžtwrte: w Magestátu G. M. Czýsarze Rudolffa Druheho slawne a swaté pamieti nacházý se Dathúm we Cžtwrtek po Swatym Petru w nokowách letha od narozenij Syna Božiho – 1580¹⁸⁵

A Páté; w Conffirmaczy G. M. C. Matthyásse Prwniho gest Datthum w Strzedu po Swatém Diwissi létha panie 1612¹⁸⁶

Artykul z Snessenij a Swoleij Obecniho, žie z Domúw starožitných a nerozdwogilých wárek vžiwáno býti ma.

Letha Pánie: 1582 w pátek po nedieli Inwocavit¹⁸⁷ Purgmistr, Konsselé, starssij Obecnij a wolency odevssy obcze, Sessli gsau se na Rathauz, a tu zbedliweho wyhledawánij a vvažienij o gisté Artykule, wčzemby při této obczy na nedostatku bylo, a zase przedkem ke czti a chwále pánu Bohu wssemohauczým, ku pocziwosti G. M. C. pánu pánu nassemu neymilostiwégssimu k Obecniemu, y gednomu každému z sauseduw dobrému slaužití mohlo, gednomyslne gsau se snesli a swolili takto:

Przedkem czo se Czti a chwali Božij t[ý]č[e]

Páté czo se žiwnosti Nákladniczké dotyčzie:

Jakož gsau niekterzi z Sauseduw, toho při Panu Purgmistru Pánich hledali aby k té žiwnosti Nákladniczké przypusstienij byli:

Při cžemž také aby dobrý rzád zachowán byl, pan Purgmistr, Pánj, Starssij Obecnij a Wolency, jakby se takowij Nákladniczy při tom Czechu chowati, a koho jak przygimati mielj: abyten Obchod z domuw Starožitných a nerozdwogilých neb rozdielených byl, a wtom jakého fforteale neb obmyslu gedni proti druhým na Skodu a Vgmu nevžieali, o ten Artykul gsau bedliwie vvažiwali a na tom zústalj:

Przedkem: kdo gsau až posawad tiech žiwnostij Nakladniczkých dostali a do Czechu przigati gsau, ti při tom zustawnij byti magij.

---

¹⁸³ 8. ledna 1558.

¹⁸⁴ 14. dubna 1567.

¹⁸⁵ 30. června 1580.

¹⁸⁶ 10. října 1612.

¹⁸⁷ 9. března 1582.

Druhé z domuw Starožitných a nerozdwogilých kterzij by z Sauseduw te žiwnosti a toho porzádku žiádali: toho se gim dostati a doprziti má wssak na tento spůsob: Zie ten kdož tak tu ziwnost westi a k Czechu Nákladniczkému przystaupiti chce, ma sobie sam Obili na Slady kupowati a v sladownjka dati zdielati. Nebo aby Nákladnik Slady od Sladownijków neb giných Nákladnjikuw teprwa kdyžby nanieg Warka przychazela sobie hledati, wygednawati a wárku zdrziowati miel, toho byti nemá.

Nebo tim Spusobem zwlasstie cziasu letniho pro takowé nedbalé nakladniky piwo lehké a zlé se diela, ktomu se warky zdrziugi na nemalau Vgmu Obcze: a takowý nedbalý Nákladnjik když sobie cziasnie obili nekaupí, Sladu hodneho vdielati nedá, dosti draho a mimo náležitost od gineho slad wezme, A tak ne sobie vžitek: ale tomu od koho Slad wezme przywozuge a o piwo bud zle nebo dobre, nicz nedba, wárku zastawuge a giným genž w tom y swého y lidského pohodlij vprýmnie hledagij, przekážku czinj, a mezy Nákladníky neporzádná domnienij působij, jakž y w takowém neporzádném handlu se nacházelj.

Treffiloliby se dále zieby niekterý z Nákladnjików dil domu swého odprodati chtiel, to hned przy tom narzjditi a w zápis westi má przy kterém by dílu Domu warzenij Piwa zústati mielo.

Z strany giných Artykuluw, piwa hodneho wyhlidáníj, porzádku wastawowanij, prodage Rzidkých piw, zwlasstie Sausedúm domácým a chudým lidem, przy Artykulich k tomu Czechu narzýzených se zústawuge. Nad cžimž aby Starssi bedliwiegssij ruku nežli prwe držieli.

Przi kterémž Artykuli przedkúw nassich toto za Rzád a Práwo od nás Purgmistra a Raddy na ten cžas se vstanowuge:

Obecnj konew rzidkého piwa po horzkem domácým dražiegi cžtyr welkých[grošů] aby prodáwana nebyla. Sud cžtyř wiederný za pul kopy. Sud teynskej za: Dewiet bileyh[grošů] A Cžtwrtcze za dewiet grossuw missensky.

Po bilém pak piwie konew Obecnj za gedem kreyczar. Sud cžtyrwiederný za piet grossúw missenských. A to pod propadenjm krneze Czechu gedné lib[ry] wosku kolikratž by se toho kterýkoli Nákladnjik doczinil, a dražiegi rzidké piwo nad toto rozepsanj domácým lidem prodawal.

A kdožby pak (jakož niekterzi w tom podezrzenj dle správ k wjrze podobných zústawagj) rzidkým piwem bud'to gecžné aneb psseniczné piwo doliwal, a ge ffalszował, a nanieho to w skutku shledáno a provedeno bylo, po prwnim przeczínieni 1 [kopa grošů]; po druhém 2 [kopy grošů] pokuty složiti bude powinen.

A po trzetim pro swau neprzymnost od Czechu a spolecznosti Nákladniczké má býti odložen a té žiwnosti warzenj piwa zbaven.

1. Swolenj Czechowj o prodawánj Sladuw a piw geczných.

Poniewadź w prodawánj a neczasnem proti Snessenj Obecznjmu weyß položenému, kupowanj sladuw weliký nerzád po ta létha shledán gest: protož té wiecey przy témž Obecznjm swolenj z czela a zauplna se zústawuge Stimto pržitom doloženým: Gestližie by kteržj z potřebniegssich Nákladnjkuw a zwlásstie wdowy osyrzalé, sto byti, a obili na slady poroznu sobie skupowati nemohli, aby w swých ziwnústkách skráczenj nenesli a nehynuli budauli se moczy bud'to w samý slad aneb s Chmelem a drziwim v spolu Sauseda Svego obgiti, Tehdy aby se o to przy neymenssim čtyry Neděle przed warkau, a ne teprw kdyžby giž kropeno a warzeno byti mielo staraly. A dostawicze se s prodawagiczym przed starssimy z Nákladnjkuw Pro mirnost trhu a vgiti nerzádného podezrenj Smlauwy y wiadomosti gich czinilj a Trhy zawiralj. Ginák kdo se koli podle této weyminky Cztyry Neděle napřed Sladem a ginými potrebami neopatři, k warce gemu powoleno nebude.

A jakož gsau niekterzj z Sausedów, Též y Ssenkýrzuw piwo geczne sespilané a wyhlidané od Nákladnjkůw skupowati, a též piwo giných wystawowati mieli obyczieg: Pokusz by budaucznie czo toho se treffilo týmž sausedům a Ssenkýrzům, na przekažku giným Nákladnjkům kterzižby piwa w Spilkách mielj, w takowém wystawowánj nemá se ffolkowati: Nýbrž kdo od koho piwo stržj a kaupi, bude ge powinen také y Ssenkowati, a bez wystawowánj peniežiti.

A tento Artykul ma se wztahowati y naty kterzižby za slad prodany piwem odebrati se swolilj, Czož by takkoli piwa w dluhu wzali, aby ge sami bez wystawowánj peniežilj.

2. O przigimánj Ssenkýrzów

Czo se przigimánj Ssenkýrzuw dotýczie: poniewadź ten dobrý Rzád od Pana Purgmistra panuw z Strany Obywatelów kterziby chtieli w Ssekowánj Piw swych Obchod a žiwnost prowozowati, narzizen gest: žie týž Obywatel aneb Ssentýrz aneb sám za Sebe, žie Nákladníkům za piwa bez zadržiwánj platiti bude, Rukogmie postawiti, aneb Hospodárz wniehoýby Ssenkoval, zanieg slibiti a prypowiediti musy.

Protož geden každý hospodarz, tak se z Strany Ssenkýrzów opatrowati gest powinen, aby budaucznie k niemu, kdyžby se od niego Ssenkýrz aneb odstiehowal, aneb wnieho prostrzedkem Smrti z Swieta Sessel, aneb zaweden gsa skrze Ssenk, czim platiti niemiel, o dluhy za piwa Nákladnjkům powinne nebylo potrzebi hledieti.

Mezy tim pak kterýby ssenkýrř aneb Ssenkýrřka od wystawenj piwa we Cztyrech Nedieliich porząd zbiehljch Nákladnjků nezaplatil a nezaplatila, ten Nákladnjk Skrz Starssj Ssenkyrže gemu aneb gi (Pakliby se Sauseda aneb Sausedy dotýkalo skrz starssj z nákladnjkuw) Ssrutku zastawiti, a tim spusobem do pomožienj k dluhu žiadati mocy bude.

Pakliby wzdy týž Ssenkýrř a Ssenkýrřka neplatili, a Ssenkowati nemohlj aneb nechtielj, a od Starssjch Ssenkyrřuw dopomožienj Státi se nemohlo, gedem každý z Nákladnjkůw k takowým dlužnikum aneb gjch rukogmum a hospodárzům podle nadepsaného wymierzenj, budauli z pocžtu Nákladnjkůw, a k giným kterzižby s Czechem trpiczy nebyli, podle práwa se zachoweg. Pokudž se osob Czechownich dotýkati bude, má každemu w wieczy Czechownj za Sprawedliwé wčžinieno býti.

Wssak widieloli by se komu od Swe Stižnosti przed pana Purgmistra Pány do Raddy Odwołánj wčžiniti, zachowage wtom Procesu przy giných Czessich przigatý a zwlasstie przy Czechu Rzezniczkiem od pana Purgmistra Pánuw narzizeny (totiž aby przy Dowołánj patnáczte grossuw Bílých složil, z nichž by gedem dil do Raddy odeslan, dil Druhý pisarzi od Sepsánj Acti wydán byl, a Trzeti dil za Czechem zustal) tomu se ziadnému czesta zamezowati nebude.

3. O Gednosteynosti a Rownosti pro Giecžna piwa Suduw.

A poniewadž wssycknj Nákladniczy dle dobrego porzadku a posazenj piwa od pana purgmistra Panuw w gednosteyných peniezých yak Bilá: tak y Giecžná Piwa wystawugj, a k Bílým Wárkám Sudowé Czechownj a gednostegnj gsau.

Protož sprawedliwé a slussné gest a za práwo se vstanowuge, aby wssycknj Nákladniczy Becžwárzům Sudy pro horzká piwa na gednu Mjru totiž w Sedm Wieder Teyden aneb Dwie nediele drziw nežby na nie Warka przyssla predielati dalj. Pakliby toho který nevcžinil, tomu aby wárka byla stawena.

A to swolenj ma trwanliwé a stálé býti, nyní y na cziasy budauczy.

4. Aby na kadi Rzidkého Piwa do trzetiho Dne zanecháwáno nebylo.

A jakož gsau se mnozy toho Nerządu dopausstielj zie gsau na kádi piwa Rzidkého y do Trzetiho dne a zwlásstie cziasu letnjho zanecháwali nechcicze než po swé wuli Rzidká piwa prodawati kdyžho odbyti nemohlj, kad' hnogicze agj nakwassugicze.

Protož kdožby se toho po dnessnj den a kolikratkoli dopustil, starssj z Piwowarnjkuw, bude mocy též piwo wen dáti wyliti, a o tom Nákladnjku nedbalém starssjm Nákladniczkým aby k složienj pieti grossuw Bílých pokuty byl przydržian, oznamiti.

5. Aby gedni druhým Droždj k wárkám zanechávalj.

Swolili gsau také starssj se wssemi Nákladnjky aby gedem Druhému Droždj k Waru zanechati a za nie toliko Piet grossuw Bilých przigiti byl powinen. A kdož by mage sobie cziasnie o Droždj dáno wiedieti gehu nezanechal, aby do Czechu Nákladnjczkého pokuty patnáczte grossuw bilých složil beze wssi weymluwy.

Pakliby nemiel cziasnie oznámeno, té pokuty na sebe newztáhne. A netoliko z gednoho waru na gedem war Droždj gedem druhemu prodati.. Ale kdyžby Droždj miel a cziasnie wtom hledán byl, y druhého Nákladnjka ftedrowati gest a bude powinen pod pokutau weyß položenau.

6. O Neskládání drziwj v piwowáru drziw Wárky.

Z Strany skládánj Drziwj v Piwowáru a w té piwowárské vliczi Snessenj vcžinieno gest takowé: Aby ziadný z Nákladnjkuw žiadného Drziwi při piwowarze do hranicz na sskodu grunthum bliz piwowáru ležiczým a prozatisnienj Vlicze rownati, ani drziw ty hodne przed Warkau ku piwowaru woziti nedal.

Pakliby se kdo toho mimo toto Snessenj dopustil, a to na starssj Nákladniczke: aneb poniewadžby se tu Nebezpeczenstwj Ohnie (od kteréhož Božie racž nás milostiwie ostrziczy) dotýkati chtielo, na pana Purgmistra aneb Aurzad wznesseno bylo, ten každý aby pro swau wssetecznot ssatlawau trestan byl, pokudžby téhož drziwi sam nevklidil aneb vkliditi nedal.

7. O Pokutách pro necžasne do spolecznosti Scházenj a pohrzbúw zamesskávánj

Gistá a skussená wiecz gest žie y pokuty k dobrému Rzadu nápomocné gsau, tak chwalitebnau zwyklost pusobieczy czožby dobrého niekdo poneyprw snad pro vgiti pokuty wykonánal, žie toho potom pobožnau zwyklostj zachowawati neprzestává. Protož z té przyčiny na przestupniky dobrého Rzadu a na nedbaliwieyssj swého powolánj a predložienými sobie Osobamj zhrzegiczý tyto pokuty gsau Swoleny:

Kdožby nečzasnie do spolecznosti czechownj przicházel mage Sobie oznámeno o gistem mistu a hodinie, zmesskali Czechownj wycžitánj, gedem groß biley: Pakliby do Spolecznosti neprzissel, aneb nemoha przigiti, Starssjm se neopowiediel, gednu libru wosku pokuty dáti bude powinen. Ten pak kdožby se do Trzeticze napraviti nechtiel, wedle listu Weysadniho trestan a pokutowán bude.

A kdožby na pohrzeb gsa obeslanjm doma zastižien, neprzissel, Nýbrž toliko Manžielku swau odeslal (czož byti nemá poniewadž se Manžielky do Czechu neprzigimagj, a k nessenj Tiel mrtwých potažieny byti nemohau) aneb nemoha przigiti, cziasnie se

neopowiediel, bude powinen Piet grossu Missenských pokuty složit, A ta pokuta nemá se žiadnemu promigeti a przehlizeti.

8. Narzizenj pana purgmistra Panuw z Strany Warzenj piw k rucze nezletilych Syrotkúw.

Yakož gest toho przy panu Purgmistru Pánjch Miesta Brandeysa nad labem Adam Chytraeus z Karlssperka: Anny, Lukasse a Wáczlawa po dobré pamieti Pawłowi Matiegiczkowi a Lidmille Manžielcze geho osyrzalých a lethy nemagiczých dietj, Otczowský poručnjyk wyhledáwal aby k rucze Týmž Syrotkum pro Snadssj gich wyziwenj a oppatrzenj y také niekterých Dluhúw Splaczenj, žiwnost w warzenj piwa, jako niekdy herzmanowi Woleticzkymu k rucze Syrotkuw nebožtika Pawla trnky propusstiena byla.

Kterauž žiadost pan Purgmistr Pánj miewsse podle wymierzenj Práva Miestskýho: A.29. Item D.21. w Swém bedliwém vwážienj, wté przyczinie za Práwo nalezti a gemu Adamowi Chytraowi za odpowied dáti raczilj: Poniewadž gest dobré pamieti Pawel Matiegicziek, gsa rodily Obcze této Syn, a mage na onen czias Sobie, Manžielcze a Diediczúm Swým Práwo Miestské wykaupené, do Czechu Nákladniczkého porziadnie przigat byl, žie Dieti po niem osyrzálj jakožto prawý diediczowé przy té žiwnosti w Warzenj Piwa z přzýchin nadepsaných se zústawgj stím przy tom doloženým:

Pokudžby kdy na potom po kterémkoli Mieststienjnu anby za žiwobyti Sweho S Czechem Nákladniczkým trpiczý byl Synowe a Dcery w wieku Dietinském nápodobnie osyržali, aby poručniczy bud' od Rodiczúw kssafftem dožiadanj aneb od Práva narzýzenj týmž Syrotku[m] k rucze, Piwo warziti dáti, a na miestie Syrotkúw toho Práva jako Rodiczowé gich z czela a zauplna vžiwati mohli nyní y na cziasy budauczý.

Wssak aby w tom dobrý porzádek zachowán byl, a Artykulowé Czechu nákladniczkého w swe podstatie a wtwrzenj zústalj, budau powinnj tjž poručniczy Syrotky Sobie Swierzené do Czechu Nákladniczkého prwé nežliby Piwo warzeno byti mielo, opowjdati, a ge pro Suche dni a gine powinnosti dáti zapisowati a z týchž wárek jak kssafftem dožiadanj tak od práwa narzizenj (krom Otczowsstj) poručniczy panu Purgmistru Panum jakožto po G.M.C. neywašssjm a wrchnjm Poručnjnkum Poczty porzádné cziniti.

Mezy tím pak kdyžby který z nadepsaných Syrotkúw a zwlasstie mužského pohlawj leth swých dossel, a swým hospodárzem býti chtiel, bude powinen za porzádné do Czechu Nákladniczkého przigetj žiadati, a czož náležitého gest dle Snessenj Czechownjho o Synech Miestských od Sebe odwesti a Czech náležitie spokogiti. Actum w pondieli po památcze

Swatého Martina a lethá pánie: 1606¹⁸⁸ za pana purgmistra a Prymassa lorencze Dworzskýho a Pánúw konsseluw: Matthausse Ssyblina z Swieticze, Martina Khenika Pokarze, Dawida Starssiho hauźwiczky z Swieticze, Wiktoryna hausera, Jakuba Sedlcžanského, Jana Rößlera, Jana Worla, Matthausse Mssenskyho a jana lichowskýho. Kterež Snessenj z Poruczenj pana Purgmistra Panuw do knih památných pro budauczy pamiet gest wepsano w pondieli po pamatcze Blahoslawené Panny Marye Ocžisstiwánj Letha panie 1607¹⁸⁹ za pana Purgmistra Dawida starssiho hauźwiczky z Swieticze.

9. Aby žiadný z Nákladníkúw Nových nemiel té Swobody prwe Giečzné nežli Bilé Piwo dáti warziti.

A jakož gest mezy Czechowniky za przyczinau tau žie gsau byli Starssj proti Snessenj Czechownjmu niekterým z Mladssjch Nákladnjkúw prwé Giečzné Piwo (nežli gsau Bileho nawarzili) powolili warziti, bylo powstalo nemale nedorozuměnj.

I aby na budauczy cžiasy mezy týmiž Czechownjky a gich predložienými Swornost a laska zústawati mohla, z plného potazu odewssech na tom gest snessenno a zústáno: Aby žiadný w nowie do Czechu przigaty, pokudžby podle Porzádku bileho Piwa nenawarzil, Giečžneho aneb horzkeho Piwa nemiel Swobody dáti warziti.

10. A pokudžby se kterému Mladency zlibilo zde Rzemeslu Sladowniczkému vcžiti:

Ten powinien bude toho vyhledáwati przy Sausedjch k Czechu Nákladniczkému przináležiegiczych kterzjž gsau se témuž Rzemeslu wyvcžili, a magicze swe sladowny, Nákladnjkúw týmž Rzemeslem posluhugj.

Kterýž mage Mistra zwoleného, ma za Wstapenj do Plného Czechu žiadati.

Listy porzadného sweho na Swiet zplozenj vkázati. Item za wiernost, poslussnost a žie Mistru Swému wedle Smlauwy zaplati, a wtémž vcženj do gistého času zústane, Rukogmie pod tauž summu kterauby Mistru swemu miel dáti, zastawiti, a wsseligak se dobrze chowati, a tomu wssemu czož se Nadpisuge, žie dosti cžiniti bude, rukau dánjm przypowiediti.

Do zapsanj žie k vcžienj przystupuge pisarzi 4 g[roše] a do Czechu – 2 lib[ry] wosku, a když za wyvcžienj od Mistra dáno sobie bude míti Druhy 2 lib[ry] wosku, a Pisarzi od poznamenanj 4 g[roše] dáti. A žiadalli by aby mu dle wyswiedczenj Mistra geho list od Czechu wydan byl nebudeli nicz slussneho na przekažku, w te ziadosti má skuteczného ffedruňku vžiti.

---

¹⁸⁸ 13. listopadu 1606.

¹⁸⁹ 5. února 1607.

11. Swolenj platu Srotýrzúm.

Poniewadź gest z rozwozowánj piwa koňmj obecnimj Sesslo, budau powinj Ssrotýrzi Sami na karách Czechownjch Bjlá y horzká piwa rozwoziowati.

Za gichž práczy od každého Sudu Piwa Bilého Ssenkýrzowé a Ssenkýrzky aneb kdožby w tom práce gich potrzebował, podle zwyklosti a obyčziege Ssrutky po Dwauch; a od horzkeho po Trzech grossjch Bileych gim dáti magj: A z toho k czechu od Rozwezenj Waru Piwa Bileho: Dwa grosse Bily, mimo pogrossné k Obczy dle Privilegium náležiegczy, a od každého Sudu horzkého po: Sedmi peniezých odwozowati budau powinj.

Gestližieby pak v Nákladnjku z Spilek do Sklepuw piwa horzká po prowaze Spausstieli, od každého Sudu po: Dwauch (Ale od wytažienj ze sklepu po: Trzech grossich Bileych) Porowni pak z gednoho pokoge do Druhyho toliko po gednom grossi Bilým, aneb jakžby kdy vznáno bylo, ma gim za práczy gich placzeno byti.

Od složienj Desytky Wina na Pieti, a od Sudu Mielniczkého na Cztyřech grossich Bileych magj przestáwati.

A pakliby wina do Sklepów spausstielj, tu gim má w slussnosti placzeno býti.

Obr. 6 K následující kapitole: rytina F. B. Wernera, zobrazující kolem roku 1740 zámek v Brandýse nad Labem.

Podzámecký pivovar je na obrázku vlevo dole za mostem. Zdroj: www.castles.cz

5. ZÁMECKÝ PIVOVAR

Pivovar při zámku brandýském byl vždy podnikem vrchnostenským, byť později i pronajímaným, a v pramenech je často nazýván Podzámeckým pivovarem a mok v něm vařený podzámeckým pivem. Svou celkovou produkcí piva převýšil konkurenční pivovar brandýských měšťanů. Pro císařské komorní hospodaření pak byly příjmy z pivovarnictví mimořádně významné, což se dozvídáme z pramenů, ve kterých kupříkladu brandýský hejtman spravující panství v jedné ze zpráv píše, že kvůli vysokým cenám piva klesají příjmy z pivovaru, které jsou největším „útočištěm“ císařského důchodu.¹⁹⁰

Pro dosavadní poznání o zámeckém pivovaru byla zásadní opět práce historika Justina Práška, jenž nás informuje o maximálním možném výstavu, některých stavebních úpravách, popisuje vzhled barokní přestavby pivovaru¹⁹¹ a uvádí jeho poškození za třicetileté války, stejně jako součinnost s pivovarem přerovským. Nakonec pak vyjmenovává některé ze starších sládků, kteří měli vaření piva na starosti.¹⁹²

Tímto podnikem se též stručně zabýval Pavel Jákl, který přidal informace o obrazových pramenech pivovar zachycujících. Dále nám pak Jáklova *Encyklopedie pivovarů* poskytuje informace o dalším vývoji podniku mimo námi zkoumané období.¹⁹³

Na následujících stránkách budou dosud v literatuře obsažené informace obohaceny o prameny Nové manipulace, vztahujícími se k Podzámeckému pivovaru. V centru našeho zájmu leží samotná budova pivovaru s doložitelnými stavebními úpravami, personálie zaměstnanců podniku a samozřejmě jeho výstav piva.

---

¹⁹⁰ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1672.

¹⁹¹ Justin Prášek, Brandejs nad Labem, město, okres, panství, 1. díl, str. 87 – 88.

¹⁹² Justin Prášek, Brandejs nad Labem, město, okres, panství, 2. díl, str. 116.

¹⁹³ Pavel Jákl, Encyklopedie pivovarů Čech, Moravy a Slezska, 1. díl. Střední Čechy, str. 24 – 26.

5.1 Vznik, podoba a stavební úpravy

Postupující chronologicky, uvedeme stavební úpravy Podzámeckého pivovaru, jak nám je zachytila literatura a dochovaly prameny.

Přesné datum vzniku vrchnostenského pivovaru jest bohužel obestřeno tajemstvím. Justin Prášek se zprvu omezuje na konstatování, že byl podnik založen na počátku 16. století v době, kdy panstvo získává výsadu vařit na svých statcích pivo. Dále uvádí, že podnik měl zásobovat celé panství.¹⁹⁴ Na jiném místě však zmiňuje stížnost měšťanů brandýských (bude o ní pojednáno podrobně v kapitole o konkurenci) z roku 1575, ve které se píše o císařském pivovaru postaveném před několika lety a stavbu datuje kolem roku 1565¹⁹⁵. Dotyčná suplika¹⁹⁶ nám výslovně neuvádí ani rok vzniku, ani zdali se jednalo o novostavbu, nebo o obnovu dřívějšího podniku, nicméně měšťané si stěžovali na ztrátu svých krčem na panství. Není však jasné, zda se tak stalo následkem vzniku nového podniku nebo jen navýšením produkce stávajícího. Posledním údajem je pak zpráva o hospodaření na panství, zahrnující příjmy z prodeje piva v roce 1564.¹⁹⁷

Ani Pavel Jákl záležitost neosvětlil, uvedl pouze, že zámecký pivovar měl svůj původ patrně již v 16. století, kdy se stal Brandýs významným hospodářským střediskem středního Polabí.¹⁹⁸

Dále Justin Prášek píše o přestavbě sladovny a humna již roku 1574 s velkolepým nákladem. Zdá se nepravděpodobné, že by se tak dělo u podniku nového, leč vzhledem k tomu, že jeho domněnka o přestavbě vychází ze zprávy české komory foršmistroví, aby porazil 20 klád dubových na stavbu humna a sladovny,¹⁹⁹ napadá mě tu myšlenka, že se jednalo o vyzdvižení původní, a to u čerstvě vzniknuvšího pivovaru. S dosavadními poznatky však nelze otázku založení Podzámeckého pivovaru uspokojivě vysvětlit.

Během třicetileté války, roku 1639, byl pivovar pobořen švédskými vojsky, a tak se pivo dodávalo z pivovaru přerovského. Ještě roku 1651 bylo uváděno, že pivovar „jsouc před některým rokem demulirovaný a ruinirovaný, pustý stojí a nemalého nákladu potřebuje“²⁰⁰

---

¹⁹⁴ Justin Prášek, Brandejs nad Labem, město, okres, panství, 2. díl, str. 116.

¹⁹⁵ Justin Prášek, Brandejs nad Labem, město, okres, panství, 1. díl, str. 211.

¹⁹⁶ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Archiv města (AM) Brandýs nad Labem, knihy památné města Brandýs nad Labem, fol. 218r – 219v.

¹⁹⁷ Justin Prášek, Brandejs nad Labem, město, okres, panství, 1. díl, str. 303.

¹⁹⁸ Pavel Jákl, Encyklopedie pivovarů Čech, Moravy a Slezska, 1. díl. Střední Čechy, str. 24.

¹⁹⁹ Justin Prášek, Brandejs nad Labem, město, okres, panství, 1. díl, str. 87.

²⁰⁰ Justin Prášek, Brandejs nad Labem, město, okres, panství, 2. díl, str. 116.

Jak v tomto stavu podnik vypadal, ukazuje Merianova veduta z roku 1640, na které je stavba zachycena ve velmi malých rozměrech.²⁰¹

K obnově Podzámeckého pivovaru se přistoupilo začátkem padesátých let 16. století. 30. října 1652 žádal hejtman brandýský komoru, aby mu na obnovu Podzámeckého pivovaru i jiných drobných staveb na panství bylo dodáno jisté množství dřeva.²⁰² V květnu 1654 byl pivovar dostavěn „po určitou mez“ a bylo třeba pořídit varnou pánev za 184 kop grošů.²⁰³ Znovu v provozu měl podnik být roku 1655.²⁰⁴ A skutečně, o dvě léta později vystavoval po 20 sudech hořkého piva na var.²⁰⁵

Znovu vybudovaný pivovar zachycuje rytina F. B. Wenera kolem roku 1740, na níž objekt stojí již v celé své barokní mohutnosti, opět, stejně jako předtím, v těsné blízkosti břehu řeky Labe, v podobě jedné vícepatrové budovy.²⁰⁶ Tuto svou podobu si pak ponechal až do počátku 20. století, kdy jej poeticky popisuje tehdejší současník Justin Prášek: „Z předu od mlýna jest obrovská varna, zklenutá na třech mohutných sloupích a dvou přistěnných pilířích do výše, která lidu podnět dává k domněnce, že bývala kdysi chrámem; sladovna a humno skládají se ze dvou obrovských síní nad sebou, dobře zklenutých a osmerými sloupy podepřených.“²⁰⁷

V prosinci roku 1677 se česká komora na brandýského hejtmana rozzlobila, že ji informoval o stavbách na panství, až když bylo dílo hotovo a žádal na jeho pořízení peníze. V tomto případě se jednalo o nový štok pivovaru (spíše patro, nežli nádoba máčecí štok), za jehož vyhotovení kameník chtěl 100 zlatých, 5 strychů žita a sud piva. Komora se nejprve uvolila zaplatit jen 70 zlatých a půl sudu piva a důrazně hejtmana varovala, aby se již nepouštěl do žádných stavebních děl, aniž by to předem schválila.²⁰⁸

Další stavební úpravy následovaly v roce 1683, kdy byl v červnu dán souhlas k najmutí kutnohorského havíře na lámání skály, a to pravděpodobně v souvislosti s vyzdvižením nového pivovarního sklepa poblíž zámeckých zahrad. Stavbu o délce 46 loktů a šířce 16 loktů (příčměž na lednice spadalo 16 x 8 lokte) vedl pravděpodobně Giovanni Domenico Canivalle, který společně se zprávou zaslal komoře dva nákresy. Celé pořízení vyšlo na 895 zl. a 34 krejcarů.²⁰⁹

²⁰¹ Pavel Jákl, Encyklopedie pivovarů Čech, Moravy a Slezska, 1. díl. Střední Čechy, str. 24.

²⁰² Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1652.

²⁰³ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1654.

²⁰⁴ Justin Prášek, Brandejs nad Labem, město, okres, panství, 2. díl, str. 116.

²⁰⁵ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1657.

²⁰⁶ Pavel Jákl, Encyklopedie pivovarů Čech, Moravy a Slezska, 1. díl. Střední Čechy, str. 24.

²⁰⁷ Justin Prášek, Brandejs nad Labem, město, okres, panství, 1. díl, str. 87.

²⁰⁸ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1677.

²⁰⁹ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1683 a 1684.

Na přelomu 17. a 18. století se na pořad dne dostal problém dosluhující varné pánve. Připomeňme, že byla pořízena roku 1654. 24. listopadu 1700 komora hejtmanovi odpověděla na žádost o její výměnu s tím, že „je již ohněm sešlá“, nařizujíc, aby o vyhotovení nové promluvil s Janem Antonínem Havlem, kotlářem města Pardubic. Nová pánve měla umožňovat výstav 30 sudů na var. Dále jej komora pověřila zasláním zprávy, jak jednání dopadlo. Mezitím však události nabraly nečekaného směru, neb dozvěděv se o tom mladoboleslavský kotlář Gerhart, zaslal na českou komoru supliku s žádostí o přidělení práce na nové nádobě právě jemu. A tak měl hejtman nyní vyslechnout i jeho nabídku. To skutečně učinil a 16. ledna poslal zprávu, ve které se přiklonil právě ke Gerhartovi, protože cesta z Mladé Boleslavi byla prý kratší a lepší. Zatímco měď ze staré pánve vykoupil kotlář za 21 krejcarů za libru, za nový výrobek si účtoval 36 krejcarů za libru. Nabídka nakonec odmítnutého Jana Antonína Havla byla podobná, když požadoval 39 kr. za zhotovení a nabízel 24 kr. za výkup staré měděné pánve. Konečné rozhodnutí komory, kterým byla zakázka přidělena suplikujícímu Gerhartovi z Mladé Boleslavi, pak padlo 26. ledna 1701.²¹⁰

Obr. 7 Zámecký pivovar dnes, pohled od jihovýchodu. Povšimněme si blízkosti Labe v pravé části snímku.

Foto: www.fabriky.cz

²¹⁰ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1700 – 1701.

5.2 Sládci a ti další

Personálie pivovarských pracovníků, jejich žádosti a obsazování pracovních pozic tvoří nejpočetnější typ údajů, které lze z pramenů pro brandýský zámecký pivovar vytěžit. Vzhledem k početnosti záznamů, jejichž vypovídací hodnota je často velmi malá, se na tomto místě zaměřím spíše na přehled osob na pozici staršího sládka, jejich platů a kauz, které měly zásadnější význam, a nebudu čtenáře unavovat např. žádostmi zaměstnance, aby dostával k platu místo kozy krávu.

Jaké všechny myslitelné pracovní pozice bychom v brandýském zámeckém pivovaru našli v polovině 17. století? Na tuto otázku nám dobrým způsobem odpověděl hejtman brandýského panství, když českou komoru 27. května 1654 žádal o naučení ve věci personálního obsazení právě budovaného pivovaru. Uváděl, že dříve bylo v pivovaru zaměstnáno sedm osob, a navrhoval možnost snížení počtu pracovníků, neb várky nebyly v té době tak časté. Zaslal pak také údaje o platech a dalších nákladech (strava apod.) zaměstnanců před rokem 1654. Nejdůležitějším byl starší sládek, někdy nazýván mistr sládek nebo přední sládek. Dalšími sládky v pivovare byli podstarší, třetí a čtvrtý, dále pak mládek a bednář na výrobu a opravu sudů a jeho tovaryš. Celkový objem ročních platů činil 97 zlatých a 40 krejcarů, ostatní náklady na zaměstnance pak 260 zlatých a 52 krejcarů.²¹¹

Tabulka platů zaměstnanců brandýského zámeckého pivovaru před r. 1654				
Zaměstnanci	Plat roční		Náklady	
	zlaté	krejcarý	zlaté	krejcarý
Sládek starší	11	48	48	32
Sládek podstarší	9	20	141	33
Sládek třetí	8	10		
Sládek čtvrtý	7	30		
Mládek	7	-		
Bednář	28	-	70	47
Bednářův tovaryš	26	-		
Celkem	97	40	260	52

²¹¹ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1654.

Opačná situace nežli doporučované snížení stavů nastala v lednu roku 1659. Tehdy hejtman brandýského panství popisoval komoře tytéž pracovní pozice s totožnými platy, ještě však s tím, že sládek dostal k dispozici dva čeledíny. Proč tomu tak bylo, vysvětloval hejtman záhy: nynější sládek má více práce s přípravou a válením ječných sladů, neb se nevaří namnoze pšeničných piv a piva hořká se navíc spouštějí uležet do zámeckých lochů, čehož se dříve nedělalo.²¹² Zde skutečně vidíme, jak již bylo uvedeno v podkapitole o pivovarnictví ve středověku a raném novověku, že výroba piv z ječného sladu byla technologicky náročnější.

Zásadní je pro nás přehled osob ve funkci staršího sládky. Justin Prášek uvádí tato jména: k roku 1628 Matěj Kopřiva, r. 1676 Václav Koreček (jinak Stoček), r. 1699 Jan Karásek a konečně roku 1708 Samuel Mizera.²¹³

K těmto údajům pak můžeme připojit další poznatky. V srpnu roku 1659 byl uváděn Pavel Koutský, který ovšem toho času chtěl jít vařit na panské, a tak žádal o uvolnění. Na své místo za sebe doporučil jistého Václava Jandu. Komora mu nejspíš nevyhověla, načež o dva roky později, 21. dubna 1661, opět tlumočil hejtman nadřízenému orgánu sládkovu žádost, tentokrát odůvodněnou špatným zdravím. Nyní již povolení dostal, aby nevzniklo více škod, nežli užitku a na jeho místo byl jmenován zmíněný Václav Janda, s nímž se setkáváme ještě v žádosti z roku 1668 o plat na stravu čeledínů pivovarnických.²¹⁴

Naproti tomu v roce 1675 již prameny zachycují Václava Štočka.²¹⁵ Ani on nemohl pro nemoc dále sloužit, žádal tedy v roce 1683 o uvolnění, načež byl nahrazen Janem Karáskem, sládkem z Mělníka.²¹⁶

Poslední Práškem uvedený – Samuel Mizera – se objevuje v žádosti o užívání kalů pivních, jak ještě bude zmíněno, ze září roku 1700 a z července 1701.²¹⁷

Starší sládci brandýského zámeckého pivovaru v 17. století²¹⁸

1628	Matěj Kopřiva	1675 – 1683	Václav Štoček
1659	Pawel Kautský	1683	Jan Karásek
1661 – 1668	Wáclaw Janda	1700 - 1708	Samuel Mizera

²¹² Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1659.

²¹³ Justin Prášek, Brandejs nad Labem, město, okres, panství, 2. díl, str. 116.

²¹⁴ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1659, 1661 a 1668.

²¹⁵ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1675.

²¹⁶ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1683.

²¹⁷ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1700 a 1701.

²¹⁸ Uvedené letopočty zachycují jen data ověřené prameny, nikoliv celé skutečné pracovní období.

Samozřejmě to nebyla jen funkce sládků, v níž se osoby střídaly, leč ostatním pracovníkům pivovaru již prameny takovou pozornost nevěnují, nebo je neuvádějí jménem, a tak jen uveďme zmínku o Jiříkovi Chmelaři z roku 1974, jenž žádal ke svému dennímu platu šest krejcarů, také roční mzdu šest zlatých a dále pak jeden strych pšenice, čtyři strychy žita, jeden strych ječmene, dva věrtele hrachu a jedno vědro z každé pivní várky. Aby se zabránilo jeho odchodu na jiné panství, bylo mu komorou vyhověno, až na žádost o vědro piva.²¹⁹

Roku 1700 se rozhořela kauza, týkající se vedlejších příjmů sládků. Komora si od hejtmana vyžádala podrobnou a velmi obsáhlou zprávu, ve které popisoval, kterak si starší a podstarší sládek přišli na velmi slušné peníze mimo svůj běžný plat. Zabývejme se zmíněnou zprávou trochu podrobněji.

Předně je v ní opět vypsáno, jaké platy mají jednotliví zaměstnanci pivovaru, a tu lze postřehnout změnu: nově jsou odměny udělovány i za odbyté várky. Poměrně složitý způsob odměňování zachycuje tabulka níže. Dále pak hejtman uvedl, že třetí sládek, spilečník a hvozd sloužili jako pomocná síla, někdy pomáhal i bečvář s tovaryšem. Vnitřní chod pivovaru zajišťovali jen zaměstnanci, nikdy ne robotní síly, které však občas byly využívány při štípání dříví. Správce brandýského panství si neodpustil ani kousavou poznámku, že sládkovi bylo vše potřebné dodáváno „pod ruku“ (v dnešní době bychom řekli spíše „pod nos“).²²⁰

Tabulka platů zaměstnanců brandýského zámeckého pivovaru kolem roku 1700				
Zaměstnanci	Plat pravidelný (roční)			Odměny nepravidelné, s uvedením za co
	zlaté	krejcarý	další	
Sládek starší	23	20	roční náhrady 13 zl., 1 strych a 3,5 žejdlíku pšenice, 19 strychů a 2 věrtele žita, 4 strychy ječmene a 1 strych 3,5 žejdlíku hrachu	
Sládek podstarší	14	20	další výdaje 17 zl. A 20 kr.	z každé várky 1 zl. a 10 kr.
Mládek				z každé várky 45 krejcarů
Spilečník	-	45 týdně	-	-
Sládek třetí	-			45 krejcarů z každé várky od podstaršího sládků
Hvozd	-	30 týdně	12 krejcarů z platu podstaršího sládků (opravdu)	-

²¹⁹ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1674.

²²⁰ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1700.

Jeden vedlejší příjem tvořily tzv. kaly, odpadní produkt při výrobě piva. Ty byly dříve využívány pro krmení dobytka, neb obilí bylo laciné. V době, kdy hejtman psal svou zprávu, se však již kaly využívaly též k výrobě pálenky. Uvádí se, že z jedné várky o 25 sudech lze naředit dva sudy kalů na vypálení. Už předešlý sládek Jan Karásek prodával ty, které nešly na krmení dobytka, v ceně od 45 krejcarů do jednoho zlatého za sud. Následující sládek Mizera podobným způsobem prodával vždy z jedné várky dva sudy „židu vinopalovi“, každý po 48 krejcarech a z druhé várky pak brandýskému měšťanovi jménem Abraham Banzet též dva sudy, každý za 51 krejcarů. Z toho pak hejtman odhadoval čistý zisk staršího sládka na 183 zlatých a 36 krejcarů za 108 várek z předešlého roku 1699.

Správce brandýského panství v této věci navrhoval, že by se kaly mohly buď přenechat židu vinopalníkovi za roční plat 150 – 200 zlatých do císařského důchodu, načež poznamenává, že mu však v té souvislosti přichází na mysl, že by „sládek židovi co by nejprotivnějšího věděl činil“, přičemž by následovaly „časté židovy stížnosti a nabíhání“, nebo by byl sládek nucen, tak jak to pravděpodobně pan hejtman již učinil, platit po 45 krejcarech za kaly z každé jedné várky.²²¹ A právě toto druhé ustanovení nakonec nejspíše vešlo v platnost, neboť v následujících letech se ještě sládek proti tomuto platu ohrazoval a zasílal suppliky za jeho odpuštění.²²²

Dalším zdrojem vedlejších příjmů, ještě bohatším nežli byl prodej kalů k vypálení, byly tzv. „šrůtky“, jakési spropitné, které dostávali pivovarští pracovníci za dopravu sudů od šenkýřů a za jejich spouštění do sklepů. Opět následuje podrobná zpráva, jak a kolik starší a podstarší sládek za šrůtky inkasují, načež se hejtman dostává k sumě 908 zlatých a 48 krejcarů za rok!²²³ Jen pro srovnání: v prvním pololetí roku 1697 se z vaření piva odvedlo do císařského důchodu 1000 zlatých.²²⁴

Konečný hejtmanův výpočet, na kolik si starší sládek za minulý rok přišel, pak vypadá následovně: 908 zlatých 48 krejcarů za šrůtky, 162 zlatých za kaly, z toho podstaršímu sládkovi 126 zlatých, mládkovi 81 zlatých a ostatním 26 zlatých. Dále pak následuje nejasná položka „na pálení pak vydává“ o 139 zl. a 9 krejcarech. Výsledný čistý příjem staršího sládka pak hejtman s jistým znechucením odhaduje na 698 zlatých, 39 krejcarů...²²⁵ I pokud by byla tato čísla nadsazená, jedná se o velice pozoruhodný „přivýdělek“.

²²¹ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1700.

²²² Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1701.

²²³ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1700.

²²⁴ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1697.

²²⁵ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1700.

5.3 Výstav a hospodářské výsledky Podzámeckého pivovaru

Na předním místě našeho zájmu stojí hospodaření pivovaru při brandýském zámku, zejména pak otázka po produkci piva. Zisku kýžených poznatků však brání nekompletnost a nepravidelnost dochovaných pramenů, ve kterých nenacházíme žádnou pravidelnou relaci o ročním výstavu a hospodářských výsledcích, jež se pravděpodobně nacházela v prameny zmiňovaných, leč bohužel nejspíše nedochovaných, registrech peněžitých a pivních.²²⁶ Naše informace tak jsou omezeny jen na nahodilé zprávy, často v podobě extraktů z jiných dokumentů, které brandýský hejtman přikládal ke svým listům, posílaným v nejrůznějších záležitostech české komoře.

Současně nelze přehlížet ani faktor obsahu surovin v pivních várkách, neboli jak mnoho sladu bylo k jedné várce použito, což mělo většinou přímou souvislost s bohatstvím úrody. Změny v kvalitě výsledného moku měly potom dopad na možnosti odbytu piva. Samotný odbyt pak byl ovlivňován více faktory, krom konkurence, jíž se budeme zabývat ve zvláštní kapitole, hlavně životními podmínkami na panství, drasticky zasaženém během třicetileté války. Všechny výše zmíněné faktory splétají řetězec vztahů, jejichž výsledkem je samotná produkce pivovaru.

Dosud jedinými údaji, které byly doposud v literatuře díky Justinu Práškoví k dispozici, jsou zpráva o hospodaření na brandýském panství k roku 1564, hovořící o výnosu za 44 týdnů ze 128 várek bílého piva ve výši 1877 kop 50 grošů, za lehké pivo 46 kop 15 grošů, za těžké 12 kop ½ groše;²²⁷ dále pak popis z roku 1651, který se však nejspíš nevztahoval k danému roku, neboť tehdy měl být pivovar ve velmi špatném poválečném stavu: „Dávalo se na var po 20 str. pšenice, z toho se sladu nadělávalo 23 str., piva se k vejstavu naspílalo po 24 sudech, a když více várek kterého téhodne nežli jedna byla, 25 sudech, a mohlo se ročně svařiti a odbýti do 208 varův.“ Nakonec pak ještě konstatování, že mezi lety 1602 až 1606 bylo v pivovaru vystaveno 617 várek.²²⁸

Eduard Maur přidal hospodářské výsledky brandýského komorního pivovarnictví v letech 1610 - 1612, 1617 a 1625, jak ještě uvidíme, až se jimi budeme zabývat.²²⁹

---

²²⁶ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1700.

²²⁷ Justin Prášek, Brandejs nad Labem, město, okres, panství, 1. díl, str. 303.

²²⁸ Tamtéž, str. 87 a 88.

²²⁹ Eduard Maur, Český komorní velkostatek v 17. století, str. 136 – 139.

Výstav piva brandýského zámeckého pivovaru a objem vstupních surovin ²³⁰			
Rok	Várek a jakého piva	Sudů / várka a jakého piva	Vstupní suroviny pro var nebo sud ²³¹
1564 ²³²	128 bílého	-	-
1602 až 1606 ²³³	617	-	-
před 1651 ²³⁴	až 208 bílého	24 – 25 bílého	23 strychů pšenice/var
před 1654	-	30	1 strych pšenice/sud, 2 strychy ječmene/sud ²³⁵
1654	méně časté než před r. 1654	15	1 strych pšenice/sud, 2 strychy ječmene/sud
1657	-	20 hořkého	-
1658	-	20	dohromady 5 strychů pšenice, 25 strychů ječmene, sůl a jalovec
1663 ²³⁶	67 hořkého, 1 ½ bílého	24	-
1664 ²³⁷	58 hořkého, ¾ bílého	24	-
1675	-	24	2 ½ strychu ječmene/sud
1681	měsíčně až 7 várek	24 ½	2 ½ strychu ječmene/sud ²³⁸
před 1684 ²³⁹	-	24 ½	40 strychů ječného a 14 pšeničného sladu/var
1699 ²⁴⁰	108	25	-

²³⁰ Pro úsporu místa, až na zvlášť poznamenané výjimky, náleží všechny údaje k archiváliím z Nové manipulace, a to vždy k letům, uvedeným ve sloupci „Rok“, které označují rok vystavení piva. Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65.

²³¹ Je třeba zdůraznit, že obecně bylo třeba na uvaření stejného množství piva dvakrát větší množství sladu ječného než pšeničného. Eduard Maur, Český komorní velkostatek v 17. století, str. 43. Ne vždy pak je z pramenů jasné, zdali se jedná o vstupní slad, nebo teprve obilí, ze kterého bude produkován. Nebude-li tedy uvedeno jinak, jedná se vždy o množství sladu dané plodiny.

²³² Justin Prášek, Brandejs nad Labem, město, okres, panství, 1. díl, str. 303.

²³³ Tamtéž, str. 88.

²³⁴ Tamtéž, str. 87.

²³⁵ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1654.

²³⁶ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1665.

²³⁷ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1665.

²³⁸ Údaj o surovinách na základě návrhu rozhodnutí o suplice Pavla Fiali (o případu pojednáno dále v práci), kdy nahrazuje rozbitý sud piva právě dva strychy ječmene (ze kterých se běžně získá dva a půl strychu sladu).

Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1681.

²³⁹ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1685.

²⁴⁰ Hejtman zde uvádí, že kromě 2700 pravidelně vystavených sudů bylo přiděleno piva na 27 sudů jakožto „Řediny“ a při více várkách v jednom dni sud navíc, dávající dalších 56 sudů, čili celkem za r. 1699 2783 sudů. Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1700.

Nejprve bylo nutné vytvořit si takovýto přehledný rozpis produkce brandýského zámeckého pivovaru dle pramenů. Bylo-li to možné, jsou připojeny údaje o množství vstupních surovin na jeden var nebo sud, u nichž bylo nezřídka třeba přepočtů a zjištění skutečného množství sladu v hodnotách užívaných či naopak pouze navrhovaných ve vzájemné komunikaci brandýského hejtmana a české komory. Ne vždy dochované údaje hovoří o celoročním výstavu, proto jsou občas informace nekompletní. I tak z nich lze učinit určité závěry.

Pánev mladinová, pořízená roku 1654²⁴¹, byla zařízena tak, aby jeden var vydal na minimálně 25 sudů čtyřvěderních. Připomeňme, že kapacita té, již objednávala komora roku 1701, měla být 30 sudů na var.²⁴² Přitom bychom si měli uvědomit, o jak obrovské zařízení se jedná. Počítáme-li objem čtyřvěderního sudu 265 litrů, vychází nám, že nová nádoba pojala asi 80 hl, čili osm kubických metrů tekutiny.

Pivovar byl v časech bezproblémového odbytu schopen poskytnout svým majitelům až 208 várek ročně (neznámo kdy před r. 1651), ačkoliv takové množství vystavoval zřejmě jen málokdy nebo vůbec, a dost dobře se může jednat jen o uvedení jeho možností. Množství várek však bylo určitě v 2. polovině 16. století, vzhledem k obecně lepší odbytové situaci panských piv, vyšší nežli tomu bylo během třicetileté války a po ní a vlastně po celé 17. století.²⁴³ Je přitom možné, že pivovar byl před rokem 1654 schopen vystavovat 30 sudů na jeden var.²⁴⁴ Z uvedeného by se dal učinit odhad o *maximální možné* produkci brandýského zámeckého pivovaru, který však nemůže být v žádném případě uváděn jako údaj o produkci běžné, navíc s nejistotou dodržování měr pro pivní sud, a sice kolem 16 536 hl za rok.

K čemu se naopak můžeme dobrat, je skutečně doložitelná roční produkce Podzámeckého pivovaru pro několik let v 2. pol. 17. století. Tak roku 1663 bylo dosaženo 67 várek hořkého, čili ječného piva a jeden a půl várky bílého pšeničného. To vše při 24 sudech na var, neboli celkem 1608 sudů hořkého a 36 bílého piva. Roční výstav pivovaru tak činil zaokrouhleně 4357 hl.²⁴⁵

O rok později (1664) bylo z důvodů, jež probereme podrobněji v kapitole o konkurenci, vystaveno jen 58 várek o 24 sudech hořkých piv a $\frac{3}{4}$ várky piva bílého, což nám dává 1392, respektive 18 sudů a celkový roční výstav 3737 hl.²⁴⁶

---

²⁴¹ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1654.

²⁴² Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1701.

²⁴³ Údaj Justin Prášek, Brandejs nad Labem, město, okres, panství, 1. díl, str. 87, 88 a 303, o krizi pojednáno v podkapitole této práce „Pivovarnictví ve středověku a raném novověku“.

²⁴⁴ Brandýský hejtman ve svém listu české komoře z 27.5.1654 uvádí, že dříve se vařily várky o 30 sudech, dnes však nejsou již tak časté. Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1654.

²⁴⁵ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1665.

²⁴⁶ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1665.

Pro rok 1681 lze učinit jen odhad *maximální* produkce, který bude zákonitě vyšší než skutečné množství uvařeného piva. Při až sedmi várkách po 24 ½ sudech měsíčně, se dobereme k 2058 sudům a teoretickému výstavu kolem 5454 hl.²⁴⁷

A konečně, na přelomu 17. a 18. století, v samém závěru námi zkoumané etapy, potěšil pivovar své majitele roku 1699 produkcí 108 várek po 25 sudech, po připočtení dalších přivařených piv to dohromady činí 2783 sudy, neboli 7375 hl.²⁴⁸

Dále svou pozornost zaměříme na hospodářské výsledky podniku, které je však ještě těžší zjistit, nežli tomu bylo u samotného výstavu piva. Dodejme také, že je třeba pamatovat také na to, že produkce piva byla určitou, byť v celkovém měřítku spíše velmi malou měrou, určena i pro platy zaměstnanců na panství.

Víme již, že výnos za prodej piv v roce 1564 činil 1936 kop pět a půl grošů.²⁴⁹

Díky Eduardu Maurovi máme údaje pro začátek 17. století: mezi léty 1610 a 1612 byl souhrnný příjem z pivovarské produkce na brandýském panství²⁵⁰ celkem 32 274 kop grošů míšeňských, výdaje pak 3411 kop a čistý zisk 28 863 kop. V roce 1617 činí příjmy 6684, výdaje 2517 a zisk 4167 kop grošů. Poslední údaj z roku 1625 pak uvádí příjem 8178, výdaje jen 867 a čistý zisk 7311 kop grošů. Z dalších v práci uvedených údajů je pak zřejmé, že výnosy z pivovarnictví byly v rámci celého komorního hospodaření v průměru nejvyšší.²⁵¹

Pivovarnické příjmy plynuly samozřejmě z prodeje vystaveného piva. Co si však představit pod položkou výdaje? O tom si můžeme udělat obrázek z ojedinelé zprávy o výnosu z 15. července 1697. V prvním pololetí bylo tehdy do důchodu komorního odvedeno 1000 zlatých, avšak naopak bylo vydáno 347 zlatých a 30 krejcarů na nákup ječmene a 224 zlatých a 31 krejcarů za pořízení chmele.²⁵² K tomu je ještě třeba počítat s výdaji na platy zaměstnanců, o kterých jsme si již udělali představu dříve.

Nyní nás zajímá, čím byly výkyvy v produkci a hospodaření Podzámeckého pivovaru způsobeny. Kvůli nekompletnosti vstupních dat se budeme muset spokojit s dílčími údaji a nelze tak bohužel zmapovat křivku produkce v celém období, kterému je práce věnována.

---

²⁴⁷ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1681.

²⁴⁸ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1700. Údaje pro sud o 357 litrech, jak bylo pojednáno v kapitole o mírách, by pak činily: 1663 výstav 5870 hl., 1664 pak 5034 hl., 1681 teoreticky 7347 hl. a 1699 vystaveno 9935 hl.

²⁴⁹ Justin Prášek, Brandejs nad Labem, město, okres, panství, 1. díl, str. 303.

²⁵⁰ Zde je třeba si položit otázku, jedná-li se jen o brandýský pivovar. Pravděpodobně však ano, neboť jiný císařský podnik nebývá v této souvislosti v literatuře a pramenech na brandýském panství uváděn.

²⁵¹ Eduard Maur, Český komorní velkostatek v 17. století, str. 136 – 139.

²⁵² Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1697.

Pravděpodobný vysoký výstav podniku v 16. století byl téměř jednoznačně dán příznivými odbytovými podmínkami. Všeobecně dobrá hospodářská situace, alespoň ve srovnání s válečnými a poválečnými lety v 17. století, měla blahodárný vliv na míru konzumace piva. Rozšiřování brandýského panství a péče o něj za Rudolfa II. pak musely znamenat další stimul, včetně zvýšení poptávky ze strany císařského dvora a služebnictva. Z již zmíněné supliky brandýských měšťanů²⁵³ víme, že šenky na panství byly měšťanům odebrány a tudíž ani oni svou pivovarskou činností přímo neohrožovali produkci zámeckého podniku.

Dobré hospodářské výsledky na začátku 17. století nám jen potvrzují tezi, že k drastickému útlumu docházelo až s třicetiletou válkou. Zmenšená poptávka zdecimovaného obyvatelstva umenšovala také míru výstavu. Můžeme dát plně za pravdu Eduardu Maurovi, že předválečné úrovně pivovarské výroby se na komorních panstvích dosáhlo až kolem roku 1700,²⁵⁴ což odpovídá vystavení 2783 sudů během 108 várek a produkcí, přepočtenou na dnešní míry, kolem 7000 hl za rok.

Poslední otázkou zůstává, jaký vliv měla na množství vystaveného piva úroda surovinových plodin, a to zejména obilných. Přísun chmele byl, zdá se, vždy zajištěn.²⁵⁵ Bohužel nemáme dostatek důkazů v podobě souvislých údajů, nicméně z listů hejtmanů brandýského panství v Nové manipulaci v průběhu 2. poloviny 17. století²⁵⁶ se zdá, že to primárně nebylo množství vystaveného moku, které by úrodu, či neúrodu indikovalo,²⁵⁷ nýbrž že nízká cena obilí vedla k zvyšování objemu vstupních surovin pro zlepšení odbytu piva v konkurenčním boji, a naopak jeho dražota a nedostatek byla příčinou chudosti „sypaní“, jak čteme v pramenech, a tudíž v konečném důsledku i horší chuti piva. Jinými slovy: byla-li úroda slabší, odráželo se to v první řadě v množství sladu užitého na jednu várku a naopak.

---

²⁵³ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Archiv města (AM) Brandýs nad Labem, Knihy památné města Brandýs nad Labem, fol. 218r – 219v.

²⁵⁴ Eduard Maur, Český komorní velkostatek v 17. století, str. 43.

²⁵⁵ Pouze roku 1657 se setkáváme s žádostí hejtmana z 28. října, aby byl, pokud by na jiných komorních panstvích přebýval, dovezen a odkoupen chmel na panství brandýské. V tomto případě však nešlo ani tak o jeho nedostatek, jako spíše o snahu zkvalitnit chuť nápoje díky bohaté úrodě a pro lepší odbyt, jak nám dosvědčuje další zpráva z 13. března roku 1658. Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1657 a 1658.

²⁵⁶ Přehled zpráv by zahrnoval minimálně ty, které byly v této práci užity a sice z 16.7.1654, 13.3.1658, 22.11.1675, 24.8.1685 a z 3.9.1700. Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65.

²⁵⁷ Ostatně v předešlém případě bohaté úrody se vystavovalo 20 sudů na var, což nebyla maximální možná kapacita výroby. Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1657.

5.4 Varia

Na tomto místě bych rád krátce zmínil pramenná svědectví, která nejsou pro tuto práci zásadní, ale pomáhají nám utvořit si představu o životě na brandýském panství v 17. století v souvislosti s pivovarnictvím. Myslím, že by byla škoda čtenáře o následující příhody ošidit.

Na počátku roku 1681 přišla na českou komoru suplika nešťastného šenkýře Pavla Fialy z Kostelního Hlavna, vsi na panství, o tom, co se stalo při vykládání pivního sudu. Dokládá to, kterak obtížná mohla leckdy být doprava tekutých výrobků z pivovaru do krčem: *„Wtom zdopusstienj Pana Boha Wssemohautciho potah se splassyl a wuz Naruby przewratil Tak zie ten sud spiwem Nazem Vpadl, a na Kusy wssechen se rozrazil, Piwo pak Wssechno Nazem wyteklo, a namizynu przisslo. Ga pak, chticze drziwe Wuz zastawitj, a piwa chraniti, pod Wuz gsem se dostal tak zie ten Wssechen Naklad prze zemie przebiehl, a mnie Namem Tiele, a zdrawi Welkau sskodu Vczynil, což až posawad, gak należj zdraw Neysem.“*

Těžko říci, zda úředníci české komory litovali piva, šenkýře, či je událost dobře pobavila, každopádně si však vyžádali od brandýského hejtmana dobré zdání, v němž tento následně doporučil, pro chudobu šenkýře, odpuštění platby za sud proti sypání dvou strychů ječmene na slad.²⁵⁸

Od roku 1692 se v pramenech objevují zprávy o „*oficírích*“ na panství, kteří nebyli spokojeni s přidělenými dávkami piva. V konceptu z 9. února 1692 komora popisovala, kterak obdržela jejich žádost, že nemohli vystačit s jedním vědrem přivařeného piva, neb do Staré Boleslavi často chodí jejich známí a přátelé na pouti. Následovalo rozhodnutí, že mají každý dostat proti sypání obilí jeden čtyřvěderní sud přivařeného piva, nikoliv však, aby se tak dělo na škodu císařskému důchodu.²⁵⁹

O čtyři roky později museli poddaní na brandýském panství ubytovávat saské vojáky, mířící do Uher. Hejtman psal 26. července 1696 komoře o tom, že na každou rodinu vycházelo 15, 20 až 30 soldátů a vznikají tím nemalé škody. Navrhoval tedy, aby bylo poddaným palírováno (uvařeno náhradou) pivo a sice jeden sud proti odevzdání dvou strychů ječmene a dále věder téhož obilí jako náhrady za chmel. Celkově se mělo jednat o objem 115 ¼ sudu za 288 strychů ječmene.²⁶⁰ Nevíme ale, zda česká komora žádosti vyhověla.

V podkapitole o zaměstnancích pivovaru jsme se již dozvěděli, kterak šikovně se dokázal starší podzámecký sládek Mizera kolem roku 1700 obohacovat z vedlejších příjmů své profese. Ještě menší důvod ke spokojenosti zavedl pak svým zaměstnavatelům v samotné oblasti vaření piva.

²⁵⁸ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1681.

²⁵⁹ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1692.

²⁶⁰ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1696.

V lednu roku 1702 se česká komora podivovala, proč J. M. C. důchodu ucházel nemalý užitek a žádala si od hejtmana zprávu o tom, proč tomu tak je a jaké v tom učiní nápravy, zdůrazňujíc, že panství brandýské leží na velikých silnicích.

Pan hejtman obratem odpověděl, že pivo mělo horší odbyt v hospodách, což bylo podle sládka zapříčiněno „zlými kouzly“ nějakého bezbožného člověka.

Komora odpověděla pragmaticky: „*Majíce ale my zato, že warzeni takowych špatnych piw, ne tak skrze negaky kauzla, nybrž nedbalost sladka gest nasledowala...*“, a nařídila správci panství, aby napomenul dotyčného sládka a vedl jej k lepšímu dohledu na děláni sladů, aby se sládek nespoléhal jen na čeládku a také se nevyhýbal dílu, a aby Mizerovi zdůraznil, že za všechny budoucí škody bude stíhán trestem.²⁶¹

Obr. 8 Podzámecký pivovar, pohled z jižní strany.

Foto: www.fabriky.cz

²⁶¹ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1702.

6. KONKURENCE

6.1 Distribuční síť pivovarů

Pro zodpovězení otázky místní pivovarnické konkurence je nejzásadnější teritoriální rozdělení hospod, do nichž dva výše zmíněné podniky vystavovaly pivo.

Klíčová je suplika měšťanů brandýských císaři Maxmiliánovi II. z roku 1575, ve které si mj. v sedmém bodě stěžovali na výstavbu zámeckého pivovaru (jak již ale bylo zmíněno, nelze rozhodnout zda na novostavbu či na obnovu dřívějšího podniku). Zřetelně se v ní uvádí, že nákladníci přišli o všechny krčmy mimo v městečku samotném a žádali, aby jim bylo ponecháno sedm hospod na panství ze strany Labe od Brandýsa, za které jsou ochotni odvádět pravidelný plat. Jejich prosba však nebyla vyslyšena.²⁶²

Brandýští nákladníci, do té doby ještě prodávající pivo i mimo samotný Brandýs nad Labem, byli tedy někdy od přelomu 60. a 70. let 16. století nuceni omezit své pole působnosti jen na svou obec. Stále však mohli těžit z cestovního ruchu při velkých silnicích a z náboženských poutí do Staré Boleslavi.

V této souvislosti byl zajímavý případ z roku 1676, kdy poutníci k památce Panny Marie doslova vypili všechno pivo ve městě. V ten moment požádala vdova po Václavu Nadlabském, o němž jsme hovořili v souvislosti se spory o pivní várky, pana hejtmana, aby si od něj mohla koupit sud piva ze zámeckého pivovaru. Jednalo se samozřejmě o hrubé porušení pravidel cechu, neboť vdova chtěla šenkovat konkurenční pivo, ba co hůř, přímo z Podzámeckého pivovaru. Když jeden ze všímavých sousedů spatřil, kterak byl u jejího domu vykládán sud od pana hejtmana, zavolal purkmistra a ten zburcoval rychtáře. Následně – dle jejích slov – nedbaje jejího věku více jak 65 let a památky nebožtíka manžela, až do smrti zastávajícího konšelský úřad, hrozil jí pan purkmistr holí a pokutou, načež odehnal čeládku od sudu, který tam zůstal až do večera stát.

Hejtman brandýského panství pak poručil sud spustit do jejího sklepa, což vyvolalo dramatickou scénu, neb v tu chvíli přiběhl starší nákladník Jiří Jelínek a sekyrou přetřal provaz, následkem čehož sud spadl dolů a pukl.

---

²⁶² „[za] Sedme krcžmy niektere zteto strany Labe knam Prinalezite Pokornie sme W. C. M. supplikowali poniewadż ten Piwowar Pod zamkem W. C. M. Po giß obdarowanij Ktereż g[es]t nam od Wrchnosti na naß Swobodny Piwowar wczinien teprwa wniekolika Letech kwelikemu ublyzienij nassyeh chudych ziwnostij wystawen a wsseczko nam odniato tak zie ani gedne Krcžmy swe vlastnij nemame, Neż czoz tak sami doma wte chude Obczy wypogijme. A Protoz pro zachowanij sprawedlnosti y také pro rozmnozienij nassyeh chudych ziwnostij W. C. M. wzdy wstawicznie neywyß pro pana Boha za Sedm krcziem na Panstwij W. C. M. Brandeyskym z této strany labe prosyme, Neb ztoho chceme gysty plath W. C. M. gezby se slussnie vznati mohlo dawati a Protoz se wtom kmilostiwemu wvazienij W. C. M. poraučzijme.“ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Archiv města (AM) Brandýs nad Labem, Knihy památné města Brandýs nad Labem, fol. 218r – 219v. Srovnání a informace o odmítnutí jejích žádosti: Justin Prášek, Brandejs nad Labem, město, okres, panství, 1. díl, str. 211.

Purkmistr druhého dne nechal sud vytáhnout a odvézt na radnici k vyšenkování. Vdova po Nadlabském měla uhradit škodu císařskému důchodu, očekávat pokutu a ještě odvést na radnici všechno svoje sespílané pivo (čili teprve kvasící).

Vdova se proto obrátila se suplíkou k české komoře, aby škody uhradil primas se starším nákladníkem Jelínkem, avšak zprávu o rozhodnutí nemáme.²⁶³

Silničního ruchu též užívala s prospěchem hospoda zřízená z celnice pod brandýským zámkem,²⁶⁴ nedaleko od mostu přes Labe. Když se rozhořela roku 1700 výše zmiňovaná kauza s vedlejšími příjmy sládků při pivovaru císařském, doložil pan hejtman prodej piva do hospod v předešlém roce.²⁶⁵

- Do již zmíněné hospody v bývalé celnici za celý rok 140 sudů čtyřvěderních.
- Do císařské hospody ve Staré Boleslavi od sv. Jiří do sv. Havla²⁶⁶ 145 sudů čtyřvěderních a opět od sv. Havla r. 1699 do sv. Jiří r. 1700 toliko 85 sudů.
- Celkově ve všech ostatních hospodách na panství (nejsou jmenovány) bylo vyšenkováno od sv. Jiří do sv. Havla 1283 sudů a od sv. Havla r. 1699 opět do sv. Jiří r. 1700 celých 1130 sudů čtyřvěderních.

Když se na přelomu 50. a 60. let diskutovalo o cenách piva (jak uvidíme v další podkapitole), uváděl hejtman brandýského panství roku 1664 dodávky piva do hospod na panství v Popovicích a v Kostelním Hlavně, kde se nacházely i konkurující krčmy staroboleslavské kolegiální kapituly.

Jak vidíme v tabulce níže, spotřeba v těchto vesnických hospodách byla logicky podstatně nižší, nežli tomu bylo ve frekventovaných zařízeních při zámku a ve Staré Boleslavi.

Můžeme tedy souhlasit s konstatováním J. Práška, že byl pivovar vystavěn, aby zásoboval pivem celé panství,²⁶⁷ s výjimkou výše uvedených hospod konkurenčních, a také pivovarnictví v Kostelci nad Labem²⁶⁸ a v Čelákovících.²⁶⁹

---

²⁶³ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B36/2, kart. 28, r.1676.

²⁶⁴ O zřízení pojednáno v: Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/40, kart. 66, r.1654.

²⁶⁵ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1700.

²⁶⁶ Tedy půlrok letní od 23. dubna do 16. října 1699.

²⁶⁷ Justin Prášek, Brandejs nad Labem, město, okres, panství, 1. díl, str. 87.

²⁶⁸ Měšťané v Kostelci měli právo vařit a od r. 1651 též šenkovat (dokonce i cizí) piva. V 16. stol. ve městě byly tři soukromé pivovary, které zanikly v 17. stol. Z r. 1665 pochází první zmínka o společném měšťanském pivovaru. Po připojení k brandýskému panství r. 1586 byl zrušen též zdejší panský pivovar. Justin Prášek, Brandejs nad Labem, město, okres, panství, 3. díl, str. 602 a 623.

²⁶⁹ Tam odváděli až do zrušení Johankou z Krajku r. 1511 roční plat za jeden var piva dva a půl kopy grošů českých. Justin Prášek, Brandejs nad Labem, město, okres, panství, 3. díl, str. 181.

Dodávky piva do hospod v Popovicích a v Kostelním Hlavně na panství r. 1664²⁷⁰		
Měsíc v roce 1664	Popovice	Kostelní Hlavno
	Dny výstavu a počet sudů čtyřvěderních piva hořkého	
Březen	25.(1)	-
Duben	10.(1), 15.(1), 20.(1)	6.(1/2), 17.(1/2)
Květen	1.(1), 12.(1), 24.(1)	10.(1/2), 31.(1/2)
Červen	2.(1), 10.(1), 18.(1), 30.(1)	14.(1/2), 25.(1/2)
Červenec	12.(1), 19.(1), 27.(1)	5.(1/2), 15.(1/2), 22.(1/2)
Srpen	3.(1), 11.(1), 17.(1), 26.(1)	1.(1/2), 30.(1/2)
Září	13.(1/2), 26.(1)	6.(2), 8.(1), 13.(1/2)
Říjen	11.(1), 25.(1)	15.(1)
Listopad	19.(1)	6., 15. a 25. dohromady (3)
Celkem	22 ½ sudů	13 sudů

Vyozorovali jsme již, že se v průběhu 17. století produkce piva přeorientovala z piv pšeničných na ječná, která měla vyšší kvalitu. Nejprve tak učinil zámecký pivovar a později i měšťanský obecní pivovar.

Produkčně slabší podnik brandýských právovárečníků již od uvedené ztráty odbytišť na panství začal vůči svému rivalovi ztrácet, a jestliže Prášek uvádí v roce 1782 dluh nákladníků 8000 zlatých,²⁷¹ jednalo se pravděpodobně o výsledek této dlouhodobé tendence.

Naopak oslabené postavení zámeckého pivovaru jest uváděno v souvislosti s vařením podřadných řídkých piv, kdy si 8. února 1676 brandýský hejtman stěžoval na jejich špatný odbyt právě pro konkurenci měšťanského pivovaru a podniku kolegiátní kapituly ve Staré Boleslavi.²⁷²

Nejmarkantnější je však absence jakýchkoliv zpráv o tom, že by piva z Brandýsa nad Labem byla kamkoliv exportována, což může naznačovat jejich nižší kvalitu.

²⁷⁰ 10. 3. - 14.12. 1664. Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1665.

²⁷¹ Justin Prášek, Brandejs nad Labem, město, okres, panství, 2. díl, str. 116.

²⁷² Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1676.

6.2 Ceny piva

Vývoj cen pěnivého moku na celém komorním polabském velkostatku měl být od 50. let 17. století ve znamení jejich pádu důsledkem depopulace a nízkých cen obilí. Úpadku odbytu čelila česká komora vytlačováním městského piva z dominikálního trhu (to se stalo v případě Brandýsa již v 16. století) a přechodem na vaření kvalitnějšího ječného piva (o tom jsme se již také přesvědčili i v případě zámeckého pivovaru).²⁷³

Prvním záznamem, dávajícím nám obrázek o cenách piva v Brandýse nad Labem je pro nás (v této práci často zmiňované) cechovní usnesení z roku 1582.²⁷⁴

- obecní konev řídkého piva nejvýše za 4 velké
- sud čtyřvěderní (řídkého piva) za půl kopy (grošů)
- sud týnský (řídkého piva) za devět bílých (grošů)
- čtvrtce (čtvrťka řídkého piva) za devět grošů míšenských
- konev obecní bílého piva za jeden krejcar
- sud čtyřvěderní bílého piva za 10 bílých (grošů)
- sud týnský za pět bílých (grošů)
- čtvrťka bílého piva za pět grošů míšenských

V 50. letech došlo ke změně ceny piva ze zámeckého pivovaru. Do té doby bylo nejspíš zvykem, že sud čtyřvěderní stál 7 zlatých, pinta piva se šenkovala za 4 krejcarey a žejdlík vyšel pijáka na 1 krejcar. Pivo *zdražovalo*, určitě v souvislosti s přechodem na vaření piva starého s vysokým podílem ječného sladu. Kromě zprávy hejtmána o tom, že se nově piva dávaly uležet, totiž přišla na českou komoru hromadná suplika šenkýřů z brandýského panství, ve které žádali, aby byla cena za sud snížena z nově stanovených 8 zlatých na dřívějších 7 zl., avšak aby se zachovala nynější lepší kvalita.²⁷⁵

Komora nebyla ochotna ze zdražení ustoupit a ještě dlouho se v pramenech vyskytují opakované žádosti a prosby o zlevnění. A nejen to. Zdražení způsobilo ztrátu odbytu, jak se snaží pan hejtman komoře dokázat zasílanými extrakty.²⁷⁶

Nově stálo podzámecké pivo čtyři a půl krejcaru za pintu, což jej oslabovalo v místech odbytu, kde šenkuje i konkurence. Ve zprávě z 15. prosince 1664 hejtman psal: „*Kteráž G. m. C. Krčzmie w teź wsy Popowiczych Na Welikau sskodu giest, tak zie kdybych byl ktomu*

²⁷³ Eduard Maur, Český komorní velkostatek v 17. století, str. 43.

²⁷⁴ V městských knihách je výjimečně tento zápis širší, nežli je tomu v cechovních artikulích, proto cituji právě městské knihy: Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Archiv města (AM) Brandýs nad Labem, Knihy památné města Brandýs nad Labem, fol. 1091r.

²⁷⁵ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, žádost z 15. července 1658.

²⁷⁶ Viz rozdíl ve výstavu mezi roky 1663 a 1664 v podkapitole o výstavu zámeckého pivovaru a tabulku distribuce piva do hospod v Popovicích a Kostelním Hlavně v předešlé části o distribuční síti pivovarů.

*Prostřředků Newynassel Nebylo Možna G. m. C. Ssenkyřžj delegj tu Ssenku Westj, Neb dawagicze w krčżmie Capitolnj Pintu Piwa po 4 kr[ej]c[arech] a w krčżmie G. m. C. po 4 ½ kr[ej]c[arech], ziadny do krčmy G. m. C. Na pitj giti Nechtiel.*²⁷⁷ Tento příspěvek nám podává též informaci o tom, že - podobně jako je to v jiných zprávách od hejtmana z tehdejší doby - okolní producenti např. zde uvedená kapitula staroboleslavská, prodávali pivo levněji. Nevíme však, jaké kvality.

Zajímavé bylo v tomto případě řešení české komory, poznamenané na reversu hejtmanova listu, že mají krčmáři zkusit pivo dobře napěnit, aby je bylo možno prodávat za osm zlatých za sud.

Žádost podobného znění pochází také z r. 1672, kdy se sládci snažili řešit situaci se špatným odbytem a nadto vysokou cenou ječmene a chmele tím, že přidávali pšeničný slad, což však chuti příliš neprospívalo.²⁷⁸

Ke konci století se na panství šenkovala pinta ječného piva za čtyři krejcarý a to i v Kostelci nad Labem a Čelákovících. Brandýští nákladníci měli obavy, neboť jejich ječné pivo bylo prý dražší, kvůli čemuž jim klesal odbyt. Zatímco roku 1705, v době laciného obilí, prodávali brandýští právovárečníci sud čtyřvěderní hořkého piva za sedm zlatých a 20 krejcarů, přičemž jeden zlatý z toho spadá na nápojovou daň do císařského důchodu, o pět let dříve, kdy byla velká drahota, stál sud jejich piva - opět s připočtením stejné daně - osm zlatých a 30 krejcarů. Se zvýšením daně (které nákladníci očekávali) na 1 zlatý a 20 krejcarů²⁷⁹ začaly být vyhlídky cechu právovárečníků v již tak složité situaci neradostné, a jak jsme se již přesvědčili, skutečně se po čase nákladníci utápěli v dlužích.

V průběhu 17. století tedy došlo k mírnému zdražení piva z Podzámeckého pivovaru, způsobenému přechodem na technologicky náročnější výrobu piv ječných. Brandýští nákladníci měli situaci ještě ztíženou nutností odvádět nápojovou daň, a ač taktéž přecházeli na výrobu oblíbených hořkých piv, ztráceli svou konkurenceschopnost, což se i přes vymezená teritoria odbytu muselo, vzhledem k malým vzdálenostem mezi konkurenčními šenky, projevit na pozdějším finančním úpadku brandýských pivovarních živností.

---

²⁷⁷ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1664.

²⁷⁸ Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1672.

²⁷⁹ Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Cech nákladníků Brandýs nad Labem (Sp.), Vidimus obnovených artikulů 1561-1708, r. 1700 a 1705.

7. ZÁVĚR

Zpracované prameny a literatura nám ukázaly barvitý obraz pivovarnictví v Brandýse nad Labem v raném novověku. Neposkytly nám bohužel přesné datum vzniku obou pivovarů a lze jen odhadovat, že měšťanský datoval svůj počátek někam do 1. pol. 16. století, zámecký pak vznikl nejpozději roku 1664. Známa je poloha obou podniků, a sice umístění zámeckého pivovaru u Labe a upozadění městského pivovárku v jižní části rynku v Brandýse nad Labem.

Vrchnostenský pivovar byl až do vzniku této práce v literatuře popsán jen krátkou zmínkou, a tak jsou přínosné zcela nově získané poznatky o stavebních úpravách, zaměstnancích podniku a výstavu piva. V budoucnu jich lze využít pro srovnání s pivovary na ostatních panstvích polabského komorního velkostatku.

Taktéž městského pivovarnictví v Brandýse nad Labem nebyla doposud v literatuře věnována patřičná pozornost, byť v tomto ohledu nelze přehlížet zásluhu Justina Práška. Nově vytváří poznatky, obohacené o edici cechovních artikulů a o zpracování zápisů z cechovních schůzí v 17. stol., ucelený přehled této důležité živnosti v Brandýse nad Labem v raném novověku.

Jedním z cílů práce bylo analyzovat vzájemnou konkurenci podniků. Produktivnější se ukázal jednoznačně Podzámecký pivovar, což bylo dáno jednak podstatně rozlehlejší odbytovou základnou v podobě celého brandýského panství, a také nejprve přechodem na výrobu kvalitnějšího a chutnějšího piva ječného, posléze pak na konci 17. stol. ubíjením rivala schopností vystavovat piva k šenku za nižší ceny, nežli si mohli dovolit brandýští nákladníci. Významným odbytovým faktorem pro oba pivovary byla poloha Brandýsa nad Labem při velkých silnicích a blízkost významného poutního místa, Staré Boleslavi. Z tohoto důvodu, i přestože pravidelná odbytiště produkce byla stanovena, vznikaly čas od času – v důsledku „malého kolbiště“ – mezi oběma konkurenty třenic, podpořené širšími spory o kompetence mezi městskou radou a nadřízeným orgánem, českou komorou.

Samotný výstav piva mohl být pro nedostatečnou pramennou základnu číselně vyjádřen jen u podniku vrchnostenského. Třicetiletá válka, jež tvrdě zasáhla zvláště brandýské panství, snížila odbytové možnosti, z čehož se region vzpamatovával ještě celou 2. pol. 17. stol. – teprve v jeho závěru dosáhl zámecký pivovar solidních produkčních výsledků, snad se i přibližujících předválečné úrovni.

Sledování personálního obsazení pracovníků Podzámeckého pivovaru nás přivedlo ke zjištění, že se systém jejich odměňování mezi polovinou 17. století a jeho koncem radikálně změnil ve smyslu přechodu od pevných platů po částečné odměňování za jednotlivé várky, přičemž o této zprvu vrchnost nejspíš neměla většího tušení.²⁸⁰ Zvláště bych chtěl zdůraznit, že za této situace pravidelní zaměstnanci, podstarší, ale hlavně starší sládek, přicházeli k příjmům mnohonásobně převyšujícím jejich základní plat.

Absenci důkladnějších údajů o hospodářských výsledcích brandýských právovárečných měšťanů nám vynahrazují početné záznamy o fungování cechu pivovarních nákladníků, včetně artikulů, kterými se měli řídit a přehledů členstva (včetně obsazení funkcí starších nákladníků mezi roky 1560 – 1619), na jehož složení měli vliv soudobé události, ať již místního kontextu (připojení Hrádku k Brandýsu nad Labem) nebo souvislostí širších, jako byla rekatolizace v 20. letech 17. stol. Významným činitelem pak bylo rozšiřování práv pivních várek na stále širší (mj. majetkové) spektrum sousedů, což vedlo, k nelibosti stávajících členů cechu, k zvyšování počtu právovárečníků.

Přes krizi, která pivovarnictví v průběhu a po skončení třicetileté války zasáhla, reprezentovalo stále nejpřednější městskou živnost, stejně jako nejvíce přispívalo do císařského důchodu.

---

²⁸⁰ Naznačuje to skutečnost, že si komora od hejtmana panství vyžádala podrobnou zprávu, kterák pivovar funguje a jací jsou u něj vedeni zaměstnanci. Teprve až vyšetřování správce panství poměry jasně odkrylo. Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65, r. 1700.

8. SEZNAM PRAMENŮ, LITERATURY A VYOBRAZENÍ

Literatura:

- BLÁHOVÁ, Marie: Historická chronologie, Praha 2001
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka; JANÁK, Jan; DOBEŠ, Jan: Dějiny správy v českých zemích. Od počátku státu po současnost., Praha 2007
- HOFFMANN, František: České město ve středověku, Praha 1992
- HOFMANN, Gustav: Metrologická příručka, Státní oblastní archiv v Plzni, Muzeum Šumavy v Sušici, 1984
- CHALOUPKA, Vladimír: Pivovarnictví na Kladensku a Slánsku, Kladno 2002
- CHLÁDEK, Ladislav: Pivovarnictví, Praha 2007
- JANÁČEK, Josef: Pivovarnictví v českých královských městech v 16. století, Praha 1959
- JÁKL, Pavel: Encyklopedie pivovarů Čech, Moravy a Slezska, 1. díl. Střední Čechy, Praha 2004
- MAUR, Eduard: Český komorní velkostatek v 17. století. Příspěvek k otázce „druhého nevolnictví“ v českých zemích., Praha 1976
- PRÁŠEK, Justin Václav: Brandejs nad Labem, město, okres, panství, 1. – 3. díl, Praha 1908 – 1913
- ROUBÍK, František: Pravidla pro vydávání pramenů k novějším dějinám (16. – 20. stol.), in: AČ 7, 1957
- SMOLÍK, Jan: Lounské pivovarnictví v předbělohorské době, in: Města severozápadních Čech v raném novověku, Ústí nad Labem 2000
- STEJSKAL, Aleš: Instituce hospod v sociální teorii a praxi rožmberského dominia (1550 – 1611), in: Šlechta, měšťané a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku, Prostějov 1997
- VESELÝ, Martin – KAISEROVÁ, Kristina (ed.): Pivo lepších časů, Ústí nad Labem 2007
- VOREL, Petr: Pardubické pivovarnictví v 16. – 17. stol. in: „Historik zapomenutých dějin. Sborník příspěvků věnovaných prof. dr. Eduardu Maurovi.“, Praha 2003

Odkazy na webové stránky:

- <http://www.svet-piva.cz/>
- <http://www.fabriky.cz>
- <http://www.castles.cz>
- <http://www.mapy.cz>

Prameny:

- Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Archiv města (AM) Brandýs nad Labem, číslo listu NAD 148, Knihy památní města Brandýs nad Labem
- Státní okresní archiv (SokA) Praha-východ, Cech nákladníků Brandýs nad Labem (Sp.), číslo listu NAD 308, Vidimus obnovených artikulů 1561-1708
- Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/34, kart. 65
- Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B37/40, kart. 66
- Národní archiv (NA) Praha, Nová manipulace (NM), sign. B36/2, kart. 28

Vyobrazení:

- Obr. 1 Brandýs nad Labem a okolí (1836 – 1852). Zdroj: Mapy.cz
- Obr. 2 Pamětní knihy brandýského cechu pivovarských nákladníků a sladovníků.
Foto: autor.
- Obr. 3 Brandýs nad Labem a okolí (1836 – 1852). Zdroj: Mapy.cz
- Obr. 4 Obdarování paní Johanky z Krajku v brandýských památných knihách.
Foto: autor.
- Obr. 5 Titulní strana památných knih brandýského cechu nákladníků. Foto: autor.
- Obr. 6 Rytina F. B. Wenera (kolem r. 1740). Zdroj: Castles.cz
- Obr. 7 Zámecký pivovar dnes, pohled od jihovýchodu. Foto: Fabriky.cz
- Obr. 8 Podzámecký pivovar, nazírán z jižní strany. Foto: Fabriky.cz